KÜRT TARİHİ VE KÜLTÜRÜ DİZİSİ 9

EFSANEVİ KÜRT ŞAİRİ EVDALÊ ZEYNIKÊ

AHMET ARAS

KÜRTÇEDEN ÇEVİREN: FEHİM IŞIK

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

Doğa Basın Yayın
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Bulvarı
Kamer Hatun Mah.
Alhatun Sk. No: 27
Beyoğlu / İstanbul
Tel: 0212 361 09 07 (pbx)
Faks: 0212 361 09 04
web: www.evrenselbasim.com
e.posta: bilgi@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın – 270

Kürt Tarihi ve Kültürü Dizisi – 9

EVDALÊ ZEYNIKÊ

Ahmet Aras

Kürtçeden Çeviren
Fehim Işık

Şiirleri Türkçeleştiren
Aydın Hatipoğlu

Kapak Resmi
"Gravürlerle Kürtler", Haz.: Mehmet Bayrak

Kapak Tasarım
Savaş Çekiç

Türkçe Birinci Basım
Kasım 2004

ISBN 975-6525-91-6

Baskı
Ayhan Matbaası
(Yüzyıl Mah. MasSit. 5. Cad. No: 47 Bağcılar 0212.629 01 65)

Ahmet Aras

EFSANEVİ KÜRT ŞAİRİ

EVDALÊ ZEYNIKÊ

Çeviren
Fehim Işık

Bu kitabın orijinal Kürtçe basımı *Evdalê Zeynikê* adıyla 1996 yılında (Deng Yayınları, İstanbul) gerçekleştirilmiştir.

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

Tarihi yasaklarla dolu Kürt halkının dilinin ve kültürünün yaşatılıp yeni kuşaklara aktarılmasında sözlü edebiyatın rolü büyüktür. Sözlü edebiyat deyince de kuşkusuz akla öncelikle dengbêjler gelir.

Büyük dengbêj, efsanevi Kürt şairi Evdalê Zeynikê, Kürt sözlü edebiyatının önemli ustalarından biridir. Yalnız Kürtler arasında değil, bölgede yaşayan tüm halklar arasında efsaneleşen adıyla Evdal, etkisini günümüz dengbêjleri üzerinde hâlâ sürdürüyor. Aradan bunca yıl geçmesine rağmen, Kürt köylerinde, dengbêj divanlarında hâlâ Evdalê Zeynikê'nin stranları söylenir.

Evdal'ın yaşamı üzerinde çok şey söylenmiş ama çok az şey yazılmıştır. Araştırmacı-Yazar Ahmet Aras elinizdeki kitabında, sözlü anlatımları elekten geçirip derlemiş, yazıya dökmüş ve böylece bir tarihin yitip gitmesinin önüne geçmiştir.

Aras'ın çalışması, 1996 yılının sonlarına doğru Kürtçe olarak Deng Yayınları arasında yayımlanmıştı.

Kitabın Kürtçe basımının Evdal'ın yaşamı üzerindeki giz perdesini kaldırdığı, onu büyük ölçüde gün ışığına çıkardığı açıktır. Ancak Kürtçe okuma yazmanın hâlâ ciddi engellerle karşılaştığı, Kürt okur yazarlarının istenilen düzeyde olmadığı ülkemizde, kitabın Kürtçe basımı da ne yazık ki istenilen etkiyi yaratmadı. Kürtçe basımın redaktörlüğü de tarafımdan yapıldığı için, Evdalê Zeynikê'yi okumak isteyen ancak Kürtçe bilemedikleri için bu özlemini gideremeyen okurların şikayetini sürekli duyuyordum. Bu çeviri ile bir eksikliğin giderileceği, Türk aydınlarının, Kürtçe okuyamayan kesimlerin de Evdalê Zeynikê'yi ve dolayısıyla dönemin özelliklerini, daha iyi kavrayabilecekleri kanısındayım. Bu, Kürtlerin ve Kürt kültürünün anlaşılmasına da hizmet edecektir.

Evdalê Zeynikê'nin dengbêjler tarafından söylenen çok sayıda stranı var. Ancak bunlar iyi incelendiğinde, birçoğunun aynı stranın değişik varyantları olduğu görülür. Bazil Nikitin'in *Kürtler* adlı eserinde, Evdalê Zeynikê'nin 12 şiirinden söz edilmektedir. Nikitin'in sözünü ettiği 12 şiir bile, Evdal'ın 2 şiirinin değişik varyantlarıdır. Bu varyantların, özellikle kendi orijinal dili ile derlenip araştırmacıların ilgisine sunulması, neredeyse yitip giden sözlü Kürt edebiyatı açısından önemlidir.

Bitirirken çeviriye ilişkin birkaç not düşelim: Kürtçe kişi adları yazılırken, Kürtçe alfabe esas alındı. Kürtçe yer adları için de genellikle aynı ilke uygulandı. Ancak bazı yerleşim yerlerinin Türkçe adları yazıldı. Bu türden kullanımlarda yerleşim yerinin eski adı, parantez içinde belirtildi. Dengbêj, stran, kılam, çirokbêj, bılûrvan gibi Kürtçe/Kürtçeye özgü ifadeler aynen korundu.

Fehim Işık
21 Ağustos 2003, İstanbul

Evdalê Zeynikê Araştırmasının Kısa Öyküsü

Çocukluk yıllarımın uzun kış gecelerinde köylüler, köyün bir ileri geleninin odasında toplanır, dengbêjleri, çirokbêjleri, bılûrvanları* dinlerlerdi. Bu buluşmalarda sözü en çok edilen, öyküleri, stranları en çok anlatılan dengbêj-şair, Evdalê Zeynikê'ydi.

Zıbêtê Emo'nun seslendirdiği Evdalê Zeynikê'nin kılamları,** bılûrvan Mıhemedê Lûvijen'in nağmeleri, çirokbêjlerin destanları hâlâ hafızamda canlılığını koruyor. Tüm bu halk sanatçıları Evdalê Zeynikê'yi öyle anlatırlardı ki, o, sanki bin yıl önce yaşamış biri izlenimi verirdi insana. Sanki Evdal, periler, devler ve cadılarla dolu masal ülkelerinde yaşayan biriydi.

Çocukluk yıllarımın ardından gurbet ellere gittiğimde de Evdalê Zeynikê'den aynı sıcaklıkla söz edildiğine, kısacası, Kürt insanının olduğu her yerde, Evdal'la ilgili efsanelerin anlatıldığına tanık oldum.

Tüm bu anlatılanlar Evdal'a olan merakımı daha da artırdı.

Evdalê Zeynikê'nin yaşam öyküsüne ilişkin merakım, 1961 yılı sonbaharında Abdullah Öztürk'le karşılaşıncaya kadar devam etti. Abdullah Bey, Tutak'ın [Intab –ç.n.] Bado köyündendi. Kendisini ilk gördüğümde, 81 yaşındaydı. "55'ler

* *Dengbêj*: Tarihsel konuları olduğu kadar, güncel bir durumu, aşk, sevgi ve düşmanlık temalarını herhangi bir enstrüman kullanmaksızın ezgiyle dile getiren halk sanatçısı; ozan.
Çirokbêj: Kaval çalan.
Bılûrvan: Anlatan, hikâye eden.

** *Kılam/stran*: Arapça kökenli olan ve "şarkı" anlamında kullanılan kılam, Kürtçeye de yerleşmiştir. Tüm çeviri boyunca "stran" sözcüğü "Kürt halk şarkısı" anlamında kullanılmıştır –ç.n.

Sorunu"* nedeniyle Erzurum'a sürgün edilmişti. Bazen onu görmeye gidiyor, sohbet ediyordum. Bu sohbetlerimizden birinde, Evdalê Zeynikê'den de söz etti. Hemen Abdullah Bey'e sordum:

"Abdullah Bey, bir tanıdığından söz eder gibisin. Sözünü ettiğin Evdal, Evdalê Zeynikê mi?"

Abdullah Bey, "Evet, aynı kişiden söz ediyoruz," dedi. "Nasıl yani? Tanıyor musun?" dediğimde, Abdullah Bey anlatmaya başladı.

"17-18 yaşlarındaydım. Evdal, amcam Abdulmecit Bey'in yanına gelmişti. Yüz yaşında vardı. Bu ziyaretinde Evdalê Zeynikê'yle konuştum. Hatta bir keresinde civardaki bir köye kadar birlikte yolculuk yaptık."

Abdullah Bey'in bu sözleri üzerine, Evdal'la ilgili merak ettiğim ne varsa kendisine sormaya başladım. Aslında Abdullah Bey de, Evdal'ı herkes kadar biliyordu. Evdal'ın kör olması, onun kanatları kırık turnasının öyküsü, Şeyh Silê ya da Gula Fille ile atışmaları, Sürmeli Mehmet Paşa'nın yanında geçirdiği yıllar üzerine anlattıkları, daha önce dinlediklerimden pek de farklı değildi. Ancak Abdullah Bey'in anlattıklarıyla, kapıyı açan anahtarı bulmuştum. Ona göre Evdal, 1900'lü yılların başlarında ölmüştü. O zaman inandım ki, Evdal'ı gören, ondan kılam dinleyen başkaları da vardı. Araştırırsam eğer, ondan dinlediği kılamları dillendiren başka dengbêjler de bulabilirim, diye düşünmeye başladım. Bunları bulur ve konuşabilirsem, Evdal'ın efsaneleşen yaşamını aydınlığa çıkarabilirdim.

Abdullah Bey'le tanışmamdan sonra gördüğüm her dengbêje ya da yaşını başını almış her insana mutlaka Evdalê Zeynikê'yi soruyordum. 1966'dan sonra bu arayışlarım daha da

* *55'ler Sorunu*: 27 Mayıs 1960'tan sonra yaklaşık 600 Kürt ağa, bey ve ileri geleni Sivas yöresine sürgün edilir. Daha sonra bunların 55'i dışındakilerinin geri dönmelerine izin verilir. Geri dönmelerine izin verilmeyen ve bulundukları il veya ilçelerde sürekli gözlenen bu 55 kişinin sürgünü 1,5-2 yıl daha devam eder.

arttı. Bazı dengbêjlerden Evdal'ın kılamlarını dinledikten sonra onları defterime kaydettim, yazıya döktüm.

1966 yazında, bir bölge gezisine çıkmam gerekiyordu. Eleşkirt, Karaköse, Malazgirt, Hınıs ve Tekman yörelerini gezecek, bu arada Evdal'ı da araştıracaktım. Araştırmama rehber olanların anlattıklarına göre, Evdal'ın yaşamının önemli bir bölümü bu yörelerde geçmişti. Atıma atlayıp ilk olarak Hınıs bölgesine hareket ettim. Yolda rastladığım birine Evdal'ı sordum. "Malazgirt'in Çat köyüne git. Orada, Mele Şekır'ı gör. O sana yardımcı olur," dedi.

Hemen yolumu değiştirerek, Çat'a gittim. Mele Şekır bilge biriydi. İsteğimi ona anlatınca, çok sevindi. "Baş göz üstüne geldin. Üstelik doğru da geldin," dedi. Mele Şekır, Evdal'ı tanıdığını, uzun yıllar onunla komşuluk yaptığını, akrabalık bağlarının bile olduğunu söyledi. "Sen otur, amcan sana merak ettiğin her şeyi anlatır," dedi.

Mele Şekır ile görüştüğümde 77 yaşındaydı. O gece misafiri oldum. Sabaha kadar Evdal'ı anlattı. Ayrılmama yakın ise, "Dıgnug köyü ile Tutak'ın Cemalvêrdi köyüne de uğra. Sıloyê Gulo ve Bedihê Cemalvêrdi'yi gör. Bunlar, Evdal'ın kılamlarını da bilirler," dedi.

Mele Şekir'ın yanından ayrıldıktan sonra Dıgnug'a gittim. Mele Mıhemed Sadık'ın medresesinde misafir oldum. Onunla tanışıklığım vardı. Konuyu anlatınca, biraz işkillendi: "Geliş sebebinin Evdal'ı araştırmak olduğu bilinmesin. Özellikle Sıloyê Gulê (Sofi Sılo) geliş sebebini bilmesin. Yanına geldiğinde ise uygun bir dille merak ettiklerini sormaya çalışırız," dedi.

Sofi Sılo misafirliğimin ilk günü medreseye uğramadı. Ertesi gün ancak ikindi namazından sonra medreseye geldi. Mele Mıhemed Sadık, uygun bir dille, "Sofi, bu kardeşimiz Evdalê Zeynikê'nin kılamlarını merak ediyor. Senden Evdal'ın kılamlarını dinlemeye gelmiş," dedi.

Sofi Sılo, oralı olmadı. Bilmediğini söyledi. Tüm ısrarlarımıza rağmen, ağzından tek bir söz alamadık. Üstelik öyle bir

korkuya kapıldı ki, sanki şeytan yakasına yapışmış ve ondan imanını istiyormuş gibiydi.

Dıgnug'dan ayrılarak, Qanciya köyüne gittim. Evdal'ın torunlarının bu köyde oturduğunu duymuştum. Evdal'ın küçük torunu Zeynel köydeydi. Onunla konuştum. Bana dedesinin mezarını gösterdi. Mezarın fotoğraflarını çektim.

Zeynel'le konuştuktan sonra Qanciya'dan ayrılarak Delielo köyüne geçtim. Evdal'ın büyük torunu Ömer buradaydı. Ömer dedesini görmüş ve ondan kılamlar, şiirler dinlemişti. Kendisiyle görüştüğümde 65 yaşlarındaydı. Ömer de dedesi gibi dengbêjdi. Anlattığına göre dedesi, Birinci Dünya Savaşı'ndan 1-1,5 yıl önce 110 yaşlarında ölmüştü. Evdalê Zeynikê öldüğünde, Ömer, 12-13 yaşlarındaymış.

3 saat kadar Ömer'le dedesini konuştuk. Dedesi hakkında bildiği birçok şeyi anlattı. Dedesinin birçok stran ve destanını da söyledi.

Ömer'le konuşmamın ardından, epeyce yol aldığımın farkına vardım. Artık Evdal'ın stranlarının hangi makamda olduğunu, hangi dengbêjlerin Evdal'ın stranlarını dillendirdiğini, hangilerinin destanlarını anlattığını biliyordum.

1966'dan 1968 yılına kadar Serhat yöresinde pek çok köy dolaştım. Eleşkirt'e giderek Sürmeli Mehmet Paşa'nın yakınlarını gördüm. Sürmeli Mehmet Paşa'nın torunu ve torununun oğlu Selehattin Bey ile konuştum. Selehattin Bey Eleşkirt belediye başkanıydı. Mehmet Paşa'nın torunu Şakir Bey (Şakir Özmen) ise 78 yaşındaydı ve Evdal'i görmüştü.

Evdalê Zeynikê'nin doğduğu Cemalvêrdi köyüne de gittim. Cemalvêrdi köyü, Tutak ile Patnos ilçeleri arasında, Ketevin dağının eteklerindedir. Anlatılanlara göre, Bedihê Cemalvêrdi, hem Evdal'ı görmüş, hem de onun kılam ve destanlarının tümünü biliyormuş. O da, zamanının ünlü bir dengbêji ve şairiydi. Cemalvêrdi'de Köroğlu Bey'in (Köroğlu Öztürk) misafiri oldum. Köroğlu Bey, bir adamını göndererek Bedih'i çağırdı. Bedih, 92 yaşındaydı. Gözleri görmediği için biri elinden tutarak onu gezdiriyordu.

Köroğlu Bey, Bedih'e dönerek, "Bu bey uzaktan geldi. Evdal'ın yaşamını araştırıyor. Senden onun kılamlarını dinlemek istiyor," dedi.

Bedih, görmeyen gözlerini hızla kırpıştırarak, "Hayır! Hayır!.. Ben ne Evdal'ı gördüm ne de onun hakkında bir şey biliyorum. Hiçbir şey bilmiyorum," dedi.

Köroğlu Bey şaşırdı. Bedih'le konuşarak, onu ikna etmeye çalıştı: "Bedih Ağa, herkes biliyor ki, sen Evdal'ın çırağısın. Sürekli bize Evdal'ı anlatırdın. Bunları inkâr edemezsin. Üstelik Evdal'ı anlatmanın tehlikeli bir yanı da yok. Gel, bu kardeşimize Evdal'ı anlat!.."

Köroğlu Bey'in ve yanındakilerin tüm ısrarlarına rağmen Bedihê Cemalvêrdi ikna olmadı. Bu nedenle Cemalvêrdi köyünden eli boş dönmek zorunda kaldım.

Anılan dönemde ses kayıt cihazım yoktu. Önce dengbêjleri dinliyor, daha sonra tane tane söyleterek, dizeleri kağıtlara yazıyordum. Birçok dengbêj kağıt kalemi görünce ürküyor, söylediklerinin kağıt kalemle belgelenmesi onları korkutuyordu. Konuşmamalarının, Evdal'ı anlatmamalarının önemli bir nedeni de buydu.

Erzurum'da Şeyh Mıhemed Salih adlı biri vardı. 1964 yılında tanıştığım Şeyh Mıhemed Salih bir gün bana: "Tanıdığım bir dengbêj var. Merak ettiğin kılamları biliyor. Bir gün getireyim de onu dinle," dedi.

Bir süre sonra sözünü ettiği dengbêji getirdi. Birlikte bir otele gittik. Şeyh Mıhemed'in getirdiği kişi Evdal'ın kılam ve ezgilerini söylemeye başladı. Daha sonra kalem ve defterimi alarak, "Haydi, şimdi de tek tek söyle ki bunları deftere yazabileyim," dedim.

Dengbêj'in niyeti yoktu. Kendini sıkıyor, söylememeye çalışıyordu. Bir kez daha söyledim: "Haydi lütfet de, Evdal'ın kılamlarının sözlerini yazabileyim."

"İnan ki söylemem," dedi.

"Niye söylemiyorsun? Bunda ne var?"

"Olmaz. Bunları yazman benim işime gelmiyor."

Bunun üzerine Şeyh Mıhemed Salih kızarak otelden ayrıldı.

1988 yılıydı. Gezmek amacıyla memlekete gitmiştim. Erzurum Karayazı'da bir tanıdığın dükkânında oturuyordum. Küçük kardeşim yanıma gelerek, "Ağabey, eski bir arkadaşın seni arıyor. Seni özlediğini ve görüşmek istediğini söylüyor," dedi.

Kardeşim daha konuşmasını bitirmeden, dükkândan içeriye 3-4 kişinin girdiğini gördüm. İçlerinden biri sarılıp öptü beni. Sanki yılların dostuymuşuz gibi sıcak bir ilgi gösterdi. Kendisini bir türlü çıkaramadığımı fark edince şu ilginç sözleri söyledi: "Ahmet Bey, aklına mutlaka gelmeli. Erzurum'da Emek Palas'ta Evdal'ın kılamlarını benim ağzımdan yazmak istemiştin. 'Sen söyle, ben yazayım' demiştin. Eğer seni dinleseydim, ben de senin ardından cezaevini boylamış olurdum."

Hemen anımsadım. Bana sarılan kişi, Şeyh Mıhemed Salih'in 24 yıl önce benimle tanıştırdığı dengbêjdi. Bu kısa seremoniden sonra, Hacı İbrahimê Deliki'yi tanıyabildim.

Fazla uzatmayayım, sadece araştırmam sırasında ne gibi engellerle karşılaşmış olduğumu belirtmek istedim. Bu örneklerle de insanımızın durumunu kısaca yansıtmaya çalıştım. Bir diğer yönüyle de araştırmanın zorluğuna dikkat çekmek istedim. Sonuç olarak, Evdalê Zeynikê'nin yaşamını araştırırken birçok dengbêjle, yaşı kemale ermiş birçok insanla konuştum. Bunların önemli bir kısmından Evdal'ın yaşam öyküsünü dinledim. Evdal'ın yaşamının karanlıkta kalan kısımlarını aydınlığa çıkarmaya çalıştım. Konuştuklarımın 3'ü Evdal'ın, 4'ü ise Evdal'ın akrabalarının torunlarıydı. Bir kişi de Evdal'ın torununun oğluydu. Bunlar arasında 5 kişi Evdal'ı görmüş, kendisiyle konuşmuş ya da kılamlarını, şiirlerini, ezgilerini onun ağzından dinlemişti.

Bu araştırmamda yer alan kılam, ezgi ve söyleşilerin tümünü 3 defterde toplamıştım. 12 Mart 1971'den sonra yurtdışına çıkmak zorunda kaldığımda, bu defterlerim maalesef yakıldı. 1978 yılında döndüğümde, bir kez daha Evdalê Zeynikê'yi araştırmaya başladım.

İkinci araştırmam döneminde, yaşı kemale ermiş insanların önemli bir bölümü ne yazık ki yaşamını yitirmişti. Zorunlu

olarak Evdal'ın torunlarının çocuklarının peşine düştüm. Onları gördüm ve söyleşiler yaptım. Evdal'ın torununun oğlu Haydar'ı (Haydar Berke) ilk olarak 1967 yılında Qanciya köyünde görmüştüm. Bu görüşmemizde Haydar, Evdal'ın kılamlarını söylemişti. Haydar'ın kendisi de dengbêjdi. Haydar uzun yıllar önce memleketten göç etmişti. Evdal'ın birçok kılamını da unutmuştu.

Evdal'ın izindeyken, Sürmeli Mehmet Paşa'nın torununun oğlu Dilaver Sarayhanoğlu'na ulaştım. Dilaver Bey bu araştırmalarımda, çok yardımcı oldu. Her ne kadar Evdal'ın kılamlarını bilenlerin sayısı az olsa da, yine de bir kısmına ulaşmam mümkün oldu.

Evdalê Zeynikê'nin bilinen kılamlarının birçoğunu derleyebildim. Bunların bir kısmının 3-4 varyantı vardı. Bu varyantlardan en doğrusunu seçmeye çalıştım. Bazılarını birleştirerek yeniden derledim. İlerde bu varyantların tümünün yer aldığı dokümanter bir çalışma yapmak mümkündür. Ancak bu kitabımda, yalnız "Wey Xozanê" (Hey Kozan) kılamının iki farklı varyantına yer verdim.

Evdal'ın şiirleri, kılamları, ezgileri bile yalnız başına onun yaşamının aynasıdır. Bu çalışmamda onun yaşamı ile kılamları arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmaya; aynı zamanda bunların hangi dönemde ve hangi olaylar-olgular üzerine söylendiğini açıklamaya çalıştım. Yani kitapta, kılamların öyküsü de vardır.

Evdalê Zeynikê, yalnızca ünlü bir dengbêj ya da şair değil, aynı zamanda ünlü bir destan anlatıcısıdır da. Şüphesiz, Evdal'dan önce de Kürtlerin destanlarını anlatan dengbêjler vardı. Bu destanlar daha önceleri de kılam formunda söylenmiştir. Ancak Evdal, bu destanlara yeni tatlar katmış, onları kendi makamında, özgün bir biçimde yeniden dillendirmiştir. Bu destanlar, Evdal'ın söyleyişiyle daha da değerlenmiş, halk bu söyleyişi daha çok benimsemiştir. Evdal tarafından da dillendirilen bu destanlardan Memê Alan, Siyabendê Silivi, Kerr û Kulık, Dewrêşê Evdî gibi bazıları da tarafımdan derlenmiştir.

Evdalê Zeynikê, dengbêjler arasında yeni bir çığır açmıştır.

Özellikle Serhat bölgesinde Evdal'dan sonra gelen dengbêjler, onu taklit etmiş, kılamlarını onun makamında dillendirmişlerdir. Mıstoyê Xellê Heyran, Feqyê Qızkapanê, Ferzê, Emerê Zeynikê, Resoyê Kopala, Mihemedê Zıbêt, Pêroya Têxûtê, Zıbêtê Qirka, Mıstefayê Çıftborî, Şeroyê Bıro, Hecî Sêvdinê Remedana, Soska Sımo, Zıbêtê Emo, Şakro, Karabêtê Xaço, Kazoyê Garısya, Mihemedê Canşa, Evdırehmanê Mılazgirê, Zahıro, Sadıqoyê Qırımqayê, Sıdiqo, Mexsudê Hemzıka ve daha ismini sayamadığım onlarca dengbêj, Evdalê Zeynikê'nin takipçileridir.

Evdalê Zeynikê'nin uzun yıllar yaşadığı söyleniyor. Evdal, büyük torunu Emerê Zeynikê'ye göre 110 yıl, torununun oğlu Haydar Beşer'in anlatımına göre 115 yıl, diğer bir torununun oğlu olan Haydar Berke'nin anlatımına göre ise 105 yıl yaşamıştır.

Evdal'ı tanıyanlara göre o, 100 yılın üzerinde yaşamıştır. Buna göre Evdalê Zeynikê 1800'lü yılların başlarında doğmuş, 1913 yılında ise yaşamını yitirmiştir. Onun dile getirdiği sorunlar, anlatımları, kılamları halk arasında adeta deyimleşmiştir. Birçok sözünün atasözü gibi dillendirildiği de olmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Evdalê Zeynikê Qanciya köyünde ölmüştür. Mezarı Qanciya köyündedir. Ancak görüştüğüm kişilerin bir kısmı, özellikle Tutak yöresindekiler Evdal'ın mezarının Mele Hesen köyünde olduğunu iddia ettiler. Malazgirt yöresinden bir kısım insan ise mezarının Malazgirt'in Gomika köyünde olduğunu ileri sürdüler. Mezarın bulunduğu yer üzerine iddia edilenler, aynı zamanda Evdal'a gösterilen sevginin bir parçası olarak da algılanmalıdır.

Evdal'ın yaşadıkları kılam ve şiirlerinin içeriğine de yansımıştır. Öte yandan Evdal, tanığı olduğu trajik olayları da stranlaştırarak anlatmıştır. Bu yönüyle, lirik Kürt şiirinin belli bir ahenge kavuşarak kitlelere ulaşmasının Evdal'la birlikte doruğa ulaştığını söylemek abartı olmaz.

Evdalê Zeynikê'nin yaşamı, bir bölümüyle Sürmeli Meh-

met Paşa'nın yaşamına da bağlıdır. O, uzun bir dönem Sürmeli Mehmet Paşa'nın yanında kalmıştır. Bu nedenledir ki Sürmeli Mehmet Paşa'nın yaşamı ve onun döneminin önemli olaylarının dökümünü geniş bir biçimde Evdal'ın kılamlarında görmek mümkündür. Öte yandan Evdal'ın anlaşılması için, onun yaşadığı dönemin şartları da bilinmelidir.

Bu araştırmam, bir dokümantasyon gibi hazırlandı. İleriki yıllarda sosyologlar, tarihçiler, müzisyenler, edebiyatçılar kitaptan bu biçimiyle daha iyi yararlanabilirler inancındayım.

Bu çalışmamda yararlandığım kişi ve kaynakları topluca araştırmacıların ilgisine sunuyorum:

* Abdullah Öztürk (Evdıla Beg): Tutak ilçesinin Bado köyündendir. 1961 ve 1966 yıllarında kendisiyle iki kez görüştüm. İlk görüştüğümde 81 yaşındaydı. Evdal'ı görenlerden biridir.
* Emerê Zeynikê (Ömer Berke): Karayazı ilçesinin Qanciya köyündendir. Evdal'ın torunu, Mihê'nin oğludur. Kendisiyle 1966 yılında görüştüğümde 65 yaşındaydı ve dedesini görmüştü. Kendisi de aynı zamanda dengbêjdir.
* Zeynelê Zeynikê (Zeynel Berke): Karayazı ilçesinin Qanciya köyündendir. Kendisiyle 1966 yılında görüştüm. Evdal'ın ortanca torunudur. Görüştüğümde 50 yaşın üzerindeydi.
* Mele Şekir: Malazgirt'in Çat köyündendir. 1966 yılında görüştüğümüzde 77 yaşındaydı. Evdal'ın kardeş çocuklarındandır. Evdal'ı görmüştür.
* Şakir Özmen: Eleşkirt ilçesindendir. Sürmeli Mehmet Paşa'nın torunudur. 1967 yılında 78 yaşındaydı. Evdalê Zeynikê'yi görmüştür.
* Hıdoya Hespreş (Hediye Kamış): Karayazı ilçesinin Hespreş köyündendir. 1967 yılında yaklaşık 100 yaşlarındaydı. Evdalê Zeynikê'yi görmüştür.
* Heyder Berke: Karayazı ilçesinin Qanciya köyündendir. Evdal'ın torunu İsmail'in oğludur. Kendisi de dengbêj olan Haydar Berke'yle 1967 ve 1992 yıllarında iki kez görüştüm. Halen İstanbul'da oturmaktadır.

* Hacı Beşer Berke: Karayazı ilçesinin Qanciya köyündendir. Evdal'ın torunu İsmail'in oğludur. 1992 ve 1993 yıllarında kendisiyle iki kez görüştüm. Halen Menemen ilçesinde oturmaktadır.
* Hacı Muhyeddin Berke: Karayazı ilçesinin Qanciya köyündendir. Evdal'ın torunu İsmail'in oğludur. Kendisiyle 1992 yılında görüştüm. Halen İstanbul Gülsuyu'nda oturmaktadır.
* Köroğlu Öztürk: Tutak ilçesinin Cemalvêrdi köyündendir.
* Koç Eli (Ali Koç): Malazgirt ilçesinin Gomikê köyündendir.
* Süheyla Koç: Malazgirt ilçesinin Gomikê köyündendir.
* Yusuf Seyidoğlu (Seyd Usıv), Eleşkirt ilçesinin Alekıça köyündendir.
* Hıdır Aslan: Karaköse ilçesinin Ziro köyündendir.
* Reşit Burçak (Reşidê Gulo): Karayazı ilçesinin Gulo köyündendir. Evdal'ın akrabasıdır.
* Mehmet Biliz (Mihemedê Qanciya): Karayazı ilçesinin Qanciya köyündendir. Evdal'ın akrabasıdır.
* Dilaver Sarayhanoğlu: Eleşkirt ilçesindendir. Sürmeli Mehmet Paşa'nın torunudur. Halen İzmir'in Bornova ilçesinde yaşamaktadır.
* Yaşar Kemal: Yazar, İstanbul.
* Abdullah Varlı: Yazar, Ankara.
* Dr. Muzaffer Demir: Muş eski milletvekili. Muş'un Bulanık ilçesindendir.
* Münir Binici, Karayazı ilçesinin Yukarı Söylemez köyündendir.
* Tahsin Binici: Karayazı ilçesinin Yukarı Söylemez köyündendir. Halen Ankara'da avukatlık yapmaktadır.
* Enver Taştan: Karayazı ilçesinin Yukarı Söylemez köyündendir. Avukat olan Taştan halen İzmir'de yaşamaktadır.
* Fahredinê Çevirme: Erzurum'un Tekman ilçesindendir.
* Haydar Demir: Karayazı ilçesinin Kulyê köyündendir.
* Heciyê Cindî: Yazar, *Berhevoka Folklora Kurdî* (Kürt Folk-

loru Derlemeleri), Erivan, Ermenistan.

* İhsan Çiftçi: Karayazı ilçesinin Mele Osman köyündendir.
* Halis Özdemir: Eleşkirt ilçesinin Alekıça köyündendir.
* Heci Sêvdin: Eleşkirt ilçesinin Remedan köyündendir. Dengbêjdir.
* Zıbêtê Emo: Eleşkirt ilçesinin Ruta köyündendir. Dengbêjdir.
* Heci Mecitê Bırukî: Karayazı ilçesinin Mêrgexelê köyündendir. Tanınan bir destan anlatıcısıdır.
* Resoyê Kopala: Karayazı ilçesinin Kopala köyündendir. Dengbêjdir.
* Şakırê Bedih (Şakro): Tutak ilçesinin Cemalvêrdi köyündendir. Dengbêjdir.
* Kazoyê Garısya: Evi halen Hamur'dadır. Dengbêjdir.
* Mexsudê Hemzıka: Eleşkirt ilçesinin Hemzıka köyündendir. Halen Söke'nin Atburgaz beldesinde oturmaktadır.
* Mıstoyê Belengaz: Erzurum'un Horasan ilçesindendir.
* Mıhemedê Perê: Halen İstanbul'da yaşamaktadır. Dengbêjdir.
* Şeroyê Bıro: Ermenistan'ın Erivan bölgesinde yaşamaktadır. Dengbêjdir.
* Mıhemedê Zıbêt: Sarıkamış ilçesinin Çermelyê köyündendir. Dengbêjdir.
* Sıdiko: Evi halen Muş'tadır. Dengbêjdir.
* Sebriko: Malazgirt ilçesinin Xellê köyündendir. Dengbêjdir.
* Mıhemedê Canşa: Karayazı ilçesinin Deliki köyündendir. Dengbêjdir.
* Evdırahmanê Malazgirê: Malazgirt ilçesindendir.
* Karapatê Xaço: Ermenistan'ın Erivan bölgesindendir. Dengbêjdir.
* Muhammed Ali Kızılgüneş: Malazgirt ilçesindendir. Dengbêjdir.
* Zahıro: Malazgirt ilçesindendir. Dengbêjdir.
* Faruk Çamlıbel: Ağrı'nın Doğubeyazıt ilçesindendir. İzmir'de vefat etti.

* Haydar Aras: Sarıkamış'ın Ortakale köyündendir.
* Zeki Deniz: Muş'un Varto ilçesindendir. Halen İzmir'de yaşamaktadır.
* Savcı: İbrahim Bey'in torunudur. Tutak ilçesinin Kerxelıxê köyündendir.
* Ehmedê Mırazi: Yazar, *Biraninêd Mın* (Anılarım), Ermenistan, Erivan.
* İbrahim Burçak (İbrahimê Teraş): Karayazı ilçesinin Gulo köyündendir. Evdalê Zeynıkê'nin akrabasıdır.

Bölüm I

Efsanevi Kürt Şairi Evdalê Zeynikê

Meman Aşireti

Meman Aşireti de, diğer oba ve aşiretler gibi baharın gelişiyle birlikte yüklerini toplar, Sipan (Süphan) ile Ketevin dağları arasındaki yaylalara yerleşirlerdi. Sonbahara kadar hayvanlarını yeşil yaylalarda otlatan aşiret, ürünlerini topladıktan sonra daha aşağılara, bazen sınır ötesine kadar inerdi. Meman Aşireti'nin göçebeliği yüzyıllardır bu şekliyle sürüyordu.

Zenguzêrin İsmail Ağa döneminde, sonbaharın bitmesine yakın, kar, her zamankinden 15-20 gün önce düştü. Kar yağışı üç gün üç gece sürdü. Vadiler, geçitler karla doldu. Yağan karın yüksekliği dizi aştı. Kar, adeta yaşamı durdurmuştu.

İsmail Ağa bir ferman çıkarıp, tüm büyükbaş hayvanların kesilmesini, bunların kemikleri ile ateşler yakılarak, etlerinin ocaklarda kavrulmasını emretti.

Meman Aşireti de büyükbaş hayvanlarını keserek kemik ateşinde etlerini kavurdu. Aşiretin genç üyeleri kazma küreklere sarılarak yerin altında barınaklar açtılar; koyunlarıyla birlikte barınaklara sığınarak kışı geçirmenin hesabını yaptılar.

Meman Aşireti, kışın erken bastırması nedeniyle sınır ötesine geçemedi. Bu olay üzerine göçebeliği bırakarak bir daha

sınır ötesine, aşağılardaki düzlüklere gitmediler. Bulundukları yerde yerleşik yaşama geçtiler.

Meman Aşireti dört boydan oluşuyor: Pazûki, Qesiki, Banoki ve Pinanşi.

Dört kabileli bu aşiret zamanla büyüyor, yerleştikleri köyler kendilerine dar geliyor. Aileler başka alanlara göç etmek zorunda kalıyorlar. Malazgirt yöresine, Tutak'a, Eleşkirt'e dağılıyorlar. Meman Aşireti'nin bu göçü sırasında Pazûki kabilesine bağlı 15-20 aile de Cemalvêrdi köyüne yerleşiyor.

Cemalvêrdi köyü Ketevin dağının kuzey ucunda kurulmuştur. Toprakları verimlidir. Köylüler hem toprakla uğraşırlar, hem de hayvancılık yaparlar. Köylülerin tümü aynı boydan, yani Pazûkilerden olduğu için birbirleriyle ciddi bir sorunları da yoktur.

Günlerden bir gün Pazûkili Hasan'ın eşi kocasına; "Bey'im, gördüğün gibi yaşımız geçiyor. İkimiz de ihtiyarlıyoruz. Gel Mustafa'mızı evlendirelim de bu keder içimizde kalmasın," der.

Hasan, eşinin bir dediğini iki etmez:

"Hay hay! Mustafa'yı baş göz edelim. Peki, istediği biri var mı?"

Eşi, Mustafa'nın Zeynê'yi istediğini söyler.

Pazûkili Hasan, Zeynê'nin babasını haberdar ederek bir süre sonra Zeynê'yi oğlu Mustafa'ya ister. Zeynê güzel, güzel olduğu kadar da akıllı bir kızdır.

Ailelerin de uygun görmesiyle Zeynê ile Mustafa evlenirler. Evlendikten bir yıl sonra çiftin bir oğlu olur. Adını Evdal koyarlar. Evdal henüz iki yaşını yeni bitirmişken babası ölür. Zeynê dul, Evdal ise yetim kalır.

Mustafa'nın ölümünden sonra Zeynê'ye birçok talip çıkar. Ancak Zeynê bir daha evlenme yanlısı değildir. Taliplerine, "Allah kaderimi böyle yazmış. Yuvamı terk etmem. Yetimimi besler büyütürüm," yanıtını verir.

Zeynê artık evi için yaşar. Yaşamını oğlu Evdal'a adar.

Tüm ev işlerini yapar, toprağı işler, hayvanları besler. Bir erkeği aratmaz. Köylüleri, komşuları Zeynê'nin bu çabasına, çalışkanlığına, üretkenliğine hayran kalır. Zeynê'ye ellerinden gelen yardımı sunmaktan geri kalmazlar. Zeynê tüm köyün saygı, sevgi duyduğu biri olur. Bu nedenle Zeynê'nin adı bir süre sonra yarattığı sevgiyle bütünleşerek Zeynikê'ye dönüşür. Zeynikê ve Evdal, köyün en sevilen ikilisi olur.

Zeynikê hem analık hem babalık yaparak oğlunu büyütür. Genç bir delikanlı olan Evdal da, diğer gençler gibi daha çok kendi evinin işleriyle ilgilenir, köy yaşamının gerektirdiği işleri yapar. Ancak Evdal, diğer gençlerden farklı olarak sessiz ve hislerini dışa vuramayan biridir.

Kürt köylerinin tümünde olduğu gibi Cemalvêrdili köylüler de uzun kış gecelerinde köyün bir ileri geleninin odasında toplanır; yaşı kemale ermişlerden nasihatlar, dengbêjlerden ise kılamlar, destanlar dinlerlerdi. Bazen de başka köylerden, uzak diyarlardan tanınmış çirokvanlar, dengbêjler gelerek köy odasına birkaç gece misafir olurlardı. Bu misafirliklerinde maharetlerini sergiler, kılamlarını söyler, masal veya destanlarını anlatırlardı. Evdal da bunların hiçbirini kaçırmaz, hemen her gece köy odasına giderek büyük bir hevesle anlatılanları dinlerdi.

Evdal, otuz yaşına kadar hiç kılam söylemedi, destan anlatmadı. Bu süre içinde, başkalarının yaptığı gibi evlenerek çoluk çocuğa karıştı, evinin, ailesinin işleriyle uğraştı. Elbet, Evdal'ı başkalarından farklı kılan bazı özellikleri vardı. Bu özellikleri köylülerin de dikkatini çekmişti. Evdal bazen işi gücü bırakıp kayıplara karışır, "o tepe senin bu dere benim" dolaşırdı. Dere kenarlarında saatlerce oturup suyun sesine kulak verir, çayırlarda, otlaklarda dolaşır, kuşların cıvıltısını, arıların vızıltılarını dinlerdi. O, bir tabiat âşığıydı.

Evdal, gecelerin birinde bir rüya gördü. Rüyasında bir karmaşanın ortasındaydı. Dünya altüst oluyordu. Bu karmaşanın sonrasında Evdal kusar; ağzından kusmuk yerine darı taneleri çıkar. Bu rüyadan tedirgin olan Evdal, sabahı zor eder. Hemen köyün yaşlı bilgesine koşarak, rüyasını yorumlamasını ister.

Bilge, Evdal'ın rüyasını şöyle yorumlar: "Allah'ın izniyle rüyan hayırlara vesiledir. Eğer bu rüyanı 15 yaşındayken görseydin, büyük bir alim olacaktın. Herkes senin keramet ve yeteneklerinden istifade edecekti. Eğer 20'sinde görseydin çok zengin olacaktın. Ancak bu rüyayı 15'inde değil de şimdi gördün. İnancım odur ki, sen büyük bir dengbêj, ünlü bir şair olacaksın. Adın tüm dünyaya yayılacak. Dünya var oldukça, senin adın da var olacak; adını tüm insanlık duyacak."

Evdal, bu rüyadan bir süre sonra hastalanarak yataklara düşer. Hastalığı giderek ağırlaşır. Yaklaşık 6 ay yatakta kalır. Evdal'ın eşi Eyşo, bir gün içeri girdiğinde Evdal'ın hasta yatağından ilginç bir sesin geldiğini duyar. Biraz daha yaklaşınca Evdal'ın sesinin, gür ateşte kaynayan bulgur kazanının sesini çağrıştırdığını fark ederek ürker. Koşarak köye inip komşularını çağırır. Onlara, "Evdal yorganını başına çekmiş gür bir sesle inliyor. Gür ateşteki bulgur kazanı gibi fokurdayıp haykırıyor," der.

Köylülerin her biri Evdal'ın durumunu farklı yorumlar: Kimi, "Bu, yüksek ateşin sonucudur," derken, kimi de, "Yo! Yo! Bu yüksek ateş olamaz. Ağrıları var, inlemesi ondandır," der. Diğer bir grup ise, "Ne ateştendir ne de ağrıdan. Olsa olsa Evdal sırlanmış, deli olmuştur," der.

Evdal'ın bu garip durumu kısa sürede tüm köye yayılır. Köylüler birer birer Evdal'ın başına toplanır. Evdal'ı iyice dinlediklerinde, onun inlemediğini, içten gelen bir sesle farklı makamlarda ezgiler dillendirdiğini fark ederler. Evdal konuşmuyor, kelimeleri telaffuz etmiyor; ahenkli bir şekilde ezgileri seslendiriyor...

Bir süre sonra Evdal yatağından kalkarak oturur. Eşine, "Eyşo, ben artık iyileştim. Çabuk ol, bana bir şerbet getir, içeyim," der.

Eyşo, şerbeti getirip Evdal'a verir. İçi yanan Evdal, şerbeti içtikten sonra elini kulağına götürerek en güzel kılamları seslendirmeye başlar.

Evdal'ın başındaki köylüler, olan biteni şaşkınlıkla izlerler.

Evdal'ın sesi, bir denizin dalgaları gibi ahenkle kabararak adeta Ketevin dağının doruklarına ulaşır. Oradan da bir pınar gibi süzülüp aşağılara iner. Evdal'ın sesi o güne kadar hiç duyulmamış bir ahenge sahiptir. Böyle güzel bir sesi, onca ahenkli ezgileri, başka bir dengbêjden duymak da mümkün değildir.

Evdal o gün akşama kadar kılam söyler. Akşam olunca köylülerin her biri dağılarak kendi evinin yolunu tutar.

O günden sonra Evdal hiç susmadı. Gece demeden, gündüz demeden kılam söyledi. Çöldeki seraptan uçan kuşa, canlıdan ölüye her şey üzerine bir şeyler dillendirdi. Sevdası nam salmış âşıklar, yiğitliği nam salmış kahramanlar, akan dereler, nehirler, gür ormanların ağaçları, hatta ağaç yaprakları; özcesi yaşamda yerini bulan her şey Evdal'ın kılamlarının konusuydu. Öyle ki, kıpırdayan karınca bile Evdal'ın kılamlarının ilhamı olmaya adaydı.

Evdal'ın bu mahareti kısa sürede tüm yöreye yayıldı. Çevre köylerden yüzlerce insan Evdal'ı görmeye geldi. Hatta Evdal'ın namını duyarak onunla atışmaya gelen onlarca dengbêj ve şair vardı. Bu atışmalar bazen günlerce sürüyordu. Ancak diğer dengbêjlerin bir teki bile Evdal'ı alt edemezdi. Onunla atışmaya gelenler alt edemediklerini görünce hayranlıkla Evdal'ın yanından ayrılırlardı.

Yörenin tanınmış ağa ve beyleri elçilerini yollayarak Evdal'ı düğün ve şenliklerine davet ediyorlardı. Evdal'ın katıldığı her düğün, her şenlik neredeyse bir festivale dönüşürdü. Onun katıldığı düğün veya şenliği duyanlar işini-gücünü bırakıp onu dinlemeye giderdi. Genç-yaşlı, kadın-erkek demeden birçok insan büyük topluluklar halinde Evdal'ı merakla izlerlerdi.

Yörenin birçok tanınmış ağa veya beyi, Evdal'ın ailesiyle birlikte kendi köylerine yerleşmesini, hatta ona bağlı olarak dengbêjlik yapmasını isterler. Evdal, bunların hiçbirine olumlu yanıt vermez. O, hiç kimsenin etkisi altında kalmadan, dengbêjliğini sürdürme yanlısıdır; kendisine bahşedilen bu yeteneği bağımsız olarak kullanma arzusundadır.

Aradan geçen yıllar Evdal'ın namının yürümesine yol açar. O artık yalnız Kürt köylerinde, Kürtler arasında değil, bölgedeki diğer halklar arasında da tanınan bir efsanedir. Ancak o buna rağmen adının efsaneleşmesini önemsemez, yaşamında ciddi bir değişiklik yapmaz. Yayılan namına rağmen, bir yandan da köydeki rençberliğini sürdürmeye devam eder.

Evdal, özellikle yaz aylarında, işin yoğun olduğu dönemlerde kendi işlerini yapar; işlerin azaldığı sonbahar, kış ve baharın ilk aylarında ise daha çok düğün ve şenliklere katılır.

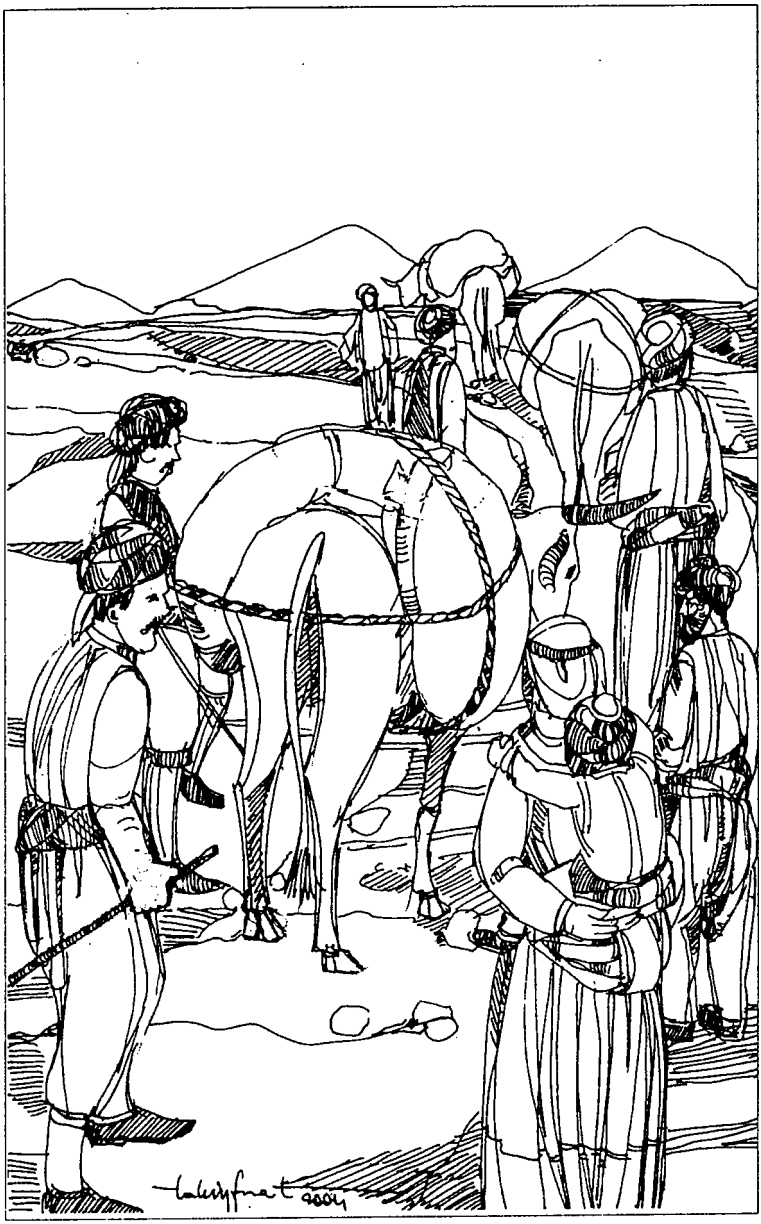
Bilindiği gibi rençberlerin işi yaz aylarının sonuna doğru biter. Bu dönemde yöre köylüleri büyük kervanlar oluşturarak kışlık erzaklarını tamamlamak; ürünlerini satmak için birlikte ya İran'a ya da Diyarbakır ve Musul'a giderler. İhtiyaçlarını karşılamak için Erzurum yöresine gidenler de vardır. Evdal'ın yaşadığı dönemlerde yükler at sırtında veya kağnılarla taşınırdı. Birkaç köyün rençberi birleşir, yüklerini önlerine katarak 2-3 hafta süren yolculuğa başlarlardı. Bu yolculuklar bazen bir ayı bulurdu.

Erzurum Yolculuğu

Sonbahara doğru harman bitiminden hemen sonra, Evdal ve komşuları yüklerini önlerine katarak Erzurum'a doğru yola çıktılar. Erzurum yolu uzun ve engebeliydi. Evdalların kervanı kalabalıktı. 40'ın üstünde öküzle birlikte Cemalvêrdi'den yola koyuldular.

Tutak ovasından geçilerek Berazan vadisine, oradan da Bêrexdar düzlüğünden Erez bölgesine ulaşılıyor. Erez'den sonra Ketvan dağı geçilerek Hasankale üzerinden Erzurum'a varılıyor. Köylüler ihtiyaçlarını karşılayıp denklerini birleştirdikten sonra aynı yol üzerinden geri dönüyorlar.

Evdal'ın katıldığı bu yolculuklardan birinde, Mescitli yöresinde Erez suyunu geçtikten hemen sonra akşam olmak üzereyken, sağanak başlıyor. Kervan Çulli köyüne varıncaya ka-

dar vakit yatsıya geliyor. Köylüler dağılarak tek tek kapıları çalmaya başlıyorlar. Ancak kimse seslerini duymuyor, kapılarını açmıyor. Şiddetli yağmur altında, kapıların önünde perişan oluyorlar. Evdal, arkadaşlarına dönerek:

"Yahu bana ıslanmayacağım bir saçak altı bulun; köylülere bir de ben sesleneyim. Bakarsın birileri sesimizi duyup bize kapısını açar."

Köylüleri etrafa dağılarak Evdal'ın ıslanmayacağı bir saçak altı buluyorlar. Evdal, köylülerin bulduğu yere geldikten sonra elini kulağının arkasına atıp kılamını söylemeye başlıyor. Aradan birkaç dakika geçmeden gelenin Evdalê Zeynikê olduğunu duyan Çullililer onun etrafını sarıyor. Evdal, Çullililerin birinin evinde misafir ediliyor. Birkaç gün sonra yapılacak bir düğünü gerekçe gösteren köylüler, tüm karşı koymalara rağmen, Evdal'dan birkaç gün daha köylerinde kalmalarını istiyor.

Ertesi gün köylüler Evdal'ın etrafında toplanarak onun kılamlarını dinliyorlar. Evdal, öğle yemeğine kadar köylülere kılam söylüyor. Sofra kurulduktan sonra bile köylüler Evdal'ın susmasını istemiyorlar. Ona, sofra başında bile kılam söyletmeye devam ediyorlar.

İlk gün öğle yemeği olarak önlerine sütleğen otundan yapılmış "xaşil" (haşıl) adlı yemek konmuş. Evdal, sofranın hemen önünde, bir yastığın üzerine oturarak haşıla kaşık sallıyor, birkaç dize söyledikten sonra ara vererek tekrar yemeye devam ediyor.

Evdal, kısa boylu biriydi. Küçükken geçirdiği hastalık nedeniyle yüzü pulla kaplanmış gibiydi.

Evdal henüz sofradayken, "erkek gibi" denilen cinsten yiğit görünüşlü bir genç kız, kalabalığı yararak ilerliyor. Bir yandan Evdal'a yanaşmaya çalışırken bir yandan da etraftakilere sesleniyor: "Hele bir yol açın! Yol açın ki ben de Evdal'ı göreyim. Hele bir bakayım Evdal nasıl biriymiş!.."

Genç kız Evdal'ı görünce tüm hayalleri yıkılıyor. Hayalin-

de canlandırdığı Evdal ile gördüğü Evdal arasında dağlar kadar fark vardır. Bu şaşkınlıkla genç kızın ağzından şu sözler dökülüyor: "Eyvah! Evdal dedikleri bu mu? Keşke Evdal'ın adıyla kalaydım, onu görmeyeydim."

Genç kızın bu tepkisi üzerine Evdal yemeği bırakarak bu kez kılamını genç kızın yıkılan hayallerine söylüyor. Evdal'ın seslendirdiği kılam, genç kızı utandırıyor; utana sıkıla geri çekilerek kalabalıktan ayrılıp evine dönüyor.

Aynı günün akşamı köyün ileri gelenlerinden birinin düğünü varmış. Düğün sahipleri Evdal'ı da şenliğe davet ediyorlar.

Evdal düğün evine vardığında, büyük bir merekte gençlerin halaya durduklarını görüyor. Bir yandan davul zurna çalıyor, diğer yandan davetli diğer dengbêjler en güzel stranlarını söylüyorlar. Evdal'ı görünce şaşıran genç kız da, büyük bir sevinçle halayın başında elindeki mendili sallıyor. Bunu gören Evdal da halaya katılarak geleneksel düğün stranlarını söylemeye başlıyor. Evdal'ın söylemeye başladığını duyan diğer dengbêjler susuyorlar.

Evdal, bir süre sonra geleneksel stranlardan vazgeçerek yine kendisini aşağılayan genç kız üzerine kılam söylemeye başlıyor. Halay başındaki kız da yavaş yavaş halayın başından çıkarak Evdal'a yanaşıyor. Evdal'la kol kola girerek halay çekmeye başlıyorlar. Bunu fırsat bilen Evdal, genç kızın ellerini okşayıp sıkarak ona sevgi gösterilerinde bulunuyor. Kılamlardan utanan genç kız Evdal'ın kulağına eğilerek yalvarmaya başlıyor: "Ocağına düştüm, beni rezil ettin. Yeter artık..."

Evdal bunun üzerine, "Önce sen beni rezil ettin, şimdi de ben seni... Haydi herkes yoluna... Herkes hayrını kendi pazarında görsün..." diyerek, stranlarını değiştirip başka makamlardan söylemeye başlıyor.

Evdal'ın Çulli köyünde yaşananlar üzerine söylediği kılam şöyledir:

Kervanla Erzurum'dan Gelirken*

Hey dostlar!
Erzurum'dan çıktık yola
Yıkılası Çulli'de konakladık dostlarla
Çeşme başında al yeşil mor giysili kızlar gelinler,
Konuk olduk konağa birlikte dostlar
Öğle yemeğinde çaldık kaşığı haşıla hep beraber.

Hey can Evdal!..
Hey can Evdal!..

Hey dostlar!
Vardım yıkılası Çulli köyüne,
Çulli'de gördüm ki var iki çeşme
Öğle vakti baktık serilmiş sofra
Ortada sahanlar hep tepeleme
Öne çıktı birden tam üç ceylan
Biri kız, ikisi gelin, gözlerinde kara sürme
Hem şaştılar, hem güldüler, Evdal'ı görünce
Üstelik biraz alaylı.
Bekâr olanı dedi ki, "Şu yer cücesine bakın"
"Erişmez sofraya bile, istersen sen hiç yemek yeme"
"İnanın aç kalır böyle, doyuramaz karnını bile"
Utandı Evdal kızlardan
Kalktı hemen o sofradan,
Ne yaptığını bilmeden.
Akşama dek açtı fakir, boş midesi gurul gurul
İple çekmişti akşamı dedikodu mırıl mırıl
Bir yandan sabır dileyip, yakarıp durdu Tanrı'ya
Ah bir düğün olsa diye, Evdal da girse halaya...

Hey can Evdal!..
Hey can Evdal!..
Evdal'ın gönlü kırık, yüreğinde saplı bir ok

* Bu kılamın sözleri Evdalê Zeynikê'nin torunu Emerê Zeynikê'den, Kazoyê Garısya'dan ve Evdalê Zeynikê'nin torununun oğlu olan Haydar Berke'den alınmıştır.

Konakta akşam yemeği sofrada bir kuş sütü yok
Evdal dertli yanar içi, hem de karnı öyle aç ki...
Yanına geldi bir elçi, beyin düğünüdür dedi,
Bey düğününe gelip de, yememek büyük ayıptı.

Hey can Evdal!..
Hey can Evdal!..

Düğün haberi alanda, sevindi Evdal fukara
Çekti ortaya hurcunu, uğraştı, didindi neyse
Buldu sonunda bir takım lekesiz temiz giysi
Giydi takımı baştan aşağı Evdal bahtsızı yine
Yürüdü düğüne hemen, yolumuz beyin evine
Yüreğinde eski sızı, Evdal bu gönül hırsızı.

Hey Can Evdal!..
Hey Can Evdal!..

Baktı ki kurulmuş düğün
Vurur davul çalar zurna
Kızlar da durmuş halaya
Evdal da girdi sıraya, başladılar sallanmaya
Bir göz kırptı davulcuya, bir işmar da zurnacıya
Oynarken herkes yan yana, tutturdu mu bir haykırış
Durdu davul, sustu zurna, herkeste bir şaşkınlık
Dediler bu nasıl ses, var mı benzeri dünyada!

Hey can Evdal!..
Hey can Evdal!..

Be hey Evdal bahtsız Evdal
Niye bozdun bu halayı?

Halay başı olan genç kız, başladı mı sallanmaya
Mendili bir bayrak gibi savruluyordu rüzgârda
Peşi sıra çekiyordu, tüm halayı ardı sıra
Durur mu Evdal, başladı genç kız için çığırmaya,

Evdal'ın koluna girdi kız, şimdi gelmişti hizaya
Sürdürürken oynamayı, dedi rezil ettin beni,
Can dayanmaz bu ezaya.
Hey can Evdal!..
Hey can Evdal!..

Kız kaybetmişti kendini, koparmış düğmelerini
Islanmış terden memeler, uçları yürekler deler.

Hey can Evdal!..
Hey can Evdal!..

Göz kırptı Evdal bir ara, davulcuyla zurnacıya
Düğün ağırlaştı artık, karanlık bastı iyice,
kimse kalkmıyor halaya
Kızın okşarken elini, bir ara sardı belini Evdal dedi gel küçücük
Çekti kızı avluya, niyeti pek kötü değil: hepsi hepsi bir öpücük
Şimdi söndürmeliydi bu çocuk, içinde yanan yangını
Dedin ki kızım sen bana, elin yetişmez sahana,
Sofraya yetişmeyen elim, nerelere yetti benim
Bilmez miydin güzel canım, Evdalê Zeynikê'dir adım,
Kalmaz hiç lafın altında, de haydi uğurlar ola,
Herkesin pazarı kendine hayırlı uğurlu ola.

Hey can Evdal!..
Be hey bahtsızım!..

Dilber'in Aşkı

Evdal'ın seyahatleri artık uzun sürüyordu. Düğün derneklere katılan Evdal, eve eskisi gibi çabuk dönemiyordu. Düğün, şenlik düzenleyenler onu elden ele kaçırıyorlardı. Herkesin arzusu, Evdal'ın kendi düğünlerine katılmasıydı. Evdal, düğününe katıldığı insanlara onur vesilesi oluyor, hem de düğünleri kalabalıklaştırıyordu. Bu nedenledir ki Evdal, kısa sürede tüm Serhat bölgesini gezdi.

Evdal bu gezilerinden birinde Tekman'a gidiyor. Görüyor

ki sözü edilen bir aşk var: Dilber'in aşkı... Dilber, alabildiğine güzel bir kızdır. Gönlünü komşunun yağız delikanlısına kaptırmış. Ancak Dilber'in babası, kızı bir türlü sevdiğine vermiyor. Onu yüklü bir başlık karşılığında, yaşlı bir zenginle evlendiriyor. Ancak Dilber aşkından bir türlü vazgeçmiyor; o, aşkının delisi oluyor. Bu aşkı duyan Evdal, bir kılamını da genç âşıklara adıyor:

Dilber*

Be hey can verdiğim, hayran olduğum,
Dilber'imin evi bu köyde tektir
Güzel kekliğimdir alnı dövmeli,
Beli ince midir kaşı kareli
Gözü ışık mıdır güneşe benzer
Gönül yarası bu yürekler ezer,
Âşığa aşk için sitem edeni, dara çekmek azdır
Dağlamak gerek.
Sevmek insan olmak, sevmemek ayıp
Sevgisiz yaşanan her günün kayıp
Sevenin aşkına sitemler sayıp
Tanrı nimetine deme günahtır
Gül memeden öpmek büyük sevaptır

Aman canım, ey Dilber'im
Gönlü yaralı Dilber'im
Aman erittin beni
Yaktın deli ettin beni

Dilber'imin evi iki kattır
Yemin ettim sabrım kalmadı gayrı,
Bilmem nasıl sabır, bu ne takattır
Aman hayran, aman aman
Kırıldı kolum kanadım,
Gayri dayanacak dermanım yoktur.

* Bu dizeler, Resoyê Kopala'nın, Şakro'nun (Şakirê Bedih), Kazoyê Garısya'nın ve Zahıro'nun kılamlarından derlenmiştir.

Ne olurdu bir kez gülseydin bana
Kahrolası kocan gelmemiş ola,
Belki bu gidişin gelişi yoktur
Beyaz başlığımı takıp gelirdim,
Kim ne derse desin özlemim çoktur.

Aman canım Dilber'im
Gönlü yaralım benim
Nasıl yaktın bilemem, yaktın erittin beni.

Dilber'in kapısı kıbleye bakar
Keklik dama çıkmış yüreğim yakar
Öyle güzel olmuş, hem başı bağlı,
Güneş gibi parlar sarı yaşmağı,
Ne olurdu bugün helva yeseler
Bir hayırlı haber deyiverseler
Kahrolası kötü koca ölmüş de,
Karısı da üstüne ağlar deseler.

Ne yapmalı, kötü koca ölmüyor,
Ne defolup gidiyor, ne terk ediyor.

Aman canım Dilber gönlü yaralım
Aman yaktın beni yandırdın beni
Dedeverenli kızım güzelim balım
Ölmeden mezara sen koydun beni.

Dedeverenli Kız

Evdalê Zeynikê, pek yakışıklı biri değildi. Buna rağmen düğün ve şenliklerde elini kulağının arkasına atıp kılam çığırmaya başladığında pek çok genç kız ve gelin kendisine âşık olabiliyordu.

Evdal günlerden bir gün Hınıs'ın Dedeveren köyüne gidiyor. Burada da kendisine kılam söyletiyorlar. Evdal'ın misafiri olduğu evin güzel ve alımlı bir kızı vardır. Kız, Evdal'ın güzel sesinden etkilenerek ona âşık oluyor. Ancak Evdal hem evlidir hem de bu tür ilişkilerden sözleriyle olmasa bile davranışlarıyla uzak duran biridir. Kız ise utanç perdesini yüzünden

atmış, azgın bir kısrak gibi Evdal'ın etrafında dört dönüyor. Evdal nereye gitse kız da peşinden gidiyor; "Ben seninim. Beni kaçırıp götürmelisin," diyor.

Evdal, genç kızdan kurtulmanın kolay olmadığını anlayınca, kaçırmayı kabul etmiş görünerek nasıl kaçacaklarını anlatıyor: "Tamam. Seni kaçıracağım. Ancak böyle gün ortası kız kaçırılmaz. Hazırlığını yap, bekle. Gece olup herkes yattıktan sonra, gün ışımadan seni atımın terkisine atar kaçırırım."

Kız, Evdal'ın sözlerine inanıyor; hazırlığını yapıyor. Herkes yatarken Evdal'ı uyku tutmuyor. Genç kızla sözleştikleri saat gelmeden, sessizce ahıra inip atını dışarı çıkarıyor. Hiç kimse duymadan atına atladığı gibi kızdan kaçıyor. Giderken arkasına bile bakmıyor.

Bekira Aşireti'nin Kervanı

Bekıra Aşireti Patnos'un güneyinde, Sipan dağının eteklerinde yerleşiktir. Kıtlık yıllarından birinde insanlar ekmeğe muhtaçken Bekıra Aşireti de kervanını hazırlayıp Diyarbakır'a ekmeklik buğday getirmeye gidiyor. Aşiretin kervancıbaşı, Şeyh Roni adında yiğit ve çalışkan biridir.

Silvan ile Diyarbakır arasındaki bir bölgede yerleşik olan Ömerin Süleymanı (Siloyê Omer) zalim bir haraççı olarak nam salmıştır. Süleyman öldükten sonra aşiretin reisliğine getirilen kızı Nurê de babası gibi zalimlikte sınır tanımayan, hatta zalimliği ondan da öte biridir.

Bekıranların kervanı Silvan yöresine yaklaştığında Nurê çetesini göndererek kervanın yolunu keser. Şeyh Roni bunun üzerine kervandan koparak ileri çıkar. Nurê'nin çetesi ilk olarak Şeyh Roni'nin kardeşini, sonra da yeğenini öldürür. Kardeşinin ve yeğeninin ölüm haberi Şeyh Roni'ye ulaşınca yerinde duramaz. Hiçbir tedbir almadan, öç almak amacıyla çetenin üstüne yürür. Şeyh Roni, yiğitliğine rağmen Nurê'nin hain ce planlarına yenik düşer. Bir süre esir tutulduktan sonra o da Nurê'nin çetesi tarafından öldürülür.

Bu olayı duyan Evdal, Şeyh Roni'nin yiğitliğini, Nûrê'nin bedhahlığını anlatan bir kılamı Bekıra Aşireti'ne adıyor:

Şeyh Roni*

Aman aman...
Şeyh Roni'mdir yiğidimin adı,
Namını bilmeyen burda kalmadı
Düşmüş yola Bekıra'nın kervanı
Kervan başı, varmış Sılo mağarasına
Kervanın sonu daha Diyarbakır çarşısında
Kalkıp gideyim derim Nura Sılo'ya
Gidip rica edeyim Nura Sılo'ya
O kahrolasıya, taş yürekliye.
Bahtına düştüm diyeyim, ver Şeyhimizi bana
Allah'tan kork diyeyim yakışır mı bu iş sana
Gel öldürtme Şeyh Roni'yi, kıyma sakın bu aslana
Bağışla onu, ver bana, Şeyh Bekıran hatırına.

Aman aman hey aman
Bir tat alamadım ben şu dünyadan.

Aman aman hey aman
Şeyh Roni'm kalk da uyan
Şeyh Roni seslendi:
"Ey güzel anam
Tedbir de çare de Allah'ın elindedir
İşte atım giderim yuları belimdedir
Öcünü alırım elbet, o kardeşim Halit'in
Yanımı verdiğim yer, yiğitler deresidir."

Aman aman hey aman
Bir tat alamadım ben şu dünyadan.

* Bu dizeler, Kazoyê Garısya'nın kılamından derlenmiştir.

Yiğidim Şeyh Roni'm
Sılo mağarasına vardım, bataktır
Gel gitme yağızım, bu yol sapaktır
Sen yeni evlisin, gelin ufaktır
Ne olur verme yanını Omerya vadisine,
Omerya karanlık, düşman koçaktır.
Şeyh Roni seslendi:
"Ey güzelim anam, ey saçı karam
Ben yine giderim, korkmam düşmandan
Öcünü almadan Halit kardeşin
Bana taze gelin haramdır haram."

Aman aman hey aman
Bir tat alamadım ben şu dünyadan.

Aman yiğidim aman, aman Şeyh Roni'm aman
Sılo mağarasına vardım, her yan kavaktır
Kervan yolu uzun, önü çoraktır
Diyarbakır, Kuyumcular Çarşısı ona konaktır
Gel gitme yiğidim, bugün yol ıraktır
Nura Sılo dersen, kalleş uşaktır.

Ölesice Nurê, imansız kadın
Gel hainlik yapma, kurşunu sıkma
Şeyh Roni'nin sıcak kanın akıtma
Şeyh Bekıranların sabrına bakma
Bırak hele kini bırak zamana.

Aman aman hey aman
Bir tat alamadım ben şu dünyadan.

Silê Yaylasının Düzlüklerinde

Evdalê Zeynikê, köylülerin kervanıyla Diyarbakır'a gider. Bu yolculuğu esnasında birçok güzel genç kız ve geline rastlar. Bunlara kılamlar söyler. Yolda rastladığı genç kızlardan biri de Silê Yaylası'ndadır. Evdal, kılamlarından birini de bu güzel ve alımlı kıza adar.

Eyvah Bana*

Eyvah bana, eyvah gönlüm
Silê Yaylası'nın düzlüğündeyim
Adı güzel, kendi güzel Gulê'nin konuğuyum
Sabah yanar, akşam yanar, ah sesim
On iki melodimle çağırırım nerdesin
Yakar beni bakışları, teres oğlu teresin.

Kürt Alo Paşa toplarından birini
Kur Karacadağ başına
Vur topunla Musul'un yıkılası burcuna
Allah kimseyi düşürmesin, gavurun zalımına.

Yaram top güllesiyle açılmış gibi
Sabah akşam inlerim yaram onulmaz gibi.
Eyvah, eyvah bana, eyvah gönlüme
Eyvah, eyvah bana eyvah ömrüme.

Eyvah gönlüm,
Sabah akşam haykırırsın,
Hiç yorulmaz mısın?
Serhad'ın turnası gibi uçarsın
Sonra sürüden koparsın
Kanatların mı kırılmış,
Neden kanadın kırarsın?
Gecikmeden giderim baba yaylasına sevdadan şaşkın
Derim, ben cahilim, sarhoşuyum bu aşkın
Bilmem ki nerdedir yaylası gözleri yaşlım
Nerdedir, nicedir, kölesiyim ben bu aşkın.

Eyvah, bana, eyvah gönlüm
Eyvah, bana eyvah canım

* Bu dizeler Evdalê Zeynikê'nin torunu olan Emerê Zeynikê'nin ve Şakro'nun kılamlarından derlenmiştir.

Evdal ile Gulê

Evdal 40 yaşlarına geldiğinde yöredeki hiçbir dengbêj kendisiyle atışmaya cesaret edemez. Birçok tanınmış dengbêj bile onun adını duyunca atışmaktan vazgeçer.

Eleşkirt Kalesi olarak da bilinen Toprakkale'de Sürmeli Mehmet Paşa'nın Gulê adında bir dengbêji vardır. Gulê, Ermeni papazın kızıdır. Alabildiğine yetenekli olan Gulê kendisiyle atışan tüm dengbêjleri alt etmeyi başarmıştır. Gulê hiç evlenmemiş; ancak atışmada kendisini alt edecek dengbêjle, o isterse evlenebileceğine yemin etmiştir.

Gulê'nin namı, Evdal'ın kulağına da gelir. Evdal, daha görmeden Gulê'ye âşık olur. Evdal, platonik aşkı Gulê'yi görmek, onu tanımak için yola çıkar. Bir amacı da Gulê'yle atışarak onu alt etmektir.

Bir gün Evdal, Hamur yöresinde bir düğün olduğunu ve Sürmeli Mehmet Paşa'nın Gulê ile birlikte bu düğüne katıldığını duyar. Atına atladığı gibi Hamur'a hareket eder. Hamur, Cemalvêrdi köyünden epeyce uzaktadır. Evdal'ın yolculuğu uzun sürer, bu nedenle ikindi vaktine doğru ancak köye varır.

Hamur'a varan Evdal, yorgun olduğu için, kendini tanıtmak niyetinde değil; "Bugün yorgunluğumu alır, dinlenirim. Yarın Gulê'yle atışırım," diye düşünür.

Bu düşünceyle düğün divanından içeriye giren Evdal, Sürmeli Mehmet Paşa'nın diğer ileri gelen Kürt ve Ermeni ağa ve beyleriyle odada ipek döşeklerin üzerinde oturduğunu, Gulê'nin ise onlara kılam söylediğini görür. Evdal, sessizce bir köşeye çekilerek bekler.

Gulê, divana gelen her yeni konuğa, merhabayı stranla verir:

"Merhaba misafir, sen hoş gelmişsin
Nereden geldin bilmem, nere gidersin
İstediğin nedir, ne emredersin
Baş göz üstüne geldin, güle güle gidesin."

Evdal bir süre sessiz ve sakin bir şekilde Gulê'yi izleyerek "merhabaya" tepkisiz kalır. Evdal'ın bu durumu Gulê'nin dikkatini çeker. Gulê, tekrar aynı yöntemle Evdal'a seslenerek bir kez daha merhaba verir. Gulê'nin ezgili merhabası üzerine Evdal yorgunluğuna rağmen kendini tutamaz. Aynı yöntemle Gulê'yi yanıtlar:

"Ben Evdalê Zeynikê, dengbêjlerin şahıyım
Serhad şairlerinin korkulu rüyasıyım,
Zalimlerin düşmanı dostlarımın dostuyum
Halkımın tercümanı, halkımın ozanıyım
Başlarsam söylemeye, sesim Acem ellerine varır
Uzak yerden gelmiş, Gulê'nin misafiriyim desem garip mi kalır."

Evdal'ın yanıtı üzerine Gulê de durmaz. Başlarlar atışmaya. Atışmaları üç gün üç gece sürer. Köylüler, civarda atışmayı duyan herkes, odayı, bahçeyi, dam üstlerini doldurur. Kalabalık, merakla atışmayı izler.

Gulê:

Sen hoş geldin Evdal, bugün buraya
Endamımdan, ışık saçılır dünyaya
Benzerim belki muma ya da çıraya
Bacı-kardeş gel yarışıp başlayalım atışmaya.

Hey can Evdal hey can Evdal
Sevgili kirve, sana hayranım Evdal.

Evdal:

Geldim Gulê senin için bu tepeye, Hamur'a
İnanın dostlar Gulê benzer yazın yağan yağmura
Yüzü derseniz benzer çiğ düşmüş taze yaprağa.
Gulê'min hem ahenkli hem de güzel sesi var
Allah bilir o hem arı, hem de bülbül gibidir
Hayranım ince beline, çiçek desem konca güldür
Kurbanım senin evine

Hey can Gulê hey can Gulê
İma leni, ima leni
Kudayo dêro şima lêni
Yel pısiko şiman yêli
Espandero İskenderi.*

Gulê:

Be hey muratsız Evdal, gözlerim kara karadır,
Bilirsin kara, beladır
Günde üç sürme çekerim, benim sürmem Süphan'dandır
Senin gibi nice dengbêj bilesin bana hayrandır
Kimi çılgın, kimi deli, kimi eşinden kaçandır.

Hey can Evdal hey can Evdal
Sevgili kirve, sana hayranım Evdal.

Evdal:

Geldim senin için Gulê bu yamaca, Hamur'a
İnce bel mi, ak gerdan mı, her neyse vuruldum sana
And olsun hem İsa'nın İncil'ine, hem İslam'ın Kur'an'ına
Alır Gulê'm bohçasını, düşer benim ardıma, kalmaz kurbana.

Hey can Gulê hey can Gulê
İma leni, ima leni
Kudayo dêro şima lêni
Yel pısiko şiman yêli
Espandero İskenderi

Gulê:

Bilesin Evdal, Hamur papazının evi kubbelidir
Avlusunda dönen halay sence kimin içindir
Boyunu aşar sözlerin, fır fır dönüyor gözlerin
Beni Hamur'dan aparmak haddi değildir sizlerin.
Hey can Evdal hey can Evdal
Sevgili kirve, sana hayranım Evdal.

* Evdal'ın dillendirdiği bu bölüm Ermenicedir. Evdal bu dizelerinde, Gulê'yle atışmaya geldiğini, ancak onun güzelliği karşısında ona vurulduğunu ifade ediyor.

Evdal:

Geldim Hamur'a Gulê'm, papazın evi kubbedir
Allah'ın belası çarpsın, o Köse Hano nerdedir
Yırttığı zurna nerde, patlattığı davul nicedir
Halayın başını çeken benim Gulê'mdir
Onun için, yanıp tutuşan Evdalê Zeynikê'dir.

Hey can Gulê hey can Gulê
İma leni, ima leni
Kudayo dêro şima lêni
Yel pısiko şiman yêli
Espandero İskenderi.

Gulê:

Yeter Evdal, kes sesini, söyletme kötü sözümü
İnce belime dek iner sırma saçım, zülüflerim,
Fazla gidersen ileri, çağırsam gelir gençlerim
Doğratırım lokma lokma, kanla yıkanır ellerim
Hey can Evdal hey can Evdal
Sevgili kirve, sana hayranım Evdal

Evdal:

Geldim Hamur'a ki Gulê'm, koklasam güzel kokunu
Hep birlikte düğünlerde, oynasak kıvrak oyunu
Gulê'min elinde mendil çeker halayın başını
Gulê'm nece güzel kızdır, hak eder benim aşkımı

Hey can Gulê hey can Gulê
İma leni, ima leni
Kudayo dêro şima lêni
Yel pısiko şiman yêli
Espandero İskenderi

Gulê:

Geldim Hamur'a Evdal, yolumuz dardır
Hamur'da dört ev gördüm, yanı ağıldır
Çok duymuşum, Evdal'ı iyi ozandır,
Şirindir sözleri onun, şekerdir, baldır
Yazık ki gördüm boyunu, azıcık boydan kısadır
Hey can Evdal hey can Evdal
Sevgili kirve, sana hayranım Evdal

Evdal:

Geldim Hamur'a Gulê'm, rüzgârın tutar burayı
Girdim gençlerin koluna, coştu onların halayı
Sözümde şaka çoksa da, sevmem insanla alayı
Gulê'mden izin aldım, bu onun gönül onayı

Hey can Gulê hey can Gulê
İma leni, ima leni
Kudayo dêro şima lêni
Yel pısiko şiman yêli
Espandero İskenderi

Gulê:

Geldim Hamur'a Evdal, Hamur yamaçtır
Evdalê Zeynikê dolaşır kapı kapı, belki de açtır
Kusura bakılmasın, duydum güzel sözlerini
Sözleri söz değil sanki eşeğin başında taçtır

Hey can Evdal hey can Evdal
Sevgili kirve, sana hayranım Evdal

Evdal:

Geldim Hamur'a Gulê'm, sıcaktır yazdır
Yürürken gördüm kızların önünde, Gulê bir sazdır
Kızlar güzeli Ermeni Gulê'm, babası papazdır
Bilirim, aksayan o sol kalçası, biraz da nazdır

Hey can Gulê hey can **Gulê**
İma leni, ima leni
Kudayo dêro şima lêni
Yel pısiko şiman yêli
Espandero İskenderi

Gulê:

Yeter Evdal, kes sesini, söyletme kötü sözümü
Çağırırım uzun boylu gençlerimi aç gözünü
Seni bağlarlar kapıya havlatırlar köpek gibi
Göremezsin ölsen bile şu bebek gibi yüzümü

Hey can Evdal hey can Evdal
Sevgili kirve, sana hayranım Evdal

Evdal:

Geldim Hamur'a Gulê'm, çepçevre buğday tarlası
Ermeni halayındayım, yanda kızların alası
Evdal bu, ince bele, altın bezeli yüze hayran olası
Desem geldim gidiyorum duymasın papaz babası
İlle öperim, Gulê'min gül memelerinin yoktur çaresi

Hey can Gulê hey can Gulê
İma leni, ima leni
Kudayo dêro şima lêni
Yel pısiko şiman yêli
Espandero İskenderi

Gulê:

Evdal, bilmem ne söyleyim, çingenenin şahı mısın
Yoksa adi bir cazgır mı, göz boyayan sihirbaz mısın
Hep Allah'a Peygamber'e yalvarırsın yakarırsın
Varamazsın muradına, ne yaparsan aldanırsın
Hey can Evdal hey can Evdal
Sevgili kirve, sana hayranım Evdal.

Evdal:

Hey can Gulê'm vay can Gulê'm
Güzel sözlüm, sana hayran
Bostanda tatlı kavunum
Çayırda gövel ördeğim
Öldürürsün beni Gulê'm
Güzel sözlen tatlı dillen.

Hey can Gulê hey can Gulê
İma leni, ima leni
Kudayo dêro şima lêni
Yel pısiko şiman yêli
Espandero İskenderi.

Gulê:

Evdal haydi gel tut elim, evime doğru gidelim
Sereyim güzel döşeği, kadifeden yorganını
Yapayım süzme pilavı, Karacadağ pirincinden
İşleyeyim sana bir de Kürt çorabı, dizleme
Sorarlarsa döndüğünde "Neydi ikramı Gulê'nin?"
Yedi ceddime yeter dersin ikramı gül endamın,

Hey can Evdal hey can Evdal
Sevgili kirvem, sana hayranım Evdal

Evdal:

Hey can Gulê, hey can Gulê
İnce bellim, saz boyunlum
Kara gözleri, sürmelim
Güzelim, yaban kekliğim
Eser soğuk rüzgârı Qetewin'in
Bılêcan'ın hem Süphan'ın
Nazla sallanırsın Gulê'm
Hey can Gulê, Gulê canım
Güzel sözlüm, hayranım
Bostanda tatlı kavunum

Çayırda gövel ördeğim
Öldürdün beni Gulê'm
Can yakıcı sözlerinle, baldan tatlı dillerinle
Hey can Gulê, hey can Gulê, hey can Gulê*

Üç gün üç gece süren bu atışmadan sonra Gulê, Evdal'ın yeteneklerine boyun eğer. Ona, "Evdal, dedikleri gibisin. Dengbêjsin, şairsin, bütün şairlerin pirisin. Emsalin yoktur. Ben sözümün sahibi, yeminimin takipçisiyim. Beni alt ettin. Eğer kabul edersen, sana varırım. Ancak şunu bil, dinimi değiştirmem. İnancımın ferdi kalırım," der.

Gulê'nin sözlerine Evdal'ın yanıtı kısadır:

"Gulê, sen de büyük bir şairsin, iyi bir dengbêjsin. Şunu bil ki şimdiye kadar kimse senin kadar karşımda duramadı. Bildiğin gibi ben evliyim, çocuklarım var. Senin dinin sana, benimki bana, herkes kendi yoluna. Bacımsın, anamsın. Allah her şeyi gönlüne göre versin."

Evdal, Sürmeli Mehmet Paşa'nın Dengbêji Oluyor

Sürmeli Mehmet Paşa, Evdal ile Gulê'nin atışmalarından sonra Evdal'dan kendi dengbêji olmasını ister. Evdal, Sürmeli Mehmet Paşa'nın sinirli ve aksi biri olduğunu bildiğinden Paşa'nın isteğine bir süre direnir, talebini geri çevirir. Sürmeli Mehmet Paşa'nın yanında günlerinin zor geçeceğini düşünür. Bu nedenle Evdal, Sürmeli Mehmet Paşa'ya; "Paşam, her şey gönlünce olsun. Ben kendi başıma olmaktan memnunum. Senin dengbêjliğini yapmak büyük bir sorumluluk ister. Senin yükün bana ağır gelir. Gel beni bu işten azat et," der.

Ancak Mehmet Paşa ısrarlıdır. Onu mutlaka kendi dengbêji olarak görmek ister. Evdal'ın kaygılarını bildiğinden ona;

* Bu dizeler, Evdalê Zeynikê'nin torunu olan Emerê Zeynikê'den, Evdal'ın torununun oğlu olan Beşer Berke'den, dengbêjler Kazoyê Garısya'dan, Abdurahmanê Malazgiri'den ve Sadıkoyê Kırıkaya'dan alınarak derlenmiştir.

"Sen benim dengbêjimi atışmada alt ettin. Bir de bunun üstüne başkasının dengbêji olursan, bunun altından hiç kalkamam. Ancak Allah adına yemin ederim ki, benim dengbêjliğimi kabul edersen, hiçbir işine karışmayacağım. Yanımda da istediğin gibi davranabilir, sanatını özgürce sürdürebilirsin. Ayrıca senin yalnız dengbêjim değil, bilgem de olmanı istiyorum. Hizmetlerinin karşılığı olarak da sana bir köy vermeye hazırım," der.

Sürmeli Mehmet Paşa'nın sözü üzerine Evdal, onun dengbêji olmayı kabul eder. Evini, Eleşkirt'in Toprakkale'sine, Mehmet Paşa'nın yanına taşır.

Toprakkale, eski ve büyük bir yerleşim bölgesidir. Bu nedenle Osmanlı Devleti, Toprakkale'yi önemsemiş, tüm bölgenin idaresinden sorumlu kurumlarını buraya yerleştirmiştir.

Evdal evini Toprakkale'ye taşıdıktan sonra, Sürmeli Mehmet Paşa kendisini çağırarak, ona şunları söyler:

"Biliyorsun, sen hem dengbêjim, hem de bilgemsin. Tüm işlerimi herkesten önce sana danışacağım. Bu nedenle ben ve ailem hakkındaki her şeyi bilmelisin.

Bildiğin gibi atalarım Osmanlı Devleti'ne büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim, Acem ülkesine yürüdüğünde, büyük dedem Çolak Abdi Ağa'ya haber göndererek, yardımını ister. Abdi Ağa, yiğit biriymiş. Sultan'ın bir dediğini iki etmeden Osmanlı askerinin yardımına koşar. Sultan'ın emriyle 300 atlısını alarak, Osmanlı ordusuna yol açmak için Acem eline gider.

Abdi Ağa, Acem sınırına yakın bir bölgede Şah'ın askerleriyle karşılaşır. Şah'ın askerleri de güçlüdür. Abdi Ağa'nın göğüs göğüse çarpışmada Acem askerlerini yenmesi mümkün değil. Ancak o bir sürü oyunla, aklın gücüyle Şah'ın öncülerini yenmeyi, onları dağıtmayı başarır. Bu gelişme, Osmanlı ordusuna Acem ülkesinin yolunu açar. Sultan Selim, Abdi Ağa'nın açtığı yoldan Acem Şahı'nın üzerine yürüyerek, ordusunu yener.

Bu savaşta Abdi Ağa da yaralanır. Koluna gelen kılıç darbesi nedeniyle, eli bilek kısmından kopar. Abdi Ağa kesik kolunu kazandaki kızgın yağa bastırır ve böylece ölümden kurtulur.

Yavuz Sultan Selim, savaş beratını ve ödülünü vermek için savaştan sonra diğer komutanlarıyla birlikte Abdi Ağa'yı da çağırır. Abdi Ağa, Sultan'ın kopan kolunu fark etmesini istemediğinden sağ eli arkasındaymış gibi yaparak, Sultan'ın huzuruna çıkar. Sultan beratını uzattığında da, beratı sol eli ile alır. Abdi Ağa'nın bu tutumunu kibir gösterisi sanan Osmanlı Sultanı kızar; kızgın bir sesle; 'Nasıl olur da bir Kürt ağası eli arkasında huzuruma girer? Bu ne kibirdir? Ne kendini beğenmişliktir?' der.

Sultan'ın sinirlendiğini gören Vezir öne çıkarak durumu açıklar: 'Abdi Ağa kibirinden değil, utancından bu şekilde davrandı. O, elinin savaşta koptuğunu bilmenizi istemiyor.' der.

Vezir'in açıklaması ile Sultan'ın kızgınlığı yerini sevince bırakır. Bu nedenle kendisine paşalık rütbesi vererek Bazid (Doğubayazit) bölgesinin hükümranlığını Çolak Abdi Ağa'ya bırakır. Saray kuyumcularına Çolak Abdi Ağa'ya altından bir el yapılmasını emreder.

Sultan'ın dönüşünden kısa bir süre önce, Maraş bölgesinde Zulkadiroğulları'nın Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandığı haberi gelir. Sultan, bir kez daha Çolak Abdi Ağa'nın yardımına başvurur. Sultan'ın talebi üzerine Çolak Abdi Ağa'nın kardeşi Ali İskender Bey komutasındaki 20 bin asker Maraş bölgesine yürüyerek, Zulkadiroğulları'nın ayaklanmasını bastırır; Maraş bölgesinde Osmanlı'nın hükmü bir kez daha tesis edilir.

Diğer bir dedemiz Pırbela Mehmet Bey de, Osmanlı Devleti için Ruslar ve Acemlerle defalarca savaşmıştır. Bu nedenle iki kez Acemlere, bir kez de Ruslara esir düşmüş, bu esirliklerinde birçok zorluk ve belaya karşılaşmıştır. Pırbela (belalı) lakabı da bu nedenle kendisine verilmiştir.

Dedem İshak Paşa da Bazid'de bir saray yaptırmıştır. Ailemizin hükümranlığı döneminde Bazid, Yukarı Kürdistan'ın siyasi merkezi olduğu gibi, tüm Kürtlerin de kültür merkezi olmuştur. Ahmedê Hani, Mele Mahmudê Bazidi gibi birçok tanınmış Kürt din adamı ve bilgini Bazid medresesinde eğitim görmüş, başkalarını eğitmişlerdir.

Özcesi, atalarım Osmanlı Devletine büyük hizmetlerde bulunmuşlar, buna rağmen devlet hiçbir zaman aileme güvenmemiştir. Kardeşimin hükümranlığı döneminde devletin 'memurları' Saray'a kardeşim hakkında yalan haberler göndererek Behlül Paşa'nın, Rus ve Acemlerle işbirliği yaparak Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmak üzere olduğunu söylerler.

Sultan'ın fermanıyla Erzurum Valisi kardeşimi çağırdı. 1821 yılında Erzurum'a giden Behlül Paşa, burada tutuklanarak zindana konuldu. Yerine başka biri tayin edilerek, kardeşim Bazid hükümranlığından azledildi. Bilirsin, Kürtlerin aileme sevgisi büyüktür. Bu nedenle Kürtler, başkasının hükümranlığını kabul etmediler. Gelen paşayı kovarak, 'Biz, Behlül Paşa'yı isteriz,' dediler.

Halkın bu isyanı üzerine devlet, ordusunu Bazid'e gönderdi. Kürtler de bir araya gelerek Osmanlı ordusuna karşı savaşa başladı. Osmanlı ordusu Kürtlerin karşısında tutunamadı, darmadağın oldu. Kürtlerden kurtulan Osmanlı askerleri kaçarak Erzurum'a sığındılar.

Bu dönemde ben de askerlerimle Erzurum'a yürüme kararı aldım. Birkaç gün sonra Erzurum'a vardım ve hapishaneyi basarak kardeşimi kurtardım. Osmanlı Devleti, Hesena, Sipka ve Zırka aşiret reislerinin işbirliğiyle peşime düştü. Ancak bize yetişemediler. Kardeşim yeniden başımıza geçti. O dönem, Osmanlı ile Acem orduları yine çatıştılar. Bu çatışmalarda Osmanlı askerleri büyük yenilgi aldı. Osmanlı Devleti mecbur kaldı, kardeşimin hükümranlığını bir kez daha resmen kabul etti.

Bu gelişmelerden sonra 1828 yılında, bu kez Osmanlılar ile Ruslar arasında savaş çıktı. Osmanlı bu savaşta yenildi. Bazid

bölgesi de Rusların eline geçti. Biz de geri çekilerek, Toprakkale mıntıkasına yerleşmek zorunda kaldık. Savaştan sonra Osmanlı ile Rus devletleri anlaşınca, Bazid, Osmanlı Devleti'ne geri verildi. Ancak Sultan, bizim Bazid'e dönerek yerleşmemize izin vermedi. Behlül Paşa'ya verilen Mirê Miran (Beylerbeyi) rütbesi yerleştiğimiz yeni bölgede de geçerliydi. Toprakkale bölgesinin hükümranlığı da kardeşime verildi. Ancak kardeşimin ölümünden sonra, devlet bana paşalık rütbesini vermedi. Bana verilen rütbe, beyliktir. Üstelik Osmanlı tarafından etkisizleştirilmek de isteniyorum. Ancak halk Osmanlı Devleti'nin kararını tanımıyor. Halk arasındaki adım yine Sürmeli Mehmet Paşa'dır. Yani anlayacağın, ben devletin değil, halkın paşasıyım."

Sürmeli Mehmet Paşa'yı dinleyen Evdal, "Ey Mir" stranında bu gelişmeleri anlatıyor.

Ey Mir*

Haydi yiğidim...
Mir'im atla atına
Pulat kılıcını kuşan, yürü düşman hattına
En yiğit savaşçı sen ol,
Kehribar rengi Arap** kısrağının üzerinde şahlan

Yıkılası Deveboynu'nu aş da git
Şayol hemen sağındadır, yakındır
Yezidinin Sinek yaylasından geç
Hûsên Ağa'nın yurdu Çemçê altıdır
Guli Cewher Ağa'nın kapısından geç
Kose beylerinden Çokdeve
Hûsên Bey'in kapısına var
Orada bir fincan kahvesini iç
O ikram bedeninde dolaşsın
Ağamın ruhuna zevk, canına şifa olsun

* Bu dizeler, Heci Sêvdinê Remedana'nın kılamlarından derlenmiştir.

** Mehmet Paşa'nın atının adıdır. At, Arap cinsi olduğundan, Evdal atın kendisini de bu şekilde adlandırmıştır.

Yürü yiğidim
Yürü ağam
Yürü beyim
Yürü, hedefin İran'dır.

Be hey yiğidim
Bilemezdim dünyanın hali budur
Bilemezdim bey, dünya niçin böyledir
Evla'nın* narin elli babası, beylerin en narini
Parmakları mum, hem de balmumu gibidir
Bil ki o Sürmeli Mehmet Paşa'dır, namı dört bir yana yayılmıştır
Atını Ahıska Kale'sine süren, kılıcını gavurun topuna sallayandır.
Yürü yiğidim
Yürü ağam
Yürü beyim
Yürü, hedefin İran'dır.

Be hey beyim, yanası Erzurum taşlıktır
Yıkılası Deveboynu yansın, tamamı taşlıktır
Üç gün üç gecedir, Arap, beyimi sırtında koşturur
Evla Bey'in babası, beylerin narini, geceye vurandır
Artık öyle ki atın eğeri sırtında durmayandır
Ne yapayım, dardadır, hiç tutamaz.

Evla Bey çağırmasa hiç bakmaz
Babamız, Sürmeli Mehmet Paşa'mız
Ne olacak halimiz, bu ahvalımız
Rom'un askeriyle dolmuş, sağımız
Sipikili Hacı Yusuf Paşa'nın askeridir, arkamız
Hesanalı Sofi Paşa, Temoyê Cibri, etrafımız
Ne olacak halimiz, bu ahvalımız.

Sürmeli Mehmet Paşa yanıt verdi: Yürü Evla'm
Babanım, gözünün sürmesiyim Eyşan Hanım'ın
Sahibiyim toplu tabancanın, yürü oğlum
Bindi mi Arap'ın sırtına baban

* Evla Bey, Sürmeli Mehmet Paşa'nın büyük oğludur.

Çıkar yurduna Hüseyin Bey'in
Yezidinin Sinek yaylasından, Çemçê'den geçer
Sabaha Pirkend'dir* konağım.

Ağa'm atla atına
Mir'im kılıcını kuşan, harekete geç
Dünya malı için ne derbeder ol, ne de sefil
Bil ki felek hem dostun, hem yarin olur
İran'da yarin yoktur, kaç yıldır
Yürü, Acem gavuru düşmanındır.

Be hey Bey'im, yanası Erzurum sazlıktır
Yıkılası Deveboynu desen, tamamı sazlıktır
Deveboynu ki Erzurum'dan yukarı, yolu yokuştur.
Evla'nın babasının tüfeği, durmaz
Akşamdan ateş eder, duyulur avaz
Evla Bey çağırmasa kimse bakamaz
Babamız, Sürmeli Mehmet Paşa'mız
Ne olacak halimiz, bu ahvalımız
Rom'un askeri dolmuş, sağımız
Sipikili Hacı Yusuf Paşa'nın askeridir, arkamız
Hesanalı Sofi Paşa, Temoyê Cibri, etrafımız
Çerkez hanında ne yapmalı, hücumları hiç durmaz
Peki, ne olacak halimiz, bu ahvalımız.

Sürmeli Mehmet Paşa yanıt verdi: Korkma Evla'm
Babanım, gözünün sürmesiyim Eyşan Hanım'ın
Sahibiyim toplu tabancanın, yürü oğlum
Bindi mi Arap'ın sırtına baban
Sabaha Haylaz'dır konağım.

Ağa'm atla atına
Mir'im kılıcını kuşan, harekete geç
Dünya malı için ne derbeder, ne de sefil ol
Bil ki felek hem dostun, hem yarin olur
İran'da yarin olmasa bile kaç yıldır
Yürü, Acem gavuru düşmanındır.

* Bir İran şehri olan Pirkend, sınır bölgesindedir.

Mehmet Paşa Evdal'a Köy Veriyor

Evdal, evini Eleşkirt Kalesi'ne taşıdıktan sonra, adeta Mehmet Paşa'nın bir parçası olur. Mehmet Paşa, verdiği söze sadık kalarak, Evdal'a hiçbir zaman saygısızlık etmez.

Bir gün Mehmet Paşa Evdal'ı çağırarak, sözünü yerine getireceğini ve bir köyünü ona vereceğini söyler:

"Evdal, biliyorsun hem dengbêjim, hem de iyi bir danışmanım, bilgemsin. Senin de aileni geçindirmen, yaşamını sürdürmen gerekir. Bu nedenle Bêdır köyünün tapusunu adına kaydettim. Git köylülerle görüş, onlarla neler yapabileceğinizi, köyün gelirini nasıl paylaşacağınızı kararlaştırın."

Evdal'ın yanıtı kısa ve nettir:

"Paşam, ben bir dengbêjim. Köy ağalığı benim yapabileceğim bir şey değil."

Evdal kabul etmese de Paşa ısrarlıdır. Karşı koymalara aldırmaz, köyü verir. Bunun üzerine Evdal köye giderek, köylülerle konuşur:

"Kardeşlerim, ben bir dengbêjim. Bugünden sonra da ağalık yapamam. Paşa Bêdır köyünü bana vermesine rağmen, işlerinize karışmak istemiyorum. Toprağınız yine sizindir. Eskisi gibi toprağınızı sürebilirsiniz."

Bu arada Evdal, köyün yakınındaki bir tarlayı göstererek:

"Şuradaki parçayı benim için sürer, buradan elde ettiğiniz buğdayı her yıl bana gönderirseniz, yeter," der.

Evdal'ın bu kararı köylüleri çok sevindirir. Evdal'ın gösterdiği tarlayı sürerek, elde ettikleri buğdayı her yıl düzenli olarak Evdal'a gönderirler.

Evdal İle Keşişin Kızı

Evdal, bazen bahar aylarında, bazen de yaz aylarının sonuna doğru Sürmeli Mehmet Paşa'dan izin alarak halk arasında dolaşmaya çıkar. Bu gezilerinden birinde Karaçoban köyüne ve Hınıs'a uğrar.

Karaçoban bir Ermeni köyüdür. Evdal'ın köye vardığı sı-

ralarda köyde bir düğün vardır. Evdal, düğün yerine gider, Ermeni kızları ile genç gelinler kol kola halaya durmuştur. Köyün keşişinin Manus adlı genç ve güzel kızı da halaydadır. Evdal, genç kız ve gelinlerin halayına girdiğinde, keşişin kızı Manus, Evdal'ın elini sıkarak ona göz kırpar. Manus, Evdal'ın namını duymuş olmakla birlikte elini sıktığı kişinin Evdalê Zeynikê olduğundan habersizdir. Evdal, halaya durduğunda birkaç kılamını de elini burkan, keşişin kızı Manus üzerine söyler. Bir süre sonra halaydan ayrılarak genç kız ve gelinlerin karşısında oturur ve aşağıdaki kılamı söylemeye başlar:

İşveli Kız*

Hey güzelim, işvelim kalk gel buraya
Kürtçe söylerem sana "axçik were!"
Türkçe söylerim sana "gel!"
Farsça söylerim sana "xe'el!"
Arapça söylerim sana "ta'el!"
Ermenice söylerim "Ast û wast, yest û karast!"**
Hey güzelim, işvelim, ben sana yanmışım.

Güzelim, işvelim ben senin için Karaçoban'dayım
Baktım beyaz kilisenin yanındayım
Kiliseden gelen keşiş kızı Manus, ayın ondördü gibi
Okuyor İsa'nın İncil'ini, duası umut sebebi.
Kim görse Manus'un güzelliğini
Bırakır dünyayı, unutur ahiretini.

Hey güzelim, işvelim gelsene
Kürtçe söylerem sana "axçik were!"
Türkçe söylerim sana "gel!"
Farsça söylerim sana "xe'el!"
Arapça söylerim sana "te'el!"

* Bu kılamın dizeleri Kazoyê Garısya'dan derlenmiştir.
** Ermenice, "Allah adına yemin ederim ki sana vuruldum," anlamındadır.

Ermenice söylerim "Ast û wast, yest û karast!"
Hey güzelim, işvelim, ben sana yangınım.

İşte Karaçoban'dayım şimdi, güzel yanıma buyurdu
Manus'um evinden çıktı, kısrak gibi yelelerini savurdu
Gördüm göğsü yanıyor, Manus'un o terli memeleri beni kavurdu
Dilerim Manus'u kaçırayım, artık İslam olsun onun can yurdu.

Hey güzelim, işvelim gelsene
Kürtçe söylerem sana "axçik were!"
Türkçe söylerim sana "gel!"
Farsça söylerim sana "xe'el!"
Arapça söylerim sana "te'el!"
Ermenice söylerim "Ast û wast, yest û karast!"
Hey güzelim, hey işvelim, bil ki sana yangınım.
Kollarını sıyırmış Manus, esvap yıkar, serer güneşe
Keşke değişse dinini atsa haçını ateşe
Gel kız seni kaçırayım, Mehmet Paşa divanına,
Bizim Toprakkale'ye
Bırak babanın dinini, at haçını gel beriye.

Hey güzelim, hey işvelim gelsene
Kürtçe söylerem sana "axçik were!"
Türkçe söylerim sana "gel!"
Farsça söylerim sana "xe'el!"
Arapça söylerim sana "te'el!"
Ermenice söylerim "Ast û wast, yest û karast!"
Hey güzelim, hey işvelim, ben sana yangınım.

İşveli kız senin için Karaçoban'da gezerim
Haydi Manus gel benimle gel kaçmanı isterim
Hayranım ince bele, ela göze, ben daha ne beklerim
Gel benimle, elimi tut diyarıma gidelim.

Bilmiyorsan söyleyeyim, Evdalê Zeynikê adım,
Şairiyim bu cihanın şiirle canlar yakanım
Sürmeli Mehmet Paşa'nın dengbêjiyim
Evdal adım, tüm ülkeyi karış karış gezerim
Vay benim Manus'um, gönlümü yaralayan güzelim.

Evdal Ağa ile Sincarî Talo

Muradiye ilçesi civarında bulunan Ebex yöresinde Evdal Ağa adıyla bilinen zalim biri vardır. Evdal Ağa ile yörede yiğitliğiyle tanınan Sıncari Talo uzun yıllardır birbirlerine düşmandırlar. Evdal Ağa bir gün punduna getirerek Sıncari Talo'yu yakalatır ve onu zincire vurdurarak zindana atar. Sıncari Talo'nun zindana atıldığını duyan nişanlısı Evdal Ağa'ya giderek, Sıncari Talo'yu bırakmasını rica eder. Karşılığında ise: "Sıncari Talo'yu serbest bırak, yerine beş erkek kardeşimi tutukla," der.

Evdal'ın kılamlarından biri de bu olay üzerinedir:

Sıncari Talo*

Be hey Evdal, be hey Evdal, hey Evdal
Be hey kulun kurbanın olam Evdal,
Dört bir yanın ay ışığında parlar
Akşamdan beri koca kara otağında şamdanların yanar
Ben Allah'ın garibiyim bilmem ki yanan nedir
Mum mudur, meşale mi,
Fener midir çıra mı?

Be hey Evdalgillerin Evdal'ı,
Allah'ını seviyorsan
Ne olur, Sıncari Talo'yu şu garibanın hatırına saysan,
Zincirine vurulmak ağırdır, bilirsin
Ayaklarım tutmaz, gözlerim görmez oldu gidip gelmekten
Ellerim tutmaz oldu, otağının iplerini tutmaktan.

Ah aman
Ah aman aman, ah aman
Ah aman bu ne kötü zaman

Be hey Evdal, be hey Evdal, hey Evdal
Önümüzde gürüldeyip akan Pay nehridir,
Ver iznimi gidip Sıncari Talo'yu göreyim

* Bu kılamın dizeleri Kazoyê Garısya ile Haydar Aras'tan derlenmiştir.

Aklı selim, saygıyla yanında oturayım.
Be hey Evdalgillerin Evdal'ı,
Zincirine vurulmak ağırdır, bilirim
Hadi ver Sıncari Talo'yu hatırıma, bilirsin garibanım
İstersen sür ikimizi de istediğin yere, hemen giderim
Olsa bile bir yanım Rom, bir yanım Rus, bir yanım Acem.

Ah aman
Ah aman aman, ah aman
Ah aman bu ne kötü zaman.

Be hey Evdal, be hey Evdal, hey Evdal
Be hey Evdal, Pay nehri akıyor üstümüze, durmaz gürler
Sıncari Talo'yu görmeyeli gözlerim, epeyce gün eder
N'olur gidip Sıncari Talo'yu göreyim, gönlüm onu özler
Herkes bilir şu kahrolası Pay nehri derindir
Yol vermez şu muratsıza ki ne sığdır hem de serindir
Be hey Evdalgillerin Evdal'ı, bilesin zincirine vurulmak ağırdır.

Hadi ver Sıncari Talo'yu şu garibanın hatırına,
Allah seni korur
Herkes bilir zincirin demiri hamdır
Keser ayaklarını Sıncari Talo'nun, o da bir candır.

Ah aman
Ah aman aman, ah aman
Ah aman bu ne kötü zaman.

Be hey Evdal, be hey Evdal, hey Evdal
Be hey Evdal, yap şu köprüyü Pay nehrinin üstüne
Kaç gündür değmedi gözüm Sıncari Talo'nun gözüne
İster gönlüm varıp gidem Sıncari Talo'yu görmeye
Yazık ki yolu yok şu garibanın geçmeye
Getir bir mermer taşını at şu köprüye.

Bilirsin, zincirine vurulmak zordur
Azat et Sıncari Talo'yu zincirlerinden, artık takati yoktur

Tut ellerinden at onun yerine, tam beş kardeşim vardır
Be hey Evdal, garibanım yolum ıraktır
Hadi bırak Sıncari Talo'yu şu garibanın hatırı da mı yoktur
Azat et Sıncari Talo'yu zincirlerinden, dayanmaya takati yoktur
Bunca dost yoldaşın içinde gönlümce yolcu et, minnetim çoktur.

Ah aman
Ah aman aman, ah aman
Ah aman bu ne kötü zaman.

Mehmet Paşa'nın Aşkı

Sürmeli Mehmet Paşa'nın üç eşi vardı. Buna rağmen tüm diğer Kürt ağa ve beyleri gibi, nereye giderse gözünü genç kızlardan ayırmıyordu. Bir gün genç bir kızın gönlü Mehmet Paşa'ya düşüyor. Genç kız Paşa için deli oluyor; ancak Paşa, onu istemiyor. Genç kız Paşa'ya haber göndererek, "Beni kendisi için istesin," diyor.

Evdal, Paşa'ya âşık olan genç kızın aşkını stranlaştırıyor:

Özgür Bir Kuşum*

Hey Ağa! Ben özgür bir kuşum
Kolu kanadı kopmuşum
Diyarbakır surlarından uçamam
Yok mu, Evla Bey'in babası, Arap'ın süvarisi narin
beyime haber verecek?

Beni isteyecekse buyursun gelsin istesin
İstemiyorsa bilsin, isteyen talibim çoktur.

Hey! Dılo yar yar, dılo yar yar
Dılo yar yar, yar felek...

Hey Ağa! Ben kanadı kırık bir ak kuşum
Kolu kanadı kırığım sanki sarhoşum

* Bu kılamın sözleri Kazoyê Garısya ile Haydar Aras'tan alınmıştır.

Diyarbakır surlarından dışarıya uçamam
Yok mu haber verecek, Evla Bey'in babasına,
Arap'ın süvarisi narin beyime?

Beni kaçıracaksa buyursun gelsin kaçırsın
Kaçırmayacaksa bilsin, talibim çoktur, yirmi altıdır sayısı.

Hey! Dılo yar yar, dılo yar yar
Dılo yar yar, yar felek...
Hey Ağa! Kuşlardan kanadı ak bir kuşum
Yok mu haber verecek, Evla Bey'in babasına,
Siyar'ın süvarisi İnce Bey'ime?
Âşığım, elim varmaz iş yapmaya
İsteyenim çoktur, ama gönlüm aşktan yaralıdır
Evdalê Zeynikê devam etsin kılamlar yakmaya
Onlar bile yetmez derdime derman olmaya.

Hey! Dılo yar yar, dılo yar yar
Dılo yar yar, yar felek...

Tarxanê Qelenyê'nin Mektubu

İran'da yaşayan Tarxanê Qelenyê'nin Şêx Silê adında bir dengbêji vardı. O da Evdal gibi tanınmış biriydi. Bir gün Serhatlı dengbêjin biri Qelenyê'ye giderek, "Ben Sürmeli Mehmet Paşa'nın dengbêji Evdalê Zeynikê'yim," diyor.

Evdal'ın namını Qelenyêliler de duymuş. Bunun üzerine Tarxanê Qelenyê dengbêji yanına çağırarak, "Madem Evdal'sın, buyur dengbêjimle karşılıklı atışın," diyor.

Kendini Evdal yerine koyan dengbêj Şêx Silê ile atışmaya başlayınca görüyorlar ki, dengbêj işe yaramazın tekidir. Bırakın makamları dillendirmeyi, kılam söylemeyi bile bilmiyor. Bunun üzerine Tarxanê Qelenyê Sürmeli Mehmet Paşa'ya bir mektup yazarak, durumu bildiriyor: "Başını yesin ki, sen de kendine 'paşayım' diyorsun. Dengbêjin Evdalê Zeynikê buraya gelerek dengbêjimle atıştı. Ama bırak kılam söylemeyi,

dengbêjimin karşısında tek bir laf bile edemedi. Bu senin gibi biri için utançtır. Böyle işe yaramaz bir dengbêji nasıl yanında tutarsın? Ona nasıl kılamlar söyletirsin?"

Tarxanê Qelenyê'nin mektubu Paşa'ya ulaştığında, Evdal geziye çıkmıştı. Mehmet Paşa bunun üzerine Evdal'ın gerçekten Qelenyê'ye giderek atıştığını sanıyor. Mektup üzerine sinirlenen Mehmet Paşa, Evdal geziden döner dönmez yanına çağırıyor. Evdal Mehmet Paşa'nın divanına çıkınca, sinirli hali dikkatini çekiyor.

Mehmet Paşa kızgınlıkla, "Evdal bu ne haldir? Neler oluyor? İran'a giderek Tarxanê Qelenyê'nin dengbêji ile atışmış, beni rezil etmişsin," diyor.

Evdal ise, "Sinirlenme Mir'im. İran'a gitmediğim gibi, dediğin kişiyle atışmadım da. Bu işte mutlaka bir yanlışlık var," sözleriyle, Mehmet Paşa'yı yanıtlıyor.

Evdal, Paşa'nın konağından ayrıldıktan sonra nerelere gittiğini, ne yaptığını tek tek anlatınca Mehmet Paşa ikna oluyor ki, Evdal'ın İran'a gittiği haberi yalandır; serserinin biri Evdal'ın adını kullanarak İran'a gitmiş ve Paşa'nın adını da lekelemiş.

Gerçeği öğrenen Paşa Evdal'a dönerek, "Madem durum bu, hazırlığını yap, İran'a git ve Tarxanê Qelenyê'nin dengbêjiyle atış," diyor.

Evdal hazırlığını yaparken Paşa da Tarxanê Qelenyê'ye bir mektup yazıyor. Danışmanlarından Emerê Heci İso ile adamlarından birini çağırarak mektubu onlara veriyor. Evdal ile diğerleri birlikte İran'a gidiyor.

Mehmet Paşa mektubunda şunları yazıyor: "Mektubunda yazdıklarının hiçbiri doğru değil. Dengbêjim Evdalê Zeynikê Qelenyê'ye hiç gelmemiş. Anlaşılan, bir başkası onun adını kullanarak sizi kandırmış. Ayrıca yazdığın mektupta kullandığın ibareler ağırıma gitti. Bu nedenle dengbêjim Evdal'ı iki adamımla birlikte Qelenyê'ye gönderiyorum. Evdal, dengbêjinle atışmaya geliyor. Evdal'ı dinledikten sonra fikirlerini yazmanı istiyorum."

Evdal ile Paşa'nın iki adamı Qelenyê'ye giderek Tarxanê Qelenyê'nin misafiri olurlar. Evdal, Mehmet Paşa'nın mektubunu çıkararak Tarxan'a verir. Tarxan da ileri gelenlerin tümünü çağırarak divanında toplar. Akabinde Evdal ile Şêx Sılê atışmaya başlarlar.

Evdal ile Şêx Sılê*

Ah aman, ah aman, ah aman aman...
Ah aman, ah aman, ah aman aman...

Evdal:
Şêx Sılê Didem'dir, gönlümde hoş bakıyor
Didem nehri gürül gürül önümüzde akıyor
Evdal Türkiye'deki üç vilayeti ardında bırakıyor
Şêx Sılê ile atışmak için Acem ellerine gidiyor.

Ah amaaaan...
Ah aman, ah zaman...

Ah aman, ah aman, ah aman aman...
Ah aman, ah aman, ah aman aman...

Şêx Sılê:
Evdal işte buradayım, ben Şêx Sılê'yim
Tarxanê Qelenyê'nin dengbêjiyim
Ovaların kalesi, denizlerin sisiyim
Bu dünyada bütün dengbêjlerin gözüne batan diken gibiyim
Şimdi ise Evdal'ın karşısında başının kısasıyım.
Ah amaaaan...
Ah aman, ah zaman...

Ah aman, ah aman, ah aman aman...
Ah aman, ah aman, ah aman aman...

Bu kılamın sözleri Evdalê Zeynikê'nin torunu Emerê Zeynikê'den, Zıbetê Emo'dan, Şakırê Bedih'ten (Şakro), Resoyê Kopala'dan, Evdırehmanê Mılazgirê'den ve Zahıro'dan alınmıştır.

Evdal:

Şêx Sılê Didem'dir, hem hoş ademdir
Bir yanımız Rus, bir yanımız Türk, diğeri ise Acem'dir
Göğsüm şair ve dengbêjlerin kütüğü, dilim ise kalemdir
Sonunda sen de diyeceksin ki "Çırak benim, usta olan
Evdal'dır."

Ah amaaaan...
Ah aman, ah zaman...
Ah aman, ah aman, ah aman aman...
Ah aman, ah aman, ah aman aman...

Şêx Sılê:

Evdal, Qelenyê diyarına çıktım, aha şu yandır
En yüksekte hanlar vardır, Sılê Musa Ağa'nın köşkü
Tarxan'ın divanıdır
Aşağılardan gelen gürültü köpoğlu Acemin kağnılarıdır
Ey cemaat siz izleyin, siz dinleyin bugün
Evdalê Zeynikê'nin fermanıdır.

Ah amaaaan...
Ah aman, ah zaman...
Ah aman, ah aman, ah aman aman...
Ah aman, ah aman, ah aman aman...

Evdal:

Şêx Sılê, Qelenyê diyarına ben de çıktım, aha şu yan evleri
Tarxan'ın köşkünde atışan ikimiziz, ki etti kaç gün günleri
Ey cemaat şahit olun, seyreyleyin Şêx Sılê'nin başına gelenleri
Bu dünyada hiçbir yoldaş veya arkadaşın başına gelmeyendir.
Ah amaaaan...
Ah aman, ah zaman...

Ah aman, ah aman, ah aman aman...
Ah aman, ah aman, ah aman aman...

Şêx Sılê:

Evdal, gönlüm şu Musul şehrinin kalesi gibidir
Şu gül dalının altındakiler arıkuşu ile bülbüldür
Avazın çıktığınca Evdalê Zeynikê'nin makam ve usulünde bağır
Bugün atışacağım seninle, Şêx Sılê'nin üç yüz altmış
avazı vardır.

Ah amaaaan...
Ah aman, ah zaman...
Ah aman, ah aman, ah aman aman...
Ah aman, ah aman, ah aman aman...

Evdal:

Şêx Sılê, bu dünyanın merkezi Halep'ten aşağı Şam'dır
Hama'dan Heqa'ya, Musul'dan Bağdat'a, adım herkeseaşinadır
Ey cemaat söyleyin Şêx Sılê boyun eğsin, işte huzurunuzdadır
Artık bana yetişemiyor, ilkbaharda takatsız kalmış koç gibidir.

Ah amaaaan...
Ah aman, ah zaman...
Ah aman, ah aman, ah aman aman...
Ah aman, ah aman, ah aman aman...

Şêx Sılê:

Evdal, dünyanın merkezi Halep'ten aşağı Şam'dır, dediğin gibi
Qelenyê dağları yeşermiş, buğday sararmış, tohumlar baş salmış idi
Evdalê Zeynikê ise rızkını yukarıdaki Allah'tan dilemezdi
Rızkını aşağıdaki ağalardan, Allah'ın kullarından arar idi.
Ah amaaaan...
Ah aman, ah zaman...

Ah aman, ah aman, ah aman aman...
Ah aman, ah aman, ah aman aman...

Evdal:

Şêx Sılê, geldim Qelenyê'ye evlerin önü bağdır bahçedir
Şair sözünü gönlünde oluşturup, ağzıyla söyleyendir
Şêx Sılê gibi sermayesi başkasının cebinden olanlar
Yiğitlerin cemaatinde şaşkın koyun gibi dolaşanlardır.

Ah amaaaan...
Ah aman, ah zaman...
Ah aman, ah aman, ah aman aman...
Ah aman, ah aman, ah aman aman...

Şêx Sılê:

Evdal Didem'dir, yaralı gönlüme hoş bir melhemdir
Bahardır, Didem nehri önümüzde gürül gürül çağıldar,
Ne yapayım ki yaşlandım, dişim döküldü, sana emsal değilim
Evdal doğrudur sözün, sen şairlerin ustası ben çırak bile değilim.

Ah amaaaan...
Ah aman, ah ülkem...
Ah aman, ah aman, ah aman aman...
Ah aman, ah aman, ah aman aman...

Evdal:

Şex Sılê, boyum ne uzun ne kısa
Susuz derelerde boy veren reyhan dalı gibidir
Tam yedi gün yedi gecedir Şêx Sılê benimle atışır
Ey cemaat bilin ki, Şêx Sılê şairdir, hem de iyi dengbêjdir

Ah aman, ah aman
Ah aman, ah aman
Ah aman, ah lo yaman lo yaman

Evdal ile Şêx Sılê, yedi gün yedi gece atışıyorlar. Atışmanın sonunda Şêx Sılê'nin sesi kısıldığından atışmadan çekilmek zorunda kalıyor. Bunun üzerine Tarxanê Qelenyê, Şêx Sılê'ye sinirleniyor. Evdal, sinirlenen Tarxan'a dönerek şöyle diyor: "Mir'im sinirlenme. Şêx Sılê emsalsiz bir dengbêjdir, büyük bir şairdir. İnan, şimdiye kadar kimse karşımda bu kadar durama-

mıştı. Şunu bil ki, Şêx Silê şairlikte benden ileridir, geri değildir."

Evdal'ın bu konuşması üzerine Tarxanê Qelenyê'nin sinirleri yatışıyor, neşesi yerine geliyor. Onlara hediyeler veriyor. Daha sonra Sürmeli Mehmet Paşa'ya bir mektup yazarak Evdal ile arkadaşlarına verip onları uğurluyor. Tarxan mektubunda Sürmeli Mehmet Paşa'ya şunları söylüyor: "Değerli Paşa'm, yanlışlık yapan benim, bağışla. Dengbêjin Evdalê Zeynikê, Şêx Silê ile atıştı ve başarılı oldu. Evdalê Zeynikê büyük bir dengbêjdir. İnanıyorum ki, onun gibi biri daha ülkemizde yoktur. Evdal şairdir, dengbêjdir, sana da layıktır."

Evdal ile Şêx Silê'nin atışmasından kısa bir süre sonra atışmada söyledikleri kılam tüm ülkeye yayılıyor ve hemen her dengbêj bu kılamı dillendirmeye başlıyor.

Nahçıvan Yolculuğu

Mehmet Paşa ile yöredeki diğer ağa ve beylerin ilişkisi çok iyiydi. Yalnız Kürt ağa ve beyleri ile değil, aynı zamanda Türk, Ermeni ve Acem beyleriyle de iyi ilişkileri olan Paşa, bu ağa ve beylerin hemen tümü tarafından seviliyordu. Nahçıvan'dan bir Türkmen beyi ile Mehmet Paşa kirvelik kurmuştu. Kirvesi, bir keresinde Mehmet Paşa'yı Nahçıvan'a davet eder. Bunun üzerine Mehmet Paşa, Evdal'la birlikte yirmi beş süvarisini ve bazı yöre ileri gelenlerini alarak Türkmen beyinin davetine katılır.

Bu gezide Mehmet Paşa gönlünü bir Türkmen gelinine kaptırır. Paşa, günlerce yiyip içer, keyfe dalar; ancak kıza olan aşkından, Nahçıvan'dan ayrılmak bir türlü aklına gelmez. Nahçıvan'a Mehmet Paşa ile gelenler, misafirliklerinin kırk üçüncü gününe geldiklerinde, artık uzun süren bu misafirlikten sıkılmışlardır. Özellikle heyetin ileri gelenleri, Mehmet Paşa'nın umursamazlığını gördükçe sıkıntıları daha da artar. Kimse korkudan bir şey de diyemez. Mehmet Paşa'nın heyetindeki ileri gelenler, günlerce birbirlerine danıştıktan sonra, Evdal'la konuşmaya karar verirler. Evdal'a, "Tam kırk üç gündür buradayız. Paşa aşk ve sefaya dalmış. Çoluk çocuğumuz ise bizim yolumuzu bekler. Ancak sen derdimize bir çare bulur, Paşa'yı

dönüş için ikna edebilirsin. Sen, Paşa'nın yanında bizden serbestsin. Allah aşkına bizi bu uzun misafirlikten kurtar," derler.

Evdal bunun üzerine, "İsteğinizi yerine getiririm. Paşa'yı evine dönmeye ikna ederim. Ancak her birinizden de sarı bir altın isterim," der. Heyetin diğer ağa ve beyleri, "Biz evimize dönelim de, ne istersen veririz," derler, Evdal'a.

Akşama doğru Nahçıvan ağa ve beyleri Mehmet Paşa'nın divanında toplandıklarında, Evdal elini kulağına atar ve şu kılamı söyler:

Nahçıvan Ellerinde*

Ey dılo yar yar, dılo yar yaar...
Ey dılo yar yar, dılo yar yaar...
Ey Ağa'm, kaç gündür Nahçıvan elindeyiz
Çobanlar sürüleri salmış Heran'a
Haber geldi, derler ki Eleşkirt Kalesi'nde halaya durmuş herkes
Davul ile zurna çalar, Eyşan Hanım** da halayın başında
Elinde mendili, halayı peşinden çeker bu genç yaşında.

Ey dılo yar yar, dılo yar yaar...
Ey dılo yar yar, dılo yar yaar...
Ey zalım felek...

Ey Ağa'm sen gel nefsine kapılma, zordur o duygu
Bugün tam kırk üç gün oldu, heyet burdadır hâlâ
Bilirsin, kara bulut yağmurun
Ak bulut kışın habercisidir
Hanımların iki gözü yoldadır, seni bekler
Başkasının elbisesi, insana bir gün bir akşamdır
Başkasının atı ancak tek meydandır
Başkasının karısına duyulan aşk tek öpücüktür
Bilirsin ki başkasına misafirlik de tek gündür.

Ey dılo yar yar, dılo yar yaar...

* Bu kılamın sözleri Kazoyê Garısya ile Haydar Aras'tan alınmıştır.
** Eyşan Hanım, Mehmet Paşa'nın eşidir.

Ey dılo yar yar, dılo yar yaar...
Ey zalım felek...

Ey Ağa'm, günlerdir Nahçıvan ellerindeyiz
Artık sabah yelleri esiyor
Çobanlar sürüleri salmış otlaklara
Haber gönderenler derler ki, Eleşkirt Kalesi'nde düğün vardır
Davul ile zurnalar çalınır.
Eyşan Hanım halayın başında, diğerleri onu takip eder
Zurnacılar çalarken o da nasıl kırıtır,
hem de onca gencin önünde.
Ey dılo yar yar, dılo yar yaar...
Ey dılo yar yar, dılo yar yaar...
Ey zalım felek...

Ey Ağa'm, sen gel bu sevdadan vazgeç, gönlüm artık
kaldırmıyor
Yaz geçti sonbahar geldi, bilesin ki aşiret perişandır
Konuklar tam kırk üç gündür İran sınırında, Karasu'yun
yanındadır
Gel çadırını kaldır artık, pişman ol, vaziyet perişandır
Bilirsin, kara bulut yağmurun
Ak bulut kışın habercisidir
Haydi bin atına, hanımların seni bekler, gözleri yoldadır
Başkasının elbisesi, insana bir gün bir akşamdır
Başkasının atı ancak tek meydandır
Başkasının karısına duyulan aşk tek öpücüktür
Bilirsin ki başkasına misafirlik de tek gündür.

Ey dılo yar yar, dılo yar yaar...
Ey dılo yar yar, dılo yar yaar...
Ey zalım felek...

Evdal kılamını bitirdikten sonra, Mehmet Paşa başını önüne eğerek bir süre öylece durur. Bu arada heyetin ileri gelenlerini büyük bir korku kaplar. Onlar da sessizce Mehmet Paşa'yı beklemeye başlarlar. İçlerinden de, "Biz ne yaptık. Bizim

yüzümüzden Evdal, Mehmet Paşa'ya bir sürü ağır söz söyledi. Paşa bu kez Evdal'ı affetmez, başına da bir şey getirir," diyorlardı.

Bir süre sonra Paşa başını kaldırır, gözleri ile divandakileri süzer ve gözlerinin içlerine bakarak, "Ey ağalar, Evdal'ın dediklerini duydunuz. Dedikleri doğrudur. Yanlış yapan benim. Haydi hazırlanın, yola çıkma zamanıdır," der.

Paşa'nın heyetindekiler sevinçten ne yapacaklarını şaşırırlar. Çabucak hazırlanır ve Paşa'yla birlikte Eleşkirt Kalesi'ne dönerler.

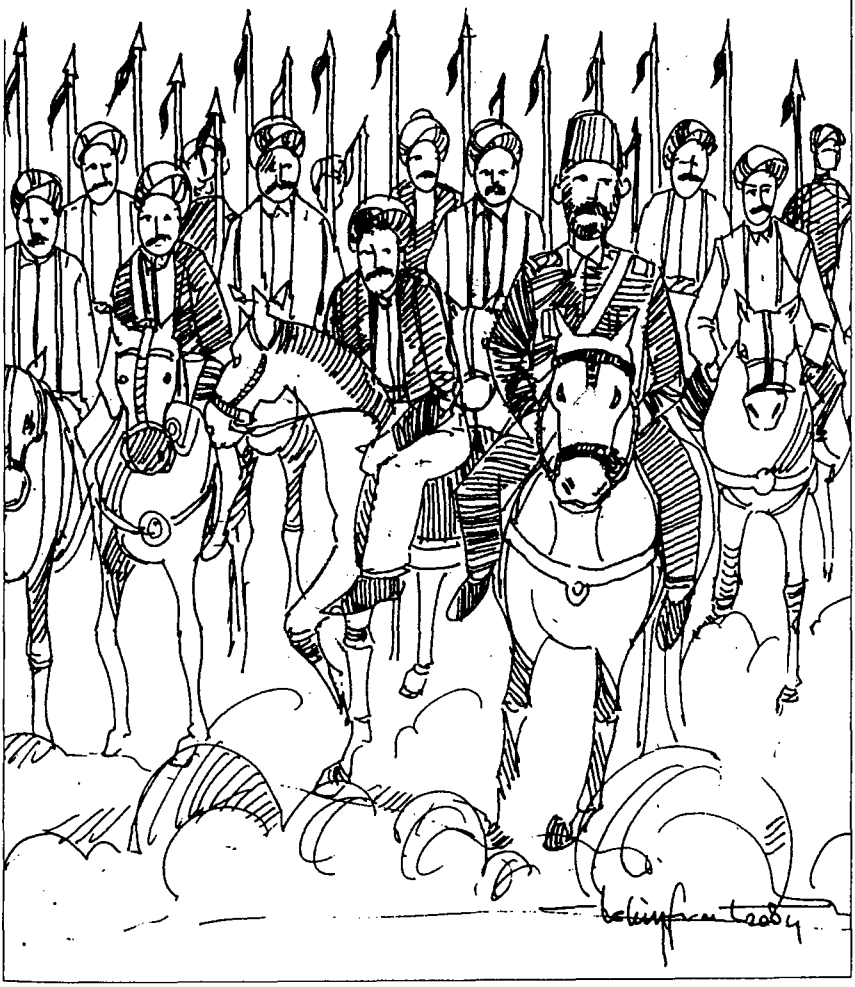
Kozan Fermanı

Osmanlı Sultanı, 1865 yılı baharının başlarında Mehmet Paşa'ya bir ferman gönderir. Padişah, Ferman'da şöyle der:

"Adana civarında ikamet eden Kozanoğlu ailesi, uzun zamandan beri devletimize sorunlar çıkarmaktadır. Devletimiz bu sorunu barış içinde çözmek için çok uğraştı. Sorunun barışçıl çözümü amacıyla, Kozanoğlu ailesine defalarca haberci gönderdik. Ancak onlar, devletimizin nasihatlerini dinlemediler. Devlet-i Alimiz bu çıbanı ortadan kaldırmaya ve Muhammed'in şeriat kanunlarını bu yörede de uygulamaya kararlıdır.

"Bu bölgede huzuru yeniden tesis etmek için 'Fırka-i Islahiye' adıyla askeri bir kuvvet oluşturduk. Bu kuvvet, 15 piyade taburu ile 2 süvari alayından oluşmuştur. Girit'ten gelecek düzenli bir taburumuz da, kısa zamanda bu kuvvetlerimize katılacaktır. Rumeli kahramanımız Derviş Paşa, bu birliğimizin komutanıdır. Kırım savaşı komutanlarımızdan Kurt İsmail Paşa, Mirliva Hasan Paşa, Halep Başkomutanı Seyit Paşa ile Yaver Paşa da, onun komutası altında bu kuvvette yer alacaklardır.

"Bilindiği gibi sizin aileniz de, bugüne kadar Devlet-i Alimize hizmette kusur etmemiş, birçok önemli hizmet görmüşlerdir. Bu nedenle şahsınızın değeri, devletimizin

gözünde daima büyüktür. Bu önemli görevin yerine getirilmesi için sizin yardımlarınız da gerekmektedir. Yörenizdeki Kürtler arasından 400 kişilik bir süvari birliğini kısa zamanda hazırlayarak, Adana yöresinde bulunan Derviş Paşa'nın kuvvetlerine katılmanız elzemdir.

"Gürcülerin lideri Aslan Bey de, Sarıkamış civarından topladığı Çerkez ve Gürcü süvarileriyle birlikte, Kozan'a geçecekler.

"Yola çıkmadan önce Erzurum valimizi bilgilendir. O, yolculuğunuz için gerekli yardımları yapacaktır."

Mehmet Paşa, Padişah fermanını okuduktan sonra aşiretinin ileri gelenlerini toplayarak, onlara danışır. İleri gelenlerin önemli bir kısmı, "Kozan'a gitmeyin" derler.

Evdal ile Paşa'nın büyük eşi Eyşan Hanım da, gitmemesinden yanadırlar.

Eyşan Hanım, Paşa'nın savaşa gitmemesi gerektiğini şu sözlerle açıklar: "Hepimiz biliyoruz ki, Osmanlı Devleti uzun zamandır ailemizi sevmez, bize düşmanlık yapar. Üstelik senin birkaç süvarine de muhtaç değiller. Onlar senin başına bir şey getirerek, senden kurtulmayı düşünüyorlar."

Mehmet Paşa divandakilere dönerek, "Gitmemek olmaz. Gitmemek, devlete karşı ayaklanma anlamına gelir. Bu nedenle Ferman'a uyacağım. Ancak kendime öyle süvariler seçmeliyim ki, kahramanlığımız her tarafta ses vermelidir," der.

Mehmet Paşa gitme kararı aldıktan sonra dört bir yana haber salar. Kısa zamanda beş yüz kişi, Toprakkale'de toplanır.

Mehmet Paşa gelen herkesi sorup soruşturup, at binişlerini, savaşçılıklarını sınar. Böylece gelenlerden en iyi dört yüz kişiyi savaşçı olarak seçer.

Seçilen süvariler birkaç gün içinde mızraklarıyla birlikte atlarına binerek Mehmet Paşa'nın konağının önünde toplanırlar ki, yola çıksınlar. Bu arada Mehmet Paşa Evdal'a dönerek, "Haydi Evdal, kılamını söylemeye başla. Başla ki, yola çıkalım," der.

Evdal kılamına başlar:

Halimiz, Ey Halimiz...*

Eleşkirt Kalesi civarındayım, buradan aşağı bozkırdır
Hele bir bakın süvarilere, şu kara düzenli askerlere
Aşiretin dört yüz genci yönünü vermiş yad ellere
Rabbime dua ederim, güç vere bu yiğitlere.

Evdal kılamını söyledikten sonra kadın ve çocukların tümü birlikte ağlamaya başlarlar. Bunun üzerine Mehmet Paşa Evdal'a dönerek, "Sen ne yaptın, uğurlamaya gelenleri hıçkırıklara boğman mı gerekiyordu? Yasa gelmedik ki, o kadar acıklı söylüyorsun. Makamını değiştir, bunlar ağlamaktan vazgeçsin ki biz de yola çıkabilelim," der.

Bu sözler üzerine Evdal makamını değiştirerek, şen şakrak kılamlar söylemeye başlar. Uğurlamaya gelenler ağlamayı kesince, süvariler de yola çıkar. Mehmet Paşa'nın süvarileri uzaklaşırken, parıldayan atları, rengarenk elbiseleri ve sivri uçlu mızrakları ile renk cümbüşü içindeki ağaçlardan oluşan bir ormanın süzülüşünü andırıyordu.

Mehmet Paşa Erzurum'a ulaştığında, Osmanlı valisi onu büyük bir konukseverlikle karşılar. Paşa, valinin yanında üç gün konuk olduktan sonra hazırlıklarını bitirip süvarileriyle birlikte Kozan'a doğru yola çıkar. Vali, kendisinden hatır isteyen Mehmet Paşa'ya dönerek, "Dersim yöresinden geçerken dikkatli olun. Bu yörenin halkı vahşi ve asidir. Size saldırabilirler," der.

Mehmet Paşa Dersim yöresinin yüksek dağları ile derin vadilerine ulaştığında, içini bir korku kaplar. Dersim'in doğal güzelliği ve insanları, süvarilerin tümünü etkiler. Evdal da, Dersim'in güzelliklerine vurulur ve istirahat anlarından birinde yatmaya yakın, Mehmet Paşa ile süvarilerine Dersim üzerine yaktığı kılamı söyler:

* Bu dörtlüğün sözleri Evdalê Zeynikê'nin torununun oğlu olan Heyder Berke'den alınmıştır.

Dersim Güzel Dersim*

Vay gönlüm, vay gönlüm, vay gönlüm...
Vay gönlüm, yar gönlüm...
Vay gönlüm vay, Dersim'dir güzel Dersim'dir
Nehirlerin, çayların suyu üstümüzden gürül gürül akar
Şu gariban, Dersim'de üç güzel kıza rastlar
Biri Türk, biri Kurmanc, biri Acem'dir
Bahtınıza düştüm kardaşlar
Bakışlarıyla onlar, gönlümü yaktılar
Vay gönlüm, vay gönlüm...
Vay gönlüm, yar gönlüm...

Güzellere baktım gelenlerden biri Türk'tü
Ayağında Antep kundurası, süzülerek geçti gitti
Gelen, teres kızının kundurasının sesiydi
El atıp kara saçlarına, savurdu omuzlarından
Bir öpücük almaktır ahım, o güzelin gerdanından
Nedendir bilmem kinlidir, hayali bile eder candan.
Vay gönlüm, vay gönlüm...
Vay gönlüm, yar gönlüm...
Sabahın karanlığında gittim Acem'in kızına
İnce belli, uzun boylu, hayaller göründü bana
Uzaktan baktım ki ona, hem edalı hem çalımlı
Teresin kızı da gelir o yandan, alımlı mı alımlı
Bilmem neden, ağlamış gibi bakıyor gözleri kanlı.
Vay gönlüm, vay gönlüm...
Vay gönlüm, yar gönlüm...

Sarışın Kurmanc'ın alnı dövmeli,
Altınlarla bezenmiş bir güzel zengindir belli
Elinde gümüş asâsı, kıl çadırlarda süt sağar
Sordum bu güzele hemen, bekâr mısın, yoksa evli
Be hey evi yanasıca, dedi, yiğit isen, adamsan,
Miskin kocam evde değil, akşama gel kır kapının kilidini
Geçir bütün bir geceni iki gögsüm arasında,

* Bu kılamın sözleri Evdalê Zeynikê'nin torunu Emerê Zeynikê ile Şakirê Bedih'ten (Şakro) alınmıştır.

Ben gibi bir dilberin, sarışının kokusuyla
Yoksa yiğit değil misin, korkarsın miskin kocamdan.
Vay gönlüm, vay gönlüm...
Vay gönlüm, yar gönlüm...

Haydi gönlüm, ey yaralı gönlüm
Be hey gönlüm, hey gönlüm...
Allah yıksın gönülsüz evliliği
Benzer çıplak ineğe
Ya da kolsuz gömleğe
Gülü olmayan gül bahçesine
Arıkuşu konmayan bülbülsüz bir ağaca.

Eğer biri gönlünce evliyse
Sevdiği ona yar ise
Boynunda torbası dilenci de olsa
Torbası darı ekmeğiyle de dolsa
Hatta torbası delik bile olsa
İster burda dilenmese
Ta gavur ellerine de gitse
Üstündeki yorgan gökyüzü
Altında döşek kirpi tüyünden de olsa
Başını koyduğu yastığı taştan
Süpürge otundan kahvaltısı olsa
Yeter ki gönlünce âşık olsun.
Be hey gönlüm, hey gönlüm...
Vay gönlüm, yar gönlüm...

KOZAN'DA

Derviş Paşa'nın askerleriyle birlikte Osmaniye'ye yerleşmesinden bir süre sonra Mehmet Paşa ile Aslan Bey de Osmaniye'ye gelerek onun kuvvetlerine katılırlar.

Kozanoğlu ailesi Selçuklular zamanında Antep'ten göç ederek Kozan'a (Hozan) yerleşiktirler. Eski köylerinin adı Kozan olduğundan, Kozanoğlu adıyla tanınırlar. Denilene göre Kozanoğulları aslen Kürt'müş. Ancak göç ettikten sonra

Türkmenlerin arasına yerleşip onlara hükümdarlık etmeleri nedeniyle Kürtlüklerini unutmuşlar. Bu ailenin Kozan yöresindeki hükümdarlığı Selçuklular döneminde başlar.

Kozanoğulları, Osmanlılar döneminde bağımsız bir hükümranlık gibi Sultan'ın hükümdarlığını tanımaz, vergi ve harç vermeyi reddederler. Bu nedenle de birkaç kez Osmanlı askerlerinin saldırısına uğrarlar. Ancak her seferinde Osmanlıların saldırısı Türkmenler tarafından püskürtülür ve Osmanlı geri dönmek zorunda kalır. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Anadolu'ya gelmesinden sonra da Kozan yöresine asker gönderilir. Ancak İbrahim Paşa'nın çabaları da Kozanoğullarını alt etmeye yetmez. İbrahim Paşa'nın ardından Kıbrıslı Mehmet Paşa da, güçlü bir orduyla Kozanoğullarının üstüne yürür. Osmanlı'nın tüm çabalarına rağmen o da başarılı olamaz.

Kozanoğullarının lideri Yusuf Ağa, 1800'lü yılların başında Kozan yöresini iki oğlu arasında paylaştırır. Batı Kozan'ın idaresini büyük oğluna, Doğu Kozan'ın idaresini de küçük oğluna verir. Doğu Kozan, Osmaniye'nin kuzeyi ile Kadirli (Zulqadriyê) dağları ve Ceyhan (Cihan) ırmağını kapsayan bölgeden oluşur. Bu yörenin büyük çoğunluğu Türkmen'dir. Ancak az sayıda Ermeni ve Kürt aşiretleri de bu yörede bulunur. Batı Kozan ise Sisê dağları (Kozan), Aladağ ve Seyhan ırmağının bulunduğu yöreyi kapsar. Bu yöre bütünüyle Türkmen aşiretlerinden oluşur.

Derviş Paşa hazırlıklarını tamamladıktan sonra büyük bir askeri güçle Kozan dağlarına saldırır. Aslan Bey de yaklaşık iki yüz kişilik Gürcü ve Çerkezlerden oluşan süvari gücü ile Derviş Paşa'ya katılır. Mehmet Paşa da, Derviş Paşa'ya katılmak ister. Ancak Derviş Paşa onun, Sisê (Kozan) civarında kalmasını ister. Aslan Bey'in süvarilerinin tüfekli, Mehmet Paşa'nınkilerin ise mızraklı olması, Derviş Paşa'nın bu kararı almasının nedenidir. Derviş Paşa'nın saldırısından sonra dağlarda amansız bir savaş başlar. Ulaşlı Türkmenleri Derviş Paşa'nın askerlerinin saldırısını püskürtürler. Derviş Paşa, kaçmak zorunda kalır.

Ancak Çerkez süvarilerinin yetişmesi üzerine Türkmenler dağılırlar. Akabinde de Derviş Paşa güçlerini yeniden toplayarak Türkmenlere saldırır. Türkmenler bu yeni saldırıya direnemez, dağılırlar. Bu saldırının ardından, Derviş Paşa Batı Kozan'a saldırır. Batı Kozan Türkmenleri de kısa sürede yenilgiyi kabullenir ve Türkmen ağaları birer birer Derviş Paşa'nın askerlerine teslim olurlar.

Derviş Paşa'nın zaferini ilan etmesinden sonra, Türkmenlerin tümü esir alınır ve kafileler halinde sürgüne gönderilirler. Derviş Paşa ile Kazasker Ahmet Cevdet Efendi (Paşa), yaklaşık 40-50 bin kişiyi sürgün ederek Çukurova, Halep, Diyarbakır, Kayseri ve Bursa'ya gönderirler.

Türkmenlerin ünlü şairi Dadaloğlu, o dönemde Kozan Ağası'nın yanındaymış. Diğer bir deyimle ünlü Türkmen şairi Dadaloğlu ile ünlü Kürt şairi Evdalê Zeynikê, birbirlerinden habersiz olarak karşı cephelerde yer alırlar.

Dadaloğlu, Kozan olayı üzerine söylediği bir şiirinde şöyle diyor:

"Bir gün gelir yine kavga kurulur
Öter tüfek, davlumbazlar vurulur
Ferman padişahın dağlar bizimdir
Ölen ölür kalan sağlar bizimdir."

Derviş Paşa ile Ahmet Cevdet Efendi, İstanbul'a gönderdikleri telgrafla Padişah'ın fermanını yerine getirdiklerini ve başarılı olduklarını bildirirler. Padişah da gönderdiği cevabi telgrafında başarılarını kutlayarak, Mehmet Bey ile Aslan Bey'e paşalık rütbesi verdiğini söyler ve onlara beylerin beyi (mîrê mîran) fermanı gönderir.

Derviş Paşa'nın dönüş hazırlıkları yaptığı sırada askerler arasında kolera salgını başgösterir. Kısa zamanda çok sayıda asker koleraya yenik düşerek yaşamını yitirir. Sürmeli Mehmet Paşa'nın süvarilerinden de çok sayıda asker kolera hastalığına yenik düşer. Kısa bir sürede 400 süvariden ancak 40-50 süvari sağ

kalır. Sağ kalanların her biri başını alarak ayrı diyarlara gider.

Evdal'ın amcası Reso ile amcaoğlu Feqi Elyê Piri de hasta düşerek yaşamını yitirenler arasındadır. Feqi Elyê Piri, Sürmeli Mehmet Paşa'nın hem melesi (imamı), hem de danışmanıdır. Bunların ölümünden sonra Evdal da, oradan ayrılır. Evdal'ın amcasının Senem adında çok güzel bir kısrağı varmış. Evdal, "Eğer kurtarırsa bu kısrak beni kurtarır," diyerek, kendi atına biner, amcasının kısrağı Senem'i de yedeğine alarak yola düşer.

Evdal gece gündüz durmadan yol alır. Bir süre sonra Diyarbakır üzerinden Garzan vadisine ulaşır. Amcasının kısrağı yorulduğunda kendi atına, kendi atı yorulduğunda ise amcasının kısrağına binerek, yolculuğunu sürdürür. Garzan vadisinde bir ara haramiler peşine düşer. Ancak Evdal'a yetişemezler. Senem'in hızı, onu haramilerin saldırısından kurtarır. Evdal, bir süre sonra sağ salim evine ulaşır.

Denildiğine göre Mehmet Paşa'nın 400 süvarisinden yalnızca 40-50 süvari evine döner. Diğerlerinin büyük çoğunluğu ise kolera hastalığından yaşamını yitirir. Mehmet Paşa'nın Kozan seferine katılanların tümü seçme yiğitlermiş. Bunların ölüm haberi evlerine ulaşınca, herkes yas tutmaya başlar; halk arasında büyük bir umutsuzluk yayılır. Evdal'ın "Vay Kozan" kılamı, bu olaylar sırasında yaşanan trajedi üzerinedir. Ancak bu kılamın dizeleri daha sonra birçok dengbêj tarafından değiştirilerek farklı biçimlerde söylenir.

Vay Kozan*

Kozan, yüksek dağlardır
Aman kardeşler, yıkılası Kozan, yüksek dağlardır
Hey can, eteklerinde ceylanlar inler
Eğer Qeymezê Kurmanc'ı sorarsanız**
O da üç gün üç gecedir yıkılası Kozandağı'nda pınar başındadır

* Bu kılamın sözleri Şeroyê Biro'dan alınmıştır.

** Qeymez, Intab yöresinde yaşayan bir Kürt Yezididir. Çalışkan ve yiğit biri olduğu söylenir. Evdal kılamında, "Qeymezê Êzdi-Yezidi Qeymez" der. Ancak bu sözler daha sonra Müslüman dengbêjler tarafından "Qeymezê Kurmanc-Kurmanc Qeymez" olarak değiştirilir.

Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, yiğitlerim yar yar...

Kozan, yamaçlarla çevrilidir
Aman kardeşler yıkılası Kozan, yamaçlarla çevrilidir
İnlemeleri duyulur yaralı yiğitlerin, tam üç gündür üç gecedir
Eğer Qeymezê Kurmanc'ı sorarsanız
Üç gün üç gecedir ağaç kovuğunda 12 aşiret genciyle
sahipsiz kalmıştır.

Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, yiğitlerim yar yar...

Kozan eteklerinde buğdaylar boy vermiştir
Gündüz uykumuz gelmez sıcaklar sanki ateştir
Geceleri bırakmaz ki yatalım, şu uluyan çakallar
Başkaları tek tük kayıp vermiş şu Kozandağı'nın ortasında
Ben Allah'ın zavallı kulu, kaybettim Qeymezê Kurdi'mi,
Ovadaki köyün sahibini.

Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, yiğitlerim yar yar...

Kozandağı, kardeşler, öte yandadır
Aman kardeşler yıkılası Kozan, öte yandadır
Yanasıca Qemesyan Suyu gürleyerek üstümüze akar yamandır
Başkaları tek tük kayıp vermiş şu Kozandağı'nın ortasında
Ben Allah'ın zavallı kulu, kaybettim Qeymezê Kurdi'mi,
kıratın süvarisini.

Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, yiğitlerim yar yar...

Hey Kozan*

Be hey Kozan, bize sırt çevirdi
Be hey pala yiğitler bıyık burardı

* "Hey Kozan" kılamının bu versiyonunun sözleri Resoyê Kopala'dan alınmıştır.

Eyşan Hanım dedi, Mehmet Paşa yönünü verme Kozan'a
Sabahtan öğleye aşiretin üç yüz genci at sırtında can verdi.

Gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Gönlüm yar yar, hey Kozan...

Şu yıkılası Kozan umarım yanar ormanın ağzında
Sam yeli yiğitlerimin kökünü getirdi, sanki kırandır
Eyşan Hanım dedi, Mehmet Paşa yönünü verme Kozan'a
Kozan'a götürdüğün dört yüz atlıdan yetmişi döndü evine.

Gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Gönlüm yar yar, hey Kozan...

Allah yıksın ocağını, Kozan'dan eser sam
Eyşan Hanım dedi ki, Mehmet Paşa, gitme Kozan'a,
evimizi yıkarsın
Eğer Kozan yiğitlerini benden sorarsan
Ben de Kozan'da üç gülümü de kaybettim Allah bâki
Dıhar'dan Sultanê Alo, Şamya'dan Feqi Elyê Piri,
Mısurya'dan Bavê Xaki.

Gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Gönlüm yar yar, hey Kozan...

De hey yanası Kozan, bir yanın ova diğeri yayla
De hey yıkılası, getirdin yiğitlerimin, gençlerimin sonunu
Ey kardeşler, sizden bir yiğidimi sorarım
Feqi Elyê Piri, Temo'nun babası, ahret kardeşim nerdedir.

Gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Gönlüm yar yar, hey Kozan...

Mehmet Paşa'nın Ölümü

Kolera hastalığının etkileri 1865 yılı Eylül ayının başından itibaren görülmez; artık kimse hastalıktan ölmez. Derviş Paşa, Mehmet Paşa'ya İstanbul'a gideceklerini ve kendisini de beraberinde götürmek istediklerini söyler.

Mehmet Paşa'nın çadırı o zamanlar, Kozan'ın (Sisê) alt kısımlarında, bir pınarın başındaymış. Yanında eşi ile birkaç adamı bulunuyormuş. Kaldıkları bölgede alabildiğine büyük, ejderha görünümlü yılanlar varmış. Yılanlar su içmek için akşamları dağ tarafından pınar başına inermiş. Yöreyi bilenler Mehmet Paşa'ya, "Çadırını pınar başından uzaklaştır. Yılanlar seni vurur," derler. Mehmet Paşa, "Çadırımı buradan kaldırmam. Sonra, Mehmet Paşa 'yılanlardan korktu' derler. Adımı kirletmem. Yılanlar benden korksun," diyerek, çadırını kaldırmayı reddeder.

Mehmet Paşa yılanların yolu üzerine bir hendek açarak, hendeğin içinde yılanları beklemeye başlar. Akşama doğru ejderha görünümlü yılanın biri su içmek için pınar başına doğru gelir. Paşa, kılıcını yılana savurarak onu yaralar. Kılıç darbeleriyle ağır yaralanan yılan, buna rağmen geri çekilmez. İri cüssesinin verdiği kuvvetle kuyruğunu etraftaki ağaç ve kayalara savurarak tümünü aşağı indirir. Mehmet Paşa bu arada hendeğe girdiği için kuyruk darbelerinden kurtulur. Paşa ile yılan bu şekilde karşılıklı saatlerce boğuşurlar. Hendeğe sığınan Paşa, bir süre sonra yılanı öldürmeyi başarır.

Yöre halkı Paşa'nın bu cesaretine hayran kalır. Ancak bu cesaretine rağmen onu uyarmayı sürdürürler: "Paşa, gel inat etme, çadırını buradan kaldır. Böylesi büyük yılanların çift olduğunu sen de biliyorsun. Öldürdüğün yılanın mutlaka bir eşi vardır. İntikamını almadan seni bırakmaz. Yılanların ne kadar intikamcı olduğunu bilirsin. Er geç öldürdüğün yılanın eşi gelip seni bulacaktır. Gel, inat etme, çadırını buradan uzaklaştır!" Mehmet Paşa söylenenlere kulak asmaz; çadırını kaldırmayı reddeder.

Mehmet Paşa olaydan iki-üç gün sonra bir akşam üzeri çadırındayken, köpeğinin havlamalarını duyar. İyice kulak kabartığında, köpeğinin havlamalarının yanı sıra tıslamayla karışık bir hışırtı sesi de kulağına gelir. Yılanın eşinin geldiğini anlamıştır. Kılıcı, çadırın direğinde asılıdır. Tam kılıcına hamle ederken, yılan çadıra kuyruk savurarak Mehmet Paşa'yı,

çadırı ve sütunu birlikte kavrar. Yılanın darbesiyle kılıç Paşa'nın elinden savrularak çadırın ön tarafına düşer. Eşinin çadırı da Mehmet Paşa'nın çadırının hemen yanındadır. Köpeğin havlamalarını duyan eşi hızla çadırdan çıkınca Mehmet Paşa'nın içinde bulunduğu durumu görür. Eşini gören Paşa, "Kılıç elimden savruldu, çadırın önündedir. Çabuk kılıcımı bana ulaştır. Neredeyse tüm kaburgalarım iç içe geçti," diye seslenir.

Eşi kılıcı alarak yılana savurmaya başlar. Paşa, kılıç darbeleriyle lime lime olan yılandan kurtulur. Ancak ağır yaralıdır. Yılanın direkle birlikte sardığı Paşa'nın tüm kaburgaları kırılmış, iç içe geçmiş, bir kısmı ise göğsünü parçalamıştır.

Olayı duyan Derviş Paşa ile diğerleri Paşa'nın yanına gelerek doktorlarla birlikte yaralarını sararlar. Tedavi çabalarının çare etmediğini gören Derviş Paşa ile diğerleri İstanbul'a geri dönerler. Mehmet Paşa da bir süre sonra yaşamını yitirir.

Evdal'ın, Mehmet Paşa'nın ölümü üzerine yaktığı kılam şöyledir:

Eyvah!*

Eyvah eyvah, eyvah can!
Eyvah eyvah, eyvah dünya!
Hanım'ın babası narin beyim, Eleşkirt Kalesi'nden atına atladı
Dikkat ettim, İnce Bey'im gitti Belek Burcu'ndan mızrağını aldı
Bey'imden sonra Maile Hanım ile Eyşan Hanım yasa daldı**
Mehmet Paşa'm Zêtka'da Pogosê Fılle'nın evinde
misafir kaldı.***

Ne olur Bey'im geri gel, geri gel
Felek haindir, hep bahtsızdır, ne olur gel.

* Bu kılamın sözleri Kazoyê Garısya'dan alınmıştır.

** Mehmet Paşa'nın üç eşi vardır: Eyşan Hanım, Maile Hanım ve Şerife Hanım. Mehmet Paşa küçük eşi Şerife Hanım ile üç oğlunu beraberinde Kozan'a götürür.

*** Pogosê Fılle: Hıristiyan Pogos

Be hey Bey'im, şurdan aşağı Toprakkale'ye giderim
Bak sen şu yüzüğe bak sen şu taşa,
Evla Bey'in babasının parmakları sanki balmumundandır,
Bak şu narin belli, has kumaştan bedenli kişi Têlli Mehmet Paşa.
Evla Bey'in babası, misafiridir narin beyim,
Ürgüp'te Eyüp Paşa.*

Ne olur Bey'im geri gel, geri gel
Felek haindir, hep bahtsızdır, ne olur gel.

Mehmet Paşa atına bindiğinde, iki hanımı yası kurmuştu.
Derlerdi, Osmanlı Sultanı zaten beyimize düşmandı
Nerede ölüm varsa, neresi zorsa, Evla Bey'in babasını yollardı
Eyşan Hanım korkar, bundan sonra beyimi göremem, derdi.

Ne olur Bey'im geri gel, geri gel
Felek haindir, hep bahtsızdır, ne olur gel
Eyvah eyvah, eyvah can
Eyvah eyvah, eyvah dünya.

Mehmet Paşa'nın Çocukları ile Çerkezlerin Kavgası

Tanzimat Fermanı'ndan sonra Osmanlı Devleti bazı idari reformları yürürlüğe koydu. Reformlar üzerine Osmanlı, kaymakamlar ile jandarma komutanlarını sancaklara yollayarak ağa ve beylerin etkisini kırmak, zamanla onları ortadan kaldırmak istiyordu. Ancak Mehmet Paşa'nın korkusu nedeniyle kimse Eleşkirt Kalesi'nin bulunduğu bölgede kaymakamlık ve jandarma komutanlığı yapmaya cesaret edemiyordu. Sarıkamış bölgesinde Çerkez Ömer isimli yetenekli ve bir o kadar da pervasız biri ile altı kardeşi varmış. Çerkez Ömer kaymakam, kardeşi Hüseyin ise jandarma komutanı olarak Eleşkirt'e geliyorlar. Çerkezler, tüm adamlarını da jandarma olarak görevlendiriyorlar. Ancak Mehmet Paşa bunları önemsemiyor.

* Mehmet Paşa'nın Ürgüp'e ne şekilde gittiği bilinmiyor. Belki o, yaralandıktan sonra Ürgüp'e götürülmüştür.

Hükmünü eskisi gibi sürdürüyor. Bu nedenle Çerkez Ömer ile Mehmet Paşa etki alanlarını korumak için birbirlerine karşı bahane aramaya başlıyorlar.

Mehmet Paşa'nın ölümünden sonra birkaç kişi Paşa'nın oğlu Evla Bey'in yanına gelerek, Çerkezlerin mahallesinde davul zurna ile şenlik kurulduğunu söylerler.

Buna sinirlenen Evla Bey, Çerkez Ömer'in yanına gitmeye karar verir. Evla Bey, Çerkez Ömer'in divanından girdiğinde Ömer Bey ayağa kalkarak Evla Bey'in önünde temenna eder. Evla Bey hemen geliş nedenini anlatır: "Ömer Bey, daha babamın cenazesini yeni kaldırdık, yasımız hâlâ sürüyor. Çerkezler ise davul zurna ile şenliğe durmuşlar. Neden böyle yaparlar."

Çerkez Ömer'in, yapılan şenlikten ve Çerkez düğününden haberi yoktur. Bunun üzerine Evla Bey'in gönlünü hoş tutarak ona, "İnan Çerkezlerin bu şenliğinden haberim yoktur. Ancak sen kendini üzme, hemen gider düğün ve şenliklerini durdururum," der.

Çerkez Ömer daha sonra Evla Bey'i oturtur ve ona kendi eliyle kahve ikram eder. Daha kahve içerlerken Çerkez kadınlarından biri düğün yapılan yere giderek, "Ne yapıyorsunuz, neden durursunuz!.. Evla Bey, Çerkez Ömer'e saldırdı, onu divanında öldürdü," der.

Kadının bu haberi üzerine Çerkez Ömer'in kardeşi Hüseyin Bey ile diğer jandarmalar kılıçlarını kuşanarak hızla Çerkez Ömer'in divanına yönelirler. Bu sırada Çerkez Ömer ile Evla Bey sohbetlerini bitirmiş çıkmak üzeredirler. Evla Bey önde, Çerkez Ömer ise arkasındadır. Hüseyin Bey kapının önünde Evla Bey'e rastlar, ancak arkada duran kardeşini görmez. Öyle sanır ki, Evla Bey kardeşini öldürmüş ve gitmek üzeredir. Hüseyin Bey bu öfkeyle bir kılıç darbesi ile Evla Bey'i başından yaralar. Bu darbeye rağmen Evla Bey, Hüseyin Bey'i öldürür. Çerkez Ömer ise Evla Bey'e arkadan kılıçla saldırır. Yere düşen Evla Bey, dizlerinin üstünde iken Çerkez Ömer'e de karşılık verir. Çerkez Ömer yere düşer. Evla Bey'in

cebinde iki adet 'Karabina' tabanca vardır. Ancak o hengâmede bu tabancalar aklına gelmez. Bir süre sonra Evla Bey'in kardeşleri Teyar Bey, Sılêman Bey, Dılo Bey yardımına yetişirler. Çerkezlerle büyük bir kavga başlar. Çerkezlerden beş-altı jandarma ölür. Evla Bey'in kardeşleri Teyar, Sılêman ve Dılo da bu kavgada yaşamlarını yitirirler.

Kavgadan hemen sonra Çerkezler cenazeleri ile çoluk çocuklarını ve eşyalarını hızla toplayarak Sarıkamış'a Çerkezlerin arasına kaçarlar. Kavgadan üç beş gün sonra Evla Bey de yaşamını yitirir.

Yaşanan bu kavga üzerine Evdalê Zeynıkê, "Evla Bey" adlı kılamı söyler:

Narin Bey'in Evla Bey'i*

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya.

Bugün gelen, belanın belasıdır
Divanın kapısından etrafı dinlerim
Evla Bey'imin babası Narin Bey'in sesi duyulmaz.
Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya
Eyvah can, fani dünya.

Eyvah can, eyvah Bey'im, eyvah can
Bakarım divandan Mehmet Paşa'mın sesi gelmez
Eyşan Hanım derdi ki: Oğul, bilirim artık baban geri gelmez
Evla Bey ise Çerkez Ömer'in divanından çıkmaz
İki 'Karabina' Bey'imin cebindedir, ne yazık ki
hiç aklına gelmez.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya.

* Bu kılamın sözleri Kazoyê Garısya ile Emerê Zeynıkê'den alınmıştır.

Be hey Bey'im Toprakkale'ye geldim dinledim
dükkânın kapısından
Kale'nin suyu gelir Şagol'dan, dağdan, yayladan
Eyşan Hanım derdi ki: Evla oğlum, kalkma sen şu divandan
Babanın haberi gelmiş oğul, Adana'dan Kozan'dan
Derler ki, Kozan'da ölmüş Kürtlerin beyi Mehmet Paşa'm
Oğul gel sen otur divanda, tut babanın yasını işte
böyle bu yaşam.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya

Yanası Toprakkale hâlâ şenliktedir
Turnalar ile kazlar Kale'nin eteğinde sürü sürü dönmektedir
Memet Paşa'nın divanı mermerdir, tümü sedeftir
Evla Bey derdi ki: Eyşan Ana, babam öleli bu gün üç gündür
Bilmem ki bu Çerkezler neden şenlikte düğün eder
Giderim Çerkez Ömer'in divanına, derim ona, bu sana
şeref değildir.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya.

Eyşan Hanım derdi ki: Oğul Toprakkale iki çeşmelidir
Şagol'un suyu akar üstümüze gürül gürül
Gel otur şu alacalı divanda, babanın yerini doldur
Anasının yiğidi, senin işin değil Çerkez düğünü otur
Bilirsin, baban Kozan'da ölmüştür, yastayız
Sayan sayar, saymayan neylesin saymaz hatır.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya.

Eyşan Hanım derdi ki: Oğul gitme, görürüm kötü rüyalar
Korkarım hain felek acımı ikiye katlar
Gel sen alacalı divanda otur, babanın yasını tut
Evla Bey'im cahildir, feleğin rüzgârından haberi yoktur
Yönünü verir Çerkez Ömer'in divanına, adımları hızlıdır.

Divana girer selamla, Çerkez Ömer alır selamını
Birkaç Çerkez oturmuş, Çerkez Ömer'in yanına vermiş yanını
Evla Bey der ki ona: Haramdır, kimse almaz selamını
Bilmez misin babam Kozan'da vefat etmiş, biz tutarız yasını
Hüseyin kardeşinse Çerkez mahallesinde ata bindirir gelini
Çerkez Ömer yanıt verir: Mehmet Paşa hepimizin
babasıdır, değil ki yalnız senin
Yemin billah eder, der ki: Çerkezlerin düğününden
yoktur haberim
Çerkez Ömer kalkar kendi eliyle Evla Bey'e hizmet eder.
Evla Bey'se, "Sen büyüğümsün layık değilim hizmetine," der
Çerkez Ömer, "Hizmetim bir şey için değil,
Mehmet Paşa'nın hatırınadır," der
Oysa Çerkez Ömer'in amacı kandırmaktır Evla Bey'i.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya.

Eyşan Hanım pencerenin önüne gidince görür
Çerkez Ömer asıl konuyu bir yana bırakır,
eskilerden demsalar.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya.

Eyşan Hanım göz kırpar Evla Bey'ine, yiğit oğluna
Evla Bey'in ise gözleri kızarmış, haberi yoktur kendinden
Eyşan Hanım iki oğlu Teyar ile Dılo'yu gönderir
Der ki: Teyar oğlum git kardeşini al gel oradan
Çerkez kadını her iki oğlunu görünce kapının önünde
Der ki: Kesin haberi yoktur Çerkez Hüseyin'in
Mehmet Paşa'nın oğulları kesmiştir divanın kapısını.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya.

Çerkez kadını döner Çerkez mahallesine
Varıp seslenir Çerkez Ömer'in kardeşi Hüseyin'e

Der ki: Kes bu davul zurnanın sesini, bırak düğünü
Mehmet Paşa'nın oğulları kesmiştir divanın kapısını.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya

Çerkez kadını der ki: Toprakkale'nin tümü yansın bu çeperde
Allah bozsun, gelin ile damadın düğününü bu hengâmede
Mehmet Paşa'nın çocukları kestiler başını ağabeyinin,
attılar kapının önüne
Sen ise hâlâ düğündesin beklersin davul zurnanın önünde.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya.

Çerkez Hüseyin haberi alır almaz kuşandı
Düştü Çerkezlerin önüne divana doğru yollandı
Gördü ki, Mehmet Paşa'nın çocukları kapının önünde
O zaman, kadının doğru dediğini, anladı.
Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya.
Çerkez Hüseyin der ki: Ulan Teyar Toprakkale hep köşelidir
Babanın divanı kesme taşlarla döşelidir
Baban Kozan'da vefat etmişse bizi ne ilgilendirir
Sen bilmez misin, Çerkez mahallesinde bu davul zurna nedendir
Kale'de yapılan düğün anan Eyşan Hanım ile
Hüseyin Bey'indir.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya.

Teyar der ki: Ulan Çerkez Hüseyin Toprakkale hep köşelidir
Ağzından çıkanlar, değil senden, yetmişyedi sülalenden ötedir
Ulan bilmez misin aşiretinizin değeri nedir?
Aşiretimin yanında değeriniz Ermeni Pogos'un değerindedir.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya

Eyşan Hanım divanın kapısında sızılar, gözlerinden yaş süzülür
Gözyaşları narin narların üzerine dökülür acısı çoktur
Der ki: Şu Kale'de yapyalnız kaldık
Yüreği yanık yiğitlerimin artık desteği yoktur.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya.

Eyşan Hanım der ki: Oğlum, Teyar'ım, bu başımıza
gelen nedir
Bu ne afettir ki, Toprakkale'de her şey koç yiğitlerimin
başına gelir
Mehmet Paşa'nın çocukları ile Çerkezlerin sorunları ne ola ki
Tek kamanın şakırdısıyla tüm kamalar kınlarından çekilir.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya.

Evla Bey ile Çerkez Ömer divanda oturur
Evla Bey inanır ki, Çerkez Ömer düğünü hemen bitirir
Divandan çıkar bir de ne görsün, durum gözlerinin önündedir
Yirmi Çerkez erkeği kamalarıyla Teyar ile Dılo'ya saldırır
Evla Bey artık bilir, Çerkez Ömer onu divanda oyalamıştır.
Döner Çerkez Ömer'in boğazına sarılır
Çerkez Ömer'in başını gövdesinden ayırır.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya.

Eyşan Hanım derdi ki: Yıkılası Toprakkale iki çeşmedir
Derdi ki: Evla oğlum, Çerkezler kardeşlerine pusu kurmuştur
Teyar üç kama darbesiyle yaralıdır, kardeşinin öcünü
alman gerekir
Evla Bey Çerkez Hüseyin'e saldırır
Çerkez Hüseyin görür ki, Evla Bey'in elindeki kama kanlıdır.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya.

Yanası Toprakkale tam karşıdadır
Evla Bey'im divandan ayrıldı, dışardadır
Çerkez Hüseyin'in kaması kama değil paladır
Eni geniş boyu hayli uzundur
Sivri uçlu, keskin, yılan zehri gibi bir kamadır
Kamayı savurdu Evla Bey'e, o ne gaddardır
Evla Bey de kamayı savurur, karşılık verir
Evla Bey'i yıkan, savrulan ikinci kamadır
O kama boynunu kanatan, ak alnı karartandır.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya.

Evla Bey'in yarasını gören Eyşan Hanım
Hemen koç yiğidinin yanına koştu
Eşarbıyla sardı Evla Bey'inin yarasını
Dedi ki: Teyar oğul, bugün koç yiğitlerimin bana hayrı yoktur
Mehmet Paşa başını koydu, artık imdadınıza gelen de yoktur
Çerkezler Kale'de koç yiğitlerimin etrafını sardı
Ne olur oğul kardeşlerinin öcünü kendi ellerinle al.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya.

Teyar, Evla Bey'in yarasını gördü
Dılo ile elleri birbirinden ayrıldı
Teyar, Çerkez Hüseyin'e saldırdı
Çerkez Hüseyin de kamasını Teyar'a da savurdu
Teyar onun hamlesinden kurtuldu,
Kamasını Çerkez Hüseyin'in kaburgasına daldırdı
Kalbini, kamasının ucuyla çıkardı.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya.

Yanası Toprakkale iki çeşmedir
Teyar ile Dılo yaralıdır, gayri faydası yoktur
Mehmet Paşa'nın çocukları divana döndüler
İki kardeş de divanda rahmete kavuştular
Her iki kardeş bu kavgada, altı Çerkez öldürdüler
Çerkez Ömer ile Hüseyin'in cenazesini orada bıraktılar.

Eyvah eyvah, eyvah can
Hey felek, hey dünya.

Eyşan derdi ki: Sen hanımsın ben hatunum
Yurdumuz ocağımız kör oldu bu dünyada
Getirin bana o leğeni sabunu
Yıkayayım koç yiğitlerimin kanını.

Eyvah Bey'im eyvah can
Hey felek, hey dünya
Felek haindir bize yaramaz
Eyvah can, sen fanisin dünya.

Mehmet Paşa'nın Ölümünden Sonra

Sürmeli Memet Paşa'nın ailesinin etkisi, hem Mehmet Paşa'nın ölümü, hem de Çerkezlerle yapılan kavga nedeniyle, artık eskisi gibi değildir. Hem ailenin etkisizleşmesi, hem de Mehmet Paşa'nın ölümü nedeniyle Evdal da evini yüklenerek eski köyüne döner.* Birçok Kürt ağa ve beyi Evdal'a haber yollayarak kendi köylerine yerleşmesini ve dengbêjleri olmasını ister. Ancak Evdal kendisine gelen tüm teklifleri reddeder. Verdiği yanıtlarda, "Sürmeli Mehmet Paşa'dan sonra kimseye dengbêjlik yapamam," der.

Kürtler ve Ermeniler o dönem iç içe yaşarlarmış; yüzlerce yıldır aynı coğrafyayı paylaşırlarmış. Bu nedenledir ki gelenek

* Evdal'ın torununun oğlu olan Heyder Berke'nin anlatımına göre, Mehmet Paşa'nın ölümünden sonra Evdal eski köyü olan Cemalvêrdi'ye dönmeyerek Qanciya köyüne yerleşiyor.

ve görenekleri birbirlerine çok yakındır. Hemen tüm Ermeniler Kürtçe bilir, düğün ve şölenlerinde Kürtçe stranlar çalar, bu stranlar eşliğinde oynarlarmış. Aynı coğrafyayı paylaşmanın verdiği etkiyle Kürt ve Ermeni gençleri zaman zaman birbirlerine âşık da olurlarmış. Ancak dini farklılıkları bu genç âşıkları her zaman engellermiş.

O zamanlar genç bir Ermeni hekimin gönlü bir Kürt kızına düşer. Kürt kızının ailesi ile düşmanları arasında çıkan bir kavgada ailenin onlarca ferdi yaralanır. Genç kız bunun üzerine sevgilisini çağırarak yaralıları tedavi etmesini ister.

Evdal'ın "Hekimo" kılamı bu olayı anlatır:

Hekimo*

Beri gelsene Hekimo!..
Hekim sen dininin hatırını bilensin
İsteğim o ki, bana naz yapmayasın
De yar yar, yar yar, naz yapmayasın
Hadi beri gel de yap melhemini
Baba evimin yaralarını melheminle sar
Kuzu kuyruğu mu, şu mercan ağacının yağı mı
Ah! Bahtına düştüm, iste şu uçan kartalın sütünü benden
Ne istersen Hekim'ime sunarım
Dünyanın tüm hali ile malı,
İste şu kadınların başındaki altınları
Allah adına yemin ederim ki,
Eğer bunlara da razı olmazsan
Baba evimin yaralılarının hatırına
Ne istersen Hekim'ime sunarım sana
Sarı gamzeleri, şu sütbeyaz nazlı memeleri...
Garibim, çaresizim
Çaresiz şu dünyada kalmayayım...
Hekim'im bahtına düştüm,
İncitme onları, baba evimin yaralıları ağırdır.

* Bu kılamın sözleri Şeroyê Bıro ile Hemidê Mecid'den alınmıştır.

Beri gel sen Hekimo!..
Hekimsin sen dininin hatırını bilensin
Şu ilaçlarını alıp da gel bu yana
Hadi beri gel de melhemini yap
Baba evimin yaralarını melheminle sar
Kuzu kuyruğundan, mercan ağacından mı
Ah! Bahtına düştüm,
Şu uçan kartalın sütünden mi
Ne istersen Hekim'ime sunarım sana
Dünyanın tüm hali ile malı,
Şu kadınların başındaki altınları
Allah adına yemin ederim ki,
Eğer bunlara da razı olmazsan
Baba evimin yaralılarının hatırına.
Ne istersen Hekim'ime sunarım sana
Sarı yanakları, henüz on dördündeki şu memeleri
Garibim, çaresizim
Çaresiz kalmayayım şu dünyada...
Hekim'im bahtına düştüm,
İncitme onları, baba evimin yaralıları ağırdır.

TEMO

Temoyê Egid, Hesena Aşireti'nin Esedya kolundanmış. Aileleri devlete başkaldırdığından birçoğu öldürülmüş, bir kısmı değişik yerlere sürgün edilmiş, Temo'nun babası Egid ise tutuklanarak Sinop cezaevine konulmuş. Temo o dönemlerde daha 14-15 yaşlarındayken babasının peşinden Sinop'a gider. Temo Sinop'ta birçok eziyetle karşılaşır; babası cezaevinde ölünce de, Malazgirt'e yakınlarının yanına geri döner. Bir süre sonra devlet Temo'nun ailesini affedince, aile kısa zamanda tekrar eski durumuna döner.

Sürmeli Mehmet Paşa Kozan seferine çıkınca Temo'yu da çağırır. Temo, o dönem yiğitliğiyle tanınan biridir. 25 atlısıyla birlikte Mehmet Paşa'nın kafilesine katılarak Kozan'a giden Temo, aynı zamanda iyi bir dengbêjdir de. Dengbêjliğin verdiği yakınlaşmayla Kozan yolunda Evdal ile Temo dost

olur ve birlikte birçok kılam da söylerler. Evdal, Temo'yu çok sever. O da, Evdal gibi Kozan'dan sağ dönenler arasındadır.

Anılan dönemde Türkler ile Ruslar ya da Türkler ile Acemler arasında özellikle sınır boylarında birkaç yılda bir çatışma çıkar. Türkler ile Acemlerin çatışmaları deyim yerindeyse aynen 'pasteguro oyunu' gibidir. Türk ya da Acem tarafında olan Kürt aşiretleri, sınır bölgesinde sürekli birbirleriyle çatışır, mal mülkleri talan ederlermiş. Bu aşiretler arası çatışmalar bazen çok büyük olur, her iki devletin askerleri de çatışmalara katılarak toprakları geçici de olsa işgal eder, yöre halkına büyük zararlar verirlermiş. Ancak bu sınır çatışmaları hiçbir yönüyle, bilinen devletlerarası savaşlara benzemezmiş. Örneğin yaşanan çıkar çatışmaları nedeniyle bazen her iki devletin askerleri bile birbirleri ile çatıştıklarında, sorumlular sanki başkentlerin çatışmalardan haberleri yokmuş gibi bir araya gelir ve genellikle olayın üstünü örterek çatışmaların suçlusunu da sınır bölgelerinde yaşayan köylüler olarak gösterirlermiş. Elbette sınır boylarındaki Kürtler de, gördükleri zarar ve ölümlerle baş başa kalırlarmış.

Türkler ile Acemler arasında bu türden çatışmalar çıktığında Wan, Ebex, Erciş, Eledax ve Doğubayazıt yöresinin halkı hemen aceleyle hayvanını, yemini, çoluk çocuğunu toplayarak batıya doğru göç ederler.

Yine böyle günlerden birinde haber gelir, derler ki, "Türkler ile Acemler yine çatışmaya başlamışlar. Türkler çatışmalarda yenik düşmüş, Acem askerleri sınırı geçmiş; iç bölgelere doğru geliyor."

Gelen haber üzerine Evdal'ın köylüleri de tasını tarağını toplayarak köyden ayrılırlar. Evdal da köylülerin peşine düşer. Bir süre yol gittikten sonra görürler ki, halkın büyük çoğunluğu yollardadır, sanki mahşeri bir kalabalık vardır. Eskilerin deyimiyle, "Anaların evlatlarını terk ettikleri gün" gibidir her yer. Kimsenin kimseden haberi yoktur. Evdal o karmaşa arasında, yol kenarında henüz kundakta olan bir çocuğa

rastlar. Kundağı kaptığı gibi eşinin yanına gelir. Eşine, "Eyşê, iki çocuğumuz vardı. Bununla üç oldu. Bunu da evladımız gibi kabul edelim, büyütelim. Eğer bu çocuk ile kendi çocukların arasına herhangi bir fark koyarsan, bilesin ki kıyamet gününde günahım boynunadır, iki elim yakandadır. Aralarına fark koyma; bunu da evladın bil, büyüt," der.

Eyşê, "Hay hay, ona da çocuğum gibi bakacağım. Yalnız adını ne koyalım? Ona bir ad vermemiz lazım," diye yanıtlar, Evdal'ı.

Evdal, "Ona çok sevdiğim bir dostumun adını, Temoyê Egid'in adını verdim," diye yanıtlar Eyşê'yi. Şöyle devam eder: "Adı bundan sonra Temo olsun. Bilirsin Temoyê Egid de yetimdi. Ancak Allah sonradan kısmetini verdi ve darlıktan kurtuldu, tanınan biri oldu. İnşallah bu da büyür ve Temoyê Egid gibi kısmeti açılır."

Evdal'ın Kör Oluşu

Temo yedi sekiz yaşlarındayken Evdal'ın gözleri artık görmez olur. Dara düşen Evdal'ı artık kimse önemsemez, ona kulak asmaz. Daha önceleri Evdal'la dost olmak için yarışanlar artık yanından bile geçmezler. Evdal yaşlıdır; yaşlılığı yetmez gibi bir gün kendini karanlık bir dünyanın içinde de bulur. Yaşlılık, körlük ve fakirlik hep birden Evdal'ı sarar. O Evdal ki hiçbir zaman şenliklerden düğünlerden eksik olmazdı, şimdi demir bir kafesin içinde başı kesilen yaban kuşu gibidir.

Evdal içeri kapanarak günlerce evden çıkmaz. Geceyle gündüzü bir olmuş, sürekli ah ederek kendi kendine söylenmeye başlar. Komşular, civar evlerdekiler, köylüler günlerce Evdal'a yalvararak, "Böyle yapma, kendini perişan edersin, sıkıntıdan patlarsın. Çık dışarı, gez, sabret. Sabret ki seni yaratan Allah sana hayırlı bir kapı açsın," derler.

Komşularının sözleri Evdal'ı ikna eder. Temo'yu yanına alarak, diyar diyar gezmeye başlar. Temo artık onun eli ayağıdır, gözüdür. Temo onun için garipliğin, yalnızlığın, fa-

kirliğin, kimsesizliğin sembolüdür. Evdal artık Temo'nun yardımlarıyla gezmeye başlamıştır. Şeyhlere, türbelere, ziyaretlere gider, ağa ve beylerin konaklarına uğrar. Elbet eskisi gibi olmasa da ona hürmet edenler yine de vardır. Ziyaret ettiklerinin bir kısmı Evdal'a hürmet ederken, Kürt ağa ve beylerinin büyük çoğunluğu ne yazık ki Evdal'a önem vermezler. Bu durum Evdal'ın çok zoruna gider. Kendilerine onca hizmet ettiği halkın vefasızlığı, Evdal'ı çok etkiler.

Evdal ile Kanadı Kırık Turnası

Bahar aylarında toprağın yeşermesiyle birlikte, turnalar Serhad yöresinden geçerek kuzeye doğru yol alırlar. Turna sürüsü parıldayan beyazlıklarıyla Serhad'ın gökyüzünde göründüğünde tüm köylüler işi gücü bırakır turnaları seyre dalar. Alacalı kanatlarıyla gökyüzünde süzülen bu kuşlar, kendilerini izleyen köylüleri ötüşleriyle adeta selamlarlar. Baharın, aydınlığın müjdecisi, yeşilliğin, güzelliğin habercisi gibidir bu kuşlar.

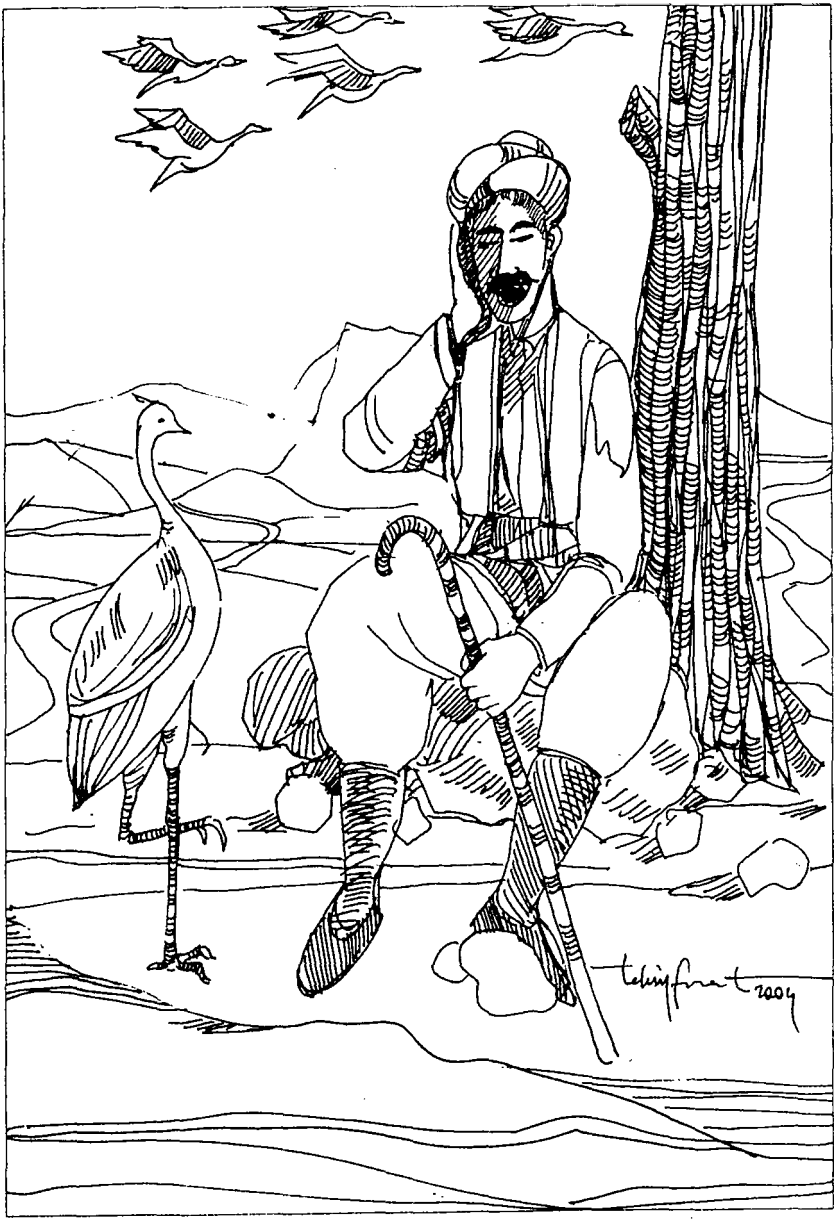
Bu nedenledir ki, turnaların gelişi Serhad yöresinde kutsal bir olay gibi görülür. Onlar, yöre insanının gözünde kutsal birer varlıktır.

Turnalar beslenmek için ak sürüler halinde çayırlara yayıldıklarında hep birlikte ötmeye başlarlar; ötüşleri durmaksızın devam eder.

Yine turnaların geldiği bir gün, köyün merasının alt taraflarında uçamayan bir turna Evdal'ın dikkatini çeker. Evdal, "Turnalar hep çift gezer ve birlikte öterler. Turnalardan birinin yalnız başına ötmesi hayra alamet değil. Mutlaka başına bir şey gelmiştir," diye düşünür.

Evdal, köyün çocuklarını çağırarak, "Gidin bir bakın, şu turnanın neyi var, niye böyle yanık öter," der.

Çocuklar çayırlıktaki turnanın yanına gittiklerinde görürler ki, turnanın bir kanadı kırıktır, uçamaz. Turnayı getirip Evdal'a verirler.

Evdal Kördür*

Temo oğlum, baban artık kördür, de vay vay Evdal kördür
Ben ki Sürmeli Memet Paşa'nın dengbêjiydim,
şimdi kimse demez gel şurda otur
Bari sen kalk elimden tut, götür beni Şeyh Bekirê Sor'un
ocağına
O büyük bir evliyadır, götürür dileklerimi yaradanın katına.

Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Gönlüm yar yar, gönlüm yar yar.

Evdal der ki: Temo oğlum, baban artık kördür, o yolları göremez
Baban artık duvarları kapıları tutarak, de vay vay tutarak ilerler
Bari sen kalk tut elimden, şeyhlerin ocaklarına,
ziyaretlere götür beni
Kalk elimden tut götür Gogoğlan'a, Beyaz Sütun'a,
Şeyh Badin'in ocağına.
Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Gönlüm yar yar, gönlüm yar yar.

Evdal der ki: Temo oğlum, artık kış kapıdadır herkes tedbirini alır
Çayırdan turnanın birinin sesi gelir, sanırım ölmek üzeredir
O da baban gibi sürüsünden geride kalmış, yakala onu bana getir
Öyle ki baban da bu kış turnanın ötüşüyle oyalansın.
Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Gönlüm yar yar, gönlüm yar yar.
Temo turnanın yanına gidince görür ki, turnanın kanadı kırıktır
Yakalar kanadı kırık turnayı, getirir babasına verir
Evdal'ın elleri, kanadı kırık turnanın kanatlarındadır
Der ki: Oğul o da baban gibidir, arkadaşlarından
geride kalmıştır.
Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Gönlüm yar yar, gönlüm yar yar.

Evdal turnayı çocukların elinden alınca, ellerini kanatla-

* Bu kılamın sözleri Kazoyê Garısya'dan alınmıştır.

rında gezdirir ve turnanın bir kanadının kırık olduğunu fark eder. Turnanın durumuna üzülen Evdal, "O da benim gibi yaralıdır, benim gibi arkadaşlarından geri düşmüştür; ikimizin de kaderi aynıdır," der.

Evdal, turnayı alarak evine götürür, kırık kanadına ilaç sürer ve beslemeye başlar. Kendi elleriyle yem ve su verir, ekmeğini turnayla paylaşır.

Evdal ile turna artık arkadaştır. Turna, Evdal'dan ürkmez, nereye gitse, ne tarafa yönelse o da peşine düşer, onunla yürür, ondan ayrılmaz.

Evdal'ın kılamları o günden sonra kendisi ile turnası üzerinedir:

Neden Böyle Yaparsın Turnam*

De vay vay... De vay vay...
De vay vay, turnam...
Hay ocağı yıkılası turnam neden böyle yaparsın
Kanatlarını açar, üstümüzde çırparsın
Bilmez misin kanadının ucu çamurlu, kökü kırıktır
Sen değil misin derdini söyleyemeyen,
Ne olur yüreğimi yaralama yazıktır
Artık yazın üç ayında Serhad'ın misafirisin
Her taraf çimen-çayır, çiçektir-güldür, kaynakları vardır
Kışın üç ayında yine Mardin'in burçlarındasın
İnanma şu feleğe
Dünyanın hiçbir günü diğerine benzemez
Bilirsin felek kimsenin babası değildir
Kimsenin çırasını akşamdan sabaha yakmaz
Herkesin kısmetini tam vermez
De haydi artık derdini söyle bitsin bu yol
Gönlümün yarasına ötüşünle merhem ol.

Eyvah bana, eyvah gönlüm
Eyvah bana, eyvah köyüm...
Sevdalı gönlüm, eyvah gönlüm...

* Bu kılamın sözleri Şakıro'dan (Şakirê Bedih) alınmıştır.

De vay vay... De vay vay...
De vay vay, turnam...
Ocağı yıkılasıca, sana demedim mi haksızsın, böyle yapma
Issız çöllerden gelmişsin, kanatlarını üstümde çırpma
Bilmez misin kanadının ucu çamur, kökü kırıktır.
Artık rüzgârını üstüme salma
Artık yazın üç ayında Serhad'ın misafirisin
Her taraf çimen-çayır, çiçektir-güldür,
Kaynakları vardır
Kışın üç ayında yine Siverek'in burçlarındasın
Güvenme hiçbir zaman gençliğine
Bilmez misin, dünyanın üç günü benzemez biribirine
Öyle değil mi ki, iki gönlü dört gözü biribirinden ayıran
İnsanın belini kırk dört yerinden kıran şu koca felektir.

Eyvah bana, eyvah gönlüm
Eyvah bana, eyvah köyüm...
Sevdalı gönlüm, eyvah gönlüm...

Ölüm Evladır Fakirlikten

O Evdal ki, Sürmeli Mehmet Paşa'nın verdiği köyü kabul etmemiş, geri çevirmişti; dünya malına hiç önem vermemişti. Ancak şimdi yaşlılık ve körlükle birlikte fakir düşmüş, karanlık dÜnyasında bir başına ve çaresiz kalmıştı. Kanadı kırık turna da, dertlerinin üstüne gelen yeni bir dertti. O yaşamının sonlarında artık kılamlarını fakirlik ve vefasızlık üzerine dillendirmeye başlamıştır:

Ah Kocamışlık Ah Körlük*

Temo oğul, koçum benim, ben senin babanım
Sürmeli Mehmet Paşa'nın dengbêji, işte o benim
Gönlüm dertlerin kalesidir, bir o kadar çoktur tükenmez gamım
Mehmet Paşa'nın ölümünden bu yana derbederim
tutmaz kolum kanadım.

* Bu kılamın sözleri Kazoyê Garısya'dan alınmıştır.

Ah kocamışlık ah körlük
Allah yok etsin, bir de yaşlılık
İnan ki Temo, ölüm evladır fakirlikten.

Be hey oğlum, felek neden böyle etti babana, bilmem
Koçum benim, oğlum benim, seksen yıl nasıl yaşadım ben
Mehmet Paşa'nın Kozan'da ölümünü gören ben
Ömrünün sonunda ise fakirlik yükünü de çeken ben.

Ah kocamışlık ah körlük
Allah yok etsin, nedir bu düşkünlük
İnan ki Temo, ölümden zordur bu fakirlik.

O kızlar gelinler, babana boyunlarını eğerdi
Ne yapayım ki gençlik gitti, yaş kemale erdi
Genç kızlar el çekti, gelinler yüz çevirdi
Yetmişlik nineler dalgalarını geçti.

Ah kocamışlık ah körlük
Allah yok etsin, nedir bu düşkünlük
İnan ki Temo, ölümden zordur bu fakirlik.
Şu yanası Toprakkale'nin önü yoldur
Gamlıyım, gönlümün figanı çoktur
Oğul, Allah yok etsin şu fakirliği, çekilecek gibi değil
Allah yiğidi mecbur etmesin, fakirlik sevilecek kâr değil.

Ah kocamışlık ah körlük
Allah yok etsin, nedir bu yaşlılık
İnan ki Temo, ölümden zordur bu fakirlik.

Evdal Kördür Yolları Görmez*

Temo oğul, bu kocalık, de vay vay, de vay vay, beni yıldırdı
Şu vefasız gençlik ise uçup gitti tabanları yağladı
Gözlerini benden alamayan aşiret kızları hep sırtını döndü
Ne yapabilirim ki oğul, şimdi gelinler yüz geri döndü
Yetmişlik nineler bile burun kıvırdı.

* Bu kılamın sözleri Evdıremanê Mılazgırê'den alınmıştır. Bu kılam ile bir önceki kılamın sözleri birbirine çok yakındır. Ancak aralarında bazı farklar da vardır.

Vay gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Vay şu dünyanın, şu fanilerin haline
Vay şu yıkılası yaylalar, serin kaynaklar
Temo oğul, ölüm evladır şu düşkünlükten.

Temo oğul, o zaman da gelir amacımıza erip sevinelim
Anan derdi ki elimi tut, Eli-Palo dağlarından inelim
Bu ne rezil gönüldür ki, kaç yıldır beraber bekleriz
Allah büyüktür, biz de gönlümüzdeki amaca erelim.

Vay gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Vay şu dünyanın, şu fanilerin haline
Vay şu yıkılası yaylalar, serin kaynaklar
Temo oğul, ölüm evladır şu fakirlikten.
Oğul madem ölüm vardı, şu yaşlılık olmasaydı
Anan derdi ki, gün gelecek sen dede olacaksın ben de nine
Gözlerin ferinden, gönüllerin yükünden, biz naçar kalacağız
Öyle ki, dilimizden dara düşüp, derbeder olacağız.

Vay gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Vay şu dünyanın, şu fanilerin haline
Vay şu yıkılası yaylalar, serin kaynaklar
Temo oğul, ölüm evladır şu fakirlikten
Temo oğul, bu dünyada körlük, de vay vay, de vay vay,
giyilecek libas değil
Allah şu körlüğü babana verdi, vermez inşallah hiçbir
yiğide, çekilecek gibi değil
Bilirim Allah yolundaki yolculara, yatağındaki
hastalara, dardaki kullarına rahmet gelir
Umarım Allah bana da hayırlı bir kapı açar.

Vay gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Vay şu dünyanın, şu fanilerin haline

Vay şu yıkılası yaylalar, serin kaynaklar
Temo oğul, ölüm evladır şu fakirlikten.
Temo oğul, bahar geldi, bilirsin Evdal kördür, de vay vay,
Evdal kördür
Oğul, de bir ayaklan da şu köylerden sor
De ki: Şu dünyada ne vardır, yaşlılıktan zor
Be evladım, umudum Mirlerin Mirinde, Cihan'ın rabbinde
Geçen yıl bu zamanlar Evdalê Zeynikê'ydim, Cindi'nin süvarisi
Genç kızların, delikanlıların omuzundaki gül destesi
Halayların gülü, dengbêjlerin şahı
Şimdi ise bir hayır sahibi yok ki, elimden tutsun
Desin ki: Be hey yiğit gel otur, şu divanın başına kurul
Oğul, haydi kalk şu babanın elinden tut götür onu Karaköse'ye
Götür onu Dumalyê'ye, ulaştır Şeyh Bekirê Sor'un ocağına.

Vay gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Vay şu dünyanın, şu fanilerin haline
Vay şu yıkılası yaylalar, serin kaynaklar
Temo oğul, ölüm evladır şu fakirlikten.

Temo oğul, bahar geldi, bilirsin baban kederlidir, de vay vay,
baban kederlidir
Şu fakirliğin derdi yetmez gibi, bir de yaşlılığın derdiyle yaralıdır
Oğul, kalk da ellerimden tut, diyar diyar beni gezdir
Götür beni Gogoğlan'a, Beyaz Sütun'a, Şeyh Lexer'in ocağına.

Vay gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Vay şu dünyanın, şu fanilerin haline
Vay şu yıkılası yaylalar, serin kaynaklar
Temo oğul, ölüm evladır şu fakirlikten.
Temo oğul, bahar geldi, turnalar ulaştı, de vay vay,
gelen altı turnadır
Kanatlarının altı benekli, etrafı nakışlar gibi işlidir
Oğul, kalk da ellerimden tut, götür beni Bilali Habeş'in diyarına
Allah da bilir oğul, baban artık görmez, sular bile karadır.

Vay gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Vay şu dünyanın, şu fanilerin haline
Vay şu yıkılası yaylalar, serin kaynaklar
Temo oğul, ölüm evladır şu fakirlikten.
Temo oğul, bahar geldi, turnalar ulaştı, de vay vay, göç yoluna
Turna sürüsü konmuştur şu dağların burcuna
Şu serin kaynaklara, benek benek karlara, şu yaylalara
Temo oğul, haydi bir kalkıp da sor
De ki: Ey turna, evi yıkılasıca, hani nerde dost arkadaşlar
Turna öter, Evdal, derdi, sen zekisin, bilirsin dem ile devranı
Daha geçen yıl bu turnaların öncüsüydüm, tümünün koruyanı
Düşerdim önlerine giderdik ıssız çöllere, değişik memleketlere
Bu yıl ise kanadım kırıktır, felek yaptı yapacağını
Göklerden düştüm yere, geldim insan eline.
Vay gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Vay şu dünyanın, şu fanilerin haline
Vay şu yıkılası yaylalar, serin kaynaklar
Temo oğul, ölüm evladır şu fakirlikten.

Temo oğul, bahar geldi, babanın gönlü de vay vay, deli gönüldür
Hele bir göz at, şu turna niçin sürüsünden kopmuş,
geride kalmıştır
O da mı baban gibi kördür, yol görmezdir
Yoksa kanadı mı kırıktır
O turna ki ah eder, sesi fizandan duyulur.
Gönlümde üç yüz altmış altı yara vardır
Şu turnanın sesi yaralarımı dağlar
Haydi bir kalk, acele oraya var
Tut şu turnayı babana getir
Yalvarırız Allah'a, inler, sitem ederiz
Ya bize bir kapı açsın
Ya da emanetini bizden alsın.

Vay gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar

Vay şu dünyanın, şu fanilerin haline
Vay şu yıkılası yaylalar, serin kaynaklar
Temo oğul, ölüm evladır şu fakirlikten.
Temo kalkar gider, de vay vay, de vay vay, acele eder
Birkaç komşu çocuğunu etrafına dizer
Tutar turnayı, babasına getirir
Evdal turnayı elinden alır
Ellerini kanatlarında gezdirir
Fark eder kanadının kırık olduğunu
Der ki ona: Ey turna, neden Allah'ın gazabı hep bizedir.

Vay gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Vay şu dünyanın, şu fanilerin haline
Vay şu yıkılası yaylalar, serin kaynaklar
Temo oğul, ölüm evladır şu fakirlikten.
Evdal kucaklar turnayı, yola çıkar
İkindiye doğru evine varır
Eyşê görünce turnayı kucağında
Ah eder, saçına başına vurur
Der ki: Çocuklarıma bir avuç zekat yardımı vardır
Yetmez gibi Evdal gider, bana çöl turnalarını getirir
Allah da kabul etmez, bu turnalarla kuşlara yem vermeni
Kışın ortasında kendi kısmetimizi onlara yedirmeni
Bitince erzakımız nereden getirsin şu gariban Eyşê'n.

Vay gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Vay şu dünyanın, şu fanilerin haline
Vay şu yıkılası yaylalar, serin kaynaklar
Temo oğul, ölüm evladır şu fakirlikten.

Temo oğul, ben derim felek, de vay vay, sen dersin felek
Oğul, babana hain çıktı şu koca felek
Bilirsin oğul ben Evdalê Zeynikê'ydim, dengbêjlerin şahı
Mihê'nin atası, Cindi'nin süvarisi, Temo'nun babası
Halayların gülü, kızların omuzundaki gül destesi

Beylerin, mirlerin cemaatlerindeki bilgesi
Şu dünyada gezdim dilberlerin yanında, yiğitlerin otağında
Oğul, gemiler gitti, devrildi tümü, kaldık şu keleklere*
Halk âşığı oldu dünya malının
Halk âşığı oldu çiftin çubuğun
Koyunun, bağın, inek ile öküzün
Halk belki kaybetti tek tek
Ama babanın kaybettiği bir çift kara göz, benek mi benek.
Vay gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Vay şu dünyanın, şu fanilerin haline
Vay şu yıkılası yaylalar, serin kaynaklar
Temo oğul, ölüm evladır şu fakirlikten.

Temo oğul, bahar geldi, babanın gönlü de vay vay, deli gönüldür
Oğul görürüm ki, şu dünyada artık babanın kıymeti hiç yoktur
Haydi bir elimden tut, götür turnamla beraber
Dıgnug'a, Şeyh Badin'in ocağına
Yatsıdan başlayalım ah ile figana, sürsün şafak vaktine kadar
Belki Alemlerin Rabbi şafak vakti bize gelir insafa
Ya her ikimize acır, hayırlı şifalar verir benle turnama
Ya da ikimizden de alır emanetini yanına.

Vay gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Vay şu dünyanın, şu fanilerin haline
Vay şu yıkılası yaylalar, serin kaynaklar
Temo oğul, ölüm evladır şu fakirlikten.

Temo acele eder, de vay vay, de vay vay, acele eder
Babasının elinden tutar, onu diyar diyar gezdirir
Yedi yıl diyar diyar dolaşır, sekizinde çaresiz kalır
Babasını yine anasının yanına getirir.

Vay gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar.

elek: Derme çatma tahtadan yapılan sal.

İRANLI HEKİMLER

Evdal'ın döneminde İran'da epeyce tanınmış göz hekimi varmış. Evdal da bunların methini duymuş. Yaklaşık yedi yıl boyunca diyar diyar gezen Evdal, birçok şeyhin ziyaretine gitmesine, bu şeyhlerin eteğine yüz sürmesine rağmen, derdine derman bulamaz; ancak hiçbir zaman da umudunu yitirmez. O, bir gün gözlerinin açılacağına olan inancını sürekli korur. Bir gün oğluna, "Beni İran'daki göz hekimlerinin yanına götür," der. Ancak bu arada İranlı göz hekimlerinden birinin yakın bir köye geldiği haberini alır. Temo babasının elinden tutarak onu göz hekiminin yanına götürür. Hekim, Evdal'ın gözlerine baktıktan sonra, ona, "Gözlerinin üstüne perde inmiş, eğer bu perdeyi kaldırırsak yeniden görmeye başlarsın," der. Evdal hekime dönerek, bu perdeyi gözünden alıp alamayacağını sorar. Hekim ise, "Almasına alırım, sanırım bu perde alındıktan sonra yeniden ışığa kavuşursun, ancak göz damarların kurumuşsa yeniden görmen mümkün olmayabilir de," diye yanıtlar Evdal'ı.

Hekim, Evdal'ın gözlerindeki perdeyi alarak ilaç sürer. Hekim gittikten sonra da Evdal, gözlerine ilaç sürmeye devam eder. Eşi Eyşê başta olmak üzere hiçbir komşusu Evdal'ın gözlerinin yeniden göreceğine inanmazken, o umudunu yitirmez. Eşi, komşuları, "Yedi yıldır görmeyen bu gözler bir daha görmez. Allah bilir ama, bu gözlerin görmesi akıl dışıdır," derken, Evdal umudunu yitirmez, hep gözlerinin yeniden göreceği günü bekler.

Tedaviye başladıktan bir süre sonra Evdal bir gece rüya görür. Rüyasında, nur yüzlü biri Evdal'a, "Evdal kalk, Allah'ın sevgili kuluymuşsun, gözlerin açıldı, turnanın kanatları da iyileşti. Kalk ve dışarı çık," der.

Evdal heyecanla uyanır. Ancak şafak vakti olmasına rağmen, kapı ve bacalar kapalı olduğu için bir şey göremez. Eşine seslenerek, evin içindeki çırayı yakınasını ister.

Eyşo Kalk Çırayı Yak*

Evdal der ki: Eyşo, de kalk, de vay vay, de vay vay,
de kalk da çırayı yak
Bilmem ki, gördüğüm gönlün kanaatidir ya da gecenin
rüyasıdır, bir bak
Gördüm ki, nur yüzlü ihtiyar başımda durup beni çağırdı
Dedi ki: Evdal kalk, ödüllendirdi seni Alemlerin Rabbi
Allah sana merhamet etti, giysilerini giydirdi
Turnanın kanadını iyileştirdi, eskisinden güçlü etti.

Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Vay gönlüm yar yar, gönlüm yar yar.

Eyşo döndü, Evdal bu olmaz, dedi, de vay vay, de vay vay,
yüz kez olmaz
Yemin kasem ettim, Kur'an'a, şeyh ve melelerin kitabına
Sabaha kadar bağırsan da, Eyşo yatağından kalkmaz
Eyşo yakmaz sana çırayı, çıra artık seni aydınlatmaz
Geceleri yatmaz umutlanırsın, sabrın gelmez
Bilmez misin yedi yıldır Evdalê Zeynikê'nin gözleri görmez,
artık iyileşmez
Gidip komşulara desem, Evdal artık görüyor, kimse inanmaz
Kim inanır açılacak bir gecede yedi yıldır görmeyen göz
Allah'ım nedir bu benimle çocuklarımın Evdal'ın elinden
çektikleri
Allah'ım bilmem ki bizimle Kör Evdal'ın sonu nereye varacak.

Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Vay gönlüm yar yar, gönlüm yar yar.

Evdal der ki: Eyşo, de kalk, de vay vay, de vay vay,
de kalk da çırayı yak
Hal-u ahvalini yazdım Allah'ın katına, şeyhlerin ocağına
Belki Allah emreder, baba evin tufana uğraya, evine top çarpa...

* Bu kılamın sözleri Evdırehmanê Mılazgırê'den alınmıştır.

Evdal Yeniden Aydınlık Dünyada

Evdal'ın tüm ısrarlarına rağmen Eyşo yataktan kalkıp çırayı yakmaz. Bunun üzerine Evdal odanın ortasındaki direğin desteğiyle yataktan kalkar, duvarları tutarak kapıya kadar ilerler. Kapıyı açıp eşikten adımını attığında, ilk olarak güneşin aydınlığını hisseder. Eşikten üç dört adım daha attığında, durur. Gözlerini kapatan bezi alarak göz kapaklarını açar ve etrafı seyretmeye başlar.

Evdal, artık etrafındaki her şeyi görmeye başlamıştır. Heyecanlıdır, gözlerinin yeniden gördüğüne inanamaz. Kendi kendine konuşur: "Bu gerçek değil, mutlaka hayaldir."

Evdal, dizlerinin üstüne çöker. Elleri ile gözlerini kapatarak bekler. Bir süre sonra gözlerini ovarak yeniden etrafı seyretmeye başlar. "Hayır, hayır!.. Bu hayal değil, gerçektir; gerçeğin ta kendisidir."

Gözleri açılır, karanlık dünyadan kurtulur; aydınlık dünyasına yeniden kavuşur.

Evdal, sevinçten ne yapacağını bilemez. Kalbi göğsünden fırlayacak gibidir. Elleriyle güç alarak yerden kalkar ve etrafı seyretmeye başlar. Köydeki nehrin etrafındaki söğüt ağaçları, Xara dağının yaylaları, Mêrgezerê'nin kayaları, taşları, Zopik dağının tepesi hemen her şey bir kez daha gözlerinin önündedir. Büyük bir dünya yeniden gözlerinin önünde uzanır.

Evdal, yavaş yavaş aşağıdaki dereye doğru yürümeye başlar. Arkasından bir ses duyunca dönüp bakar. Kendi elleriyle iyileştirdiği turnası da evden çıkıp peşine düşmüştür, ardınca yürür. Evdal hemen dönüp turnasının yanına gider. Ellerini uzatıp onu kucağına almak ister. Turna, birden geri çekilerek kanatlarını çırpmaya başlar ve doğuya doğru havalanır. Öyle bir uçar ki arkasına bile bakmaz. Evdal, turna gözden kaybolunca kadar arkasından bakakalır.

Tahir Xanê Qelenyê Ayaklanması

Evdal, gözleri açıldıktan sonra atına atlayarak gönlünce gezmeye başlar. Eleşkirt, Tutak, Patnos, Erciş ve Ebex yörelerinin tümünü yeniden gezer. O dönem İran Kürtleri Acem Şahı'na karşı yer yer ayaklanmaktadırlar. Acem Şahı, kendisine karşı ayaklanan Kürtlerin ünlü serdarlarından Tahır Xanê Qelenyê'nin üzerine büyük bir ordu yollar.

Tahır Xan, İran askerlerine karşı kahramanca direnir. Direnişi bastıramayan İran askerleri geri çekilmek zorunda kalır. Ancak Celaliler başta olmak üzere bazı Kürt aşiret ve ileri gelenlerinin İran Şahı'na destek vermesi üzerine Tahır Xan yenilir.

Evdal, yaşanan gelişmeleri bir kılamında şöyle dillendirir.*

Qelenyê Diyarında**

Ay de vay vay... De vay vay, de vay vay...
De vay vay, yaralıyım kardaşlar, de vay vay...
Be hey çaresizlerim, Qelenyê diyarında Tarxan kavgadadır***
De kardeşler ne durursunuz, kalkın siz de kavgaya durun
Qelenyê'nin dağlarında Tarxan, Emirxan'ı çağırır
Der ki: Babam, babam benim, sen yukarıdaki mevzini bırakma
Acem Şahı askerlerine bakıp böbürlenmesin
Demesin ki, askerim çoktur
İyi bil ki, Acem Şahı'nın katli vaciptir
Kardeşinin yanında onun katli, iki tavuğun katline eşdeğerdir
Ne yapayım ki, talihim yaver gitmez Acem Şahı'na karşı
Akşamdan beridir düşmüş yakama, karşımda duran Celalilerdir.

Vay vay vay...
De vay vay vay...
Vay bana vay vay...
Ah ben yaralıyım, kardaşlar...

* Denilene göre bu olaylar 1885 ile 1890 yılları arasında yaşanmıştır.
** Bu kılamın sözleri Resoyê Kopala'dan alınmıştır.
*** Tarxan, Tahır Xan'ın kısaltılmış şeklidir.

Be hey çaresizlerim, Qelenyê diyarında her taraf ağaçtır
Akşamdan beridir Qelenyê dağlarından rüzgâr eser,
soğuk bir rüzgârdır
Cemile'nin babası Zezê'nin amcasının tespihi elinde,
kiraz gibidir, imamesi kehribardır*
Tarxan, tüm gücüyle Emirxan'ı çağırır
Üç kere seslenir der ki: Sen aşağıdaki mevzini bırakma
Artık ikimiz kaldık bir başımıza
Acem Şahı'nın binlerce askeri gelir üzerimize.

Cemile'nin babası, Zezê'nin amcasının bu dünyada
şöhreti çoktur
O ki bin yedi yüz Acem askerini kaçırtıp ardına verendir
Kaçanların bir ucu Erez suyunda, geride kalanlar
Ebaskendê gediğinde
Kahrolası 'beşli' elindedir akşamdan durmaz ateş eder
Zezê der ki: Be hey muratsız Cemile
Sana demedim mi, babacığımı çağırma
İlişmesin Acem Şahı'na
Acem Şahı'nın çoktur askeri, biraderimin birkaç tane
Korkarım ki, gücü de yetmez ona.

Vay vay vay...
De vay vay vay...
Vay bana vay vay...
Ah ben yaralıyım, kardaşlar...

Be hey çaresizlerim, vurdum Qelenyê'nin diyarına
Korkunç bir kar yağar üzerimize, kaplamış etrafı kar beyazı
Allah'ım yıkasın şu yanası Qelenyê'yi
Bugün de kar yağar, kaplamış etrafı kar beyazı
Tarxan tüm gücüyle Emirxan'ı çağırır
Üç kere seslenir, der ki: Dikkatli ol, sen aşağıdaki mevzini bırakma
Acem Şahı ile aram bozuktur
Aramızı yapacak bir hayır sahibi de yoktur
Bilirsin, şanssızlık Allah'tan gelince çok zordur
Kahrolası tüfek kardeşinin elinde ateş etmekten çatladı
Üzülmem onların talancılığına, yıkıcılığına
Bilirim Acem Şahı'nın namusuzluğunu

Korkarım ki, ırzımızı namusumuzu lekeler
İkimizin de kafasını vurdurur.

Vay vay vay...
De vay vay vay...
Vay bana vay vay...
Ah ben yaralıyım, kardaşlar...

Zezê der ki: Be hey muratsız Cemile
Babacığım bu dünyanın en yiğidi, en mükemmel savaşçısıdır
O bu ülkede daima Acem Şahı'nın engelidir
Ben çaresizin babası, yarım şah bir hükümdardır.

Zezê der ki: Cemile, kör olayım ben
Üstelik, yalnız babamızın ölümüne de üzülmem
De gel gör ki, şu kaderin cilvesini
Gogerçin'in* dizginini tutmuş, yönünü vermişler
Mako Kalesi'ne
O Gogerçin ki, şimdi yük beygirlerinin arasındadır.

Vay vay vay...
De vay vay vay...
Vay bana vay vay...
Ah ben yaralıyım, kardaşlar...

Evdal'ın Dedeviran Köyüne Taşınması

Aradan birkaç yıl geçtikten sonra Evdal'ın büyük oğlu Hemê, eşi ve çocuklarıyla birlikte evden ayrılarak Malazgirt'in mezralarından birine yerleşir. Bunun üzerine Evdal da küçük oğlu Mihê ile birlikte Qanciya'dan ayrılarak, Hınıs'ın Dedeviran köyüne taşınır. O dönemler Hınıs ile Bulanık arasında, Qolibaba dağları eteğinde kurulmuş Murat nehrine yakın bir köy olan Mıftık'ta Cıbranlar ile Bılıkanlar arasında düşmanlık vardır. Bu aşiretler arasında süren kavgalarda birçok kişi yaşamını yitirmiştir.

Evdal bu aşiretlerin kendi aralarındaki çatışmalar üzerine de bir kılam söylemiştir.

* Gogerçin, Tahır Xan'ın atının adıdır.

Güneş Qolibaba'dan batarken*

Evdal'ım, Evdal'ım, Evdaaal...
Git de ki, Evdalooo...
Yanası Mıftık'ın sırtlarına vardım her taraf ağaçtır, söğüttür
Akşamdır... Güneş Qolibaba'dan batarken
Dağın etekleri sarımtırak parlar
Umarım veba gibi bir dert, Sıloyê Sedıkê sülalesine düşer
Öyle ki, yabani bir koç gibi
Akşamdan nehir kenarındaki bir bayırı ele geçirmiş
Bizden habire yaman yiğitleri ayırır
Bir Halep tüccarı gibi
Yayladaki koyun sürüsünün içine dalıp
En seçme koçları ayırır.

Evdal'ım, Evdal'ım, Evdal'ım...
Git de Evdalooo...
Mıftık'ın ulaşılmaz sırtlarına vurdum, bu bataklıktır
Akşamdır... Güneş Qolibaba'dan kaybolurken
Umarım veba gibi bir dert, Sıloyê Sedıkê sülalesine düşer
Reşo ile Cegaların mayası zor ve zorbadır
Kötü bir mavzer ele geçirmiş, nehrin yanındaki vadiden
Bizden yiğitleri öldürür, eski intikamı yenilerle birleştirir.

Evdal'ım, Evdal'ım, Evdal'ım...
Git de Evdalooo...
Mıftık'ın virane olası sırtlarına vurdum, suyun kenarında
Sıloyê Sedıkê, heybetli bir koç gibi atmış kendini
vadideki nehrin yanına.
Umarım veba gibi bir dert, Sıloyê Sedıkê sülalesine düşer
Elindeki tüfek barutu patlatırken kovanları arkadan savurur
Bugün Qolibaba'da yiğitler öldürür, cenazeler güneşte kalır
Yiğitleri, gençleri öldürür, gelin ile damatları birbirinden ayırır.
Evdal'ım, Evdal'ım, Evdal'ım...

* Bu kılamın sözleri Kazoyê Garısya'dan alınmıştır.

"Öküzün Kulağında Çalınan Kaval Gibi"

Evdal halk arasında yeniden dolaşmaya başladığında hayal kırıklığına uğrar. Onu elden ele kaçıran, divanlarına gelmesini kendileri için şeref sayan ağa ve beylerin birçoğu, artık Evdal'a yüz vermez, kulak asmazlar. Bu durumu kabullenemeyen Evdal, kendisine yüz vermeyenlere kılamları aracılığıyla sert eleştiriler yöneltir. Elbette o, her şeye rağmen kendine güvenir. Ürünlerinin altın değerinde olduğunu ve aradan binlerce yıl geçse de değerinin düşmeyeceğini bilir.

Evdal'ın "Vay Halim" kılamı o dönem yaşadıklarını yansıtır.

Vay Halim*

Temo oğul, bugün yüreğim yanar, halime ağlar
Be hey oğul, hele bir bak ışık gözümden gider
Sürmeli Mehmet Paşa'yla Kozan'a giderken
Onca yiğidin, yamanın kökü kurudu
Keşke Allah emanetini o zaman benden de alsaydı
Baban ömrünün son günlerinde kurda yakalanan koyun gibidir
Safından ayrılmış, yalanın dolanın ardındadır
Vay benim halim, vay halim
Vay halim, vay dünya...

Oğul, baban nisan turnası gibi öter, haline ağlardım
Ne kadar yaban-yolcu vardıysa, döner bakardı
Tümü yolundan döner, bana kulak kabartırdı
Derlerdi ki: Senin sesin günümüz insanının sesi değil
Be hey muratsız, yüreğimizi yaktın, hepimizi erittin...
Oğul, önce imrendim yine düştüm cemaatlerin peşine
Ne bir kalkan oldu önümden, ne de yerini veren
Geri döndüm avluda kaldım bir başıma ayakta
Vay benim halim, vay halim
Vay halim, vay dünya...

* Bu kılamın sözleri Resoyê Kopala'dan alınmıştır.

Temo oğul, derdim bana yeter, sen ne istersin benden
Bugün bir ağrı ayağımdadır ta başıma vurur.
Be hey oğul, yine de müjde sana, dünyada eserim vardır
Kıyamete kadar yeraltında kalsa da
O hiçbir zaman bozulmaz, sarı altın gibidir
Oğul, bil ki korkmam ölümden, ben de ölümlüyüm
Bilirim benden sonra herkes dengbêjlik, şairlik peşindedir
Derler ki, halk söze ve makama bakmayacaktır
Herkes meydanda kendi atını sürecek, hesabına bakacaktır
Vay benim halim, vay halim
Vay halim, vay dünya...

Vay benim halim, vay halim
Lanet olsun şu dünyanın dört gününe
Kimse inanmasın, gitmiş ömür geri gelmez bir daha
Allah'tan dileğimdir
Belki emanetini artık imanımla benden alır
İhtiyacım kalmaz ağalara, şu kadir bilmez soysuzlara
Oğul gece gündüz ağlarım
Kimse anlamaz sesimi, öküzün kulağında çalınan kaval misali
Vay benim halim, vay halim
Vay halim, vay halim...

Evdal Bir Grup Genç Kıza Rastlar

Evdal evini Dedeviran'a taşıdıktan sonra da gezilerine devam eder. Hınıs, Bulanık, Karayazı ve Tekman'ı gezer. Bir gün yine atına biner, Zırka Aşireti reisi Qulixan Bey'in evine gitmek için Yukarı Söylemez köyüne doğru yola koyulur. O, daha önceleri de birkaç kez Qulixan Bey'in evine gitmişti.

Evdal, Kulli civarından geçerken, atının sırtında kılam söylemeye başlar. Bu sırada Kulli'nin genç kızları ve gelinleri de Kulli köprüsünün yanında çamaşır yıkarlar. Evdal kılam söylerken kızlardan biri yüksek sesle, "Şu dağınık ihtiyar da kim, böyle bağırır?" der.

Genç kızın ablası, Evdal'ı tanır. Kardeşine dönerek, "Gözü körolasıca öyle deme, o Evdalê Zeynikê'dir," diyerek, ona kızar.

Genç kız ile ablasının konuşmasını duyan Evdal, hemen oracıkta kılamını söylemeye başlar.

Kulli Baba Konağıdır*

Evdal der ki: Temo oğul, bugün Kulli baba konağındır
Kullili gelinler, kızlar Aras suyunda çamaşır yıkamaktadır
Kızlardan biri der ki: Şu dağınık ihtiyar da kim, atını sürer?
Evi yıkılasıca bir de bağırır, sanırsın deli ya da bunaktır
Ablası döner ona kızar, bağırma kız sesini duymasın, der
Körolası bilmez misin o Temo'nun babası,
Kûvi'nin süvarisi Evdalê Zeynikê'dir
O bugün Yukarı Söylemez'de Quli'nin düğününün dengbêjidir.

Temo oğul, buna tahammül edilmez
Bugünün kızları ve gelinlerinin derdi çekilmez
Yolcu yolunda gerek, ona da bunlar izin vermez.

Temo oğul, Kulli köprüsüne vardım, her taraf ağaçtır, söğüttür
Kulli köprüsünün her yanı dağdır, deredir, yardır
Temo'nun babası Evdalê Zeynikê, halayların gülü,
Kûvi'nin süvarisidir
O misafir olduğu her köyde, senin gibi birçok
kızın gönlünü dağlayandır
Onlar Evdal'dan öpücük isterdi, Evdal isteklerini hep geri çevirdi
Küçük kız şimdi der ki: Bu ihtiyar niye bana kılam
söyler, böyle bağırır
Bu ihtiyar kudurmuş mu, yoksa deli midir?

Temo oğul, buna tahammül edilmez
Bugünün kızları ve gelinlerinin derdi çekilmez
Yolcu yolunda gerek, ona da bunlar izin vermez.

Evdal der ki: Be hey kızcağız kancık köpek gibi niye böyle havlarsın
Daha kaç yıl önce derlerdi, Evdal hem yakışıklı hem gençsin

* Bu kılamın sözleri Zahıro'dan alınmıştır.

Ama şimdi birkaç dişim yok, saçlarıma ak düşmüş diye
Gelsin bu kötü çirkin kız da Evdal'la dalgasını geçsin.
Temo oğul, buna tahammül edilmez
Bugünün kızları ve gelinlerinin derdi çekilmez
Yolcu yolunda gerek, ona da bunlar izin vermez.

Evdal Bir Kez Daha Evini Taşıyor

Evdal evini Dedeviran'a taşıdıktan sonra o civarda bulunan Zırkan Aşireti'nin önde gelenlerine uğrar, Xelil Ağa'nın Çevirme'si, Madragê, Yukarı Söylemez, Kulli ve Elbaşi köylerini gezer. "Adam gibi adamlar" kıymetini bilir, ona hürmet ederler. Ancak onu tanımayanlar, geçmişini bilmeyenler ona bir dilenci gibi davranırlar.

Evdal bir kılamında kendisine dilenci muamelesi yapan bu adamlara seslenir:

(...)
Temo oğul, Kulli güzeldir, önünden Aras akar*
Elyê Temo babana bahşiş verdi, bahşişi sarı altındır
Huso'nun yanına gittim, o da bana bir kese para verendir
Ordan gittim, Elbaşi'ye, ... evine**
Kapının önüne düşmüştü, köpek gibi içine kıvranmıştı
O da babana bahşiş verdi güya, bir tas bulgur bir tek çarık.

Evdal, bir keresinde Yukarı Söylemez'e, Qulixan Bey'in evine uğrar. Qulixan Bey onu 6-7 gün boyunca bırakmaz, misafir eder, tüm hizmetlerinin görülmesini sağlar, gönlünü hoş eder. Evdal'a, "Ömrünün sonlarına doğru bu hale düştün. Fakirliğine bakıp kendini üzme. Bu dünyada fakir olsan bile, Allah'ın yanında zengin birisin. Allah sana öyle bir zenginlik vermiş ki, bu zenginlik hiç kimseye nasip olmamıştır. Kendini üzme," der.

Evdal, Qulixan Bey'in yanından ayrıldığında, Bey kendisine 5 altın liranın yanı sıra bir de öküz hediye eder.

* Bu dizeler Heyder Demir'in sözlerinden derlenmiştir.
** Evdal'ın adını verdiği kişiyi biz yazmadık.

Evdal iki yıl Dedeviran'da kaldıktan sonra bazı kişilerin olumsuz davranışlarından etkilenir ve oğluna, "Kalk, buradan gidelim," der. Evini bir kez daha yüklenerek, tekrar eski köyüne, Qanciya'ya döner. Evdal'ın, "Haydi kalk gidelim" kılamı, bu göçü anlatır.

Haydi kalk gidelim*

De kalk, haydi kalk, haydi kalk gidelim...
Kalk oğul, dikkat et, dağlara kırağı düştü
Yaz sıcağıdır, kurumuş çayırların otları, babanın gözyaşları,
kaynak suları
Yanası Murat suyu ki, baharda deli divane akardı
Yol vermezdi yolculara, kelek ve gemilere
Evin yıkılsın felek, artık sonbahar suyu gibi incedir
Aynen yaşı geçmiş insanlar gibi
Tayların bileğini dahi aşmıyor.

Evin yıkılsın felek, benim yaşım on üç-on dörttü
Gönlümü dünyada hoş ettin, beni kandırdın
Cemaatlere girdiğimde, herkes önümden kalkar yer verirdi
Ama ömrümün sonunda
İki dişimi düşürdün, saçlarıma ak kattın
Şimdi meclislere girdiğimde
Birçokları ellerini ovuşturur
Gülerler hep, bir de dalga geçerler
De kalk, haydi kalk gidelim...

Evin yıkılsın felek, deli değildim, beni deli ettin
Muhtaç değildim, beni muhtaç eyledin
Beni Bingöl dağlarında Kımkor** gibi yeşerttin
Temmuz, ağustos sıcağında beni sen sararttın
Sahra çöllerinin rüzgârıyla beni sen inceltttin
Havaya vurdun, beni önüne kattın
Şêlu ile Nazûkê gölüne, Van denizine beni sen ittin
Ne çalıdır, ne çırpıdır; ne daldır ne budaktır

*Bu kılamın sözleri Resoyê Kopala'dan alınmıştır.
** *Kımkor*: Yeşil yapraklı bir tür bitki.

Kime sığınayım, artık güvencem yoktur
Evin yıkılsın felek, benim yaşım da on üç-on dörttü
Beni kandırdın, bu dünyada gönlümü hoş tuttun
Peki ömrümün sonunda bu neydi, saçlarıma ak kattın.
Kızlar, gelinler dalga geçerler, derler, sen yaşlısın
Be hey zalimler, yaşlı değilim
Yaşlı olsam bile şen şakrak bir ihtiyarım
Ben yolcuyum, arkadaşlarımdan ayrı düştüm
Arkada kaldım, artık kimsesizim
Evin yıkılsın felek, bu dertler hep senden banadır
Bu dertleri başıma saldın, inilerim, ölürüm derdimden
De kalk, haydi kalk gidelim...

Kalk oğul, burdan gidelim, bu topraklar bize göre değil
Çorbası süpürge otu, ekmeği darı, kadını oynak, erkeği kahpe
Be hey dostlar, bu topraklar bana göre değil
Kalk da, doru atımıza binelim
Oturup kalkma kötü kalpli adamla
Ol arkadaş, Sürmeli Mehmet Paşa'yla
Unutma, Sırat köprüsünden geçeceğiz
Doğru ol hem Allah'ına hem arkadaşlarına
Yeter ki Allah sana dost olsun
İstersen düşmanın olsun binlerle
De kalk, haydi kalk gidelim...

Mihemed Elî Bey

Mihemed Eli Bey (Mihemedê Eli Beg), Heci Usıv Paşa'nın torunudur. Sipka Aşireti'nin reisi olan Heci Usıv Paşa'nın ataları Şengal dağı yöresinden gelerek Tutak ovalarına yerleşmişler. Halk arasında "Ferhoyê Uzo Ailesi" olarak tanınırlar. Aile, köken olarak Yezididir. Daha sonra bir kısmı din değiştirerek Müslüman olur. Ancak Sipkalılar arasında hâlâ Yezidi olanlar vardır. Bilindiği gibi, Tutak yöresi Kürtlerinin büyük çoğunluğu başlangıçta Yezididirler. Tutak ovasının halk arasındaki adının "Êzdixane" olmasının nedeni de budur.

Heci Usıv Paşa, sofu biridir. Hacca gittiği zaman, Ahıska Türkmenlerinin önde gelenlerinden Heci İso ile tanışır ve kan

kardeşi olurlar. Bu tanışıklıktan sonra Heci Usıv geri dönünce, Tutak ovasındaki Yezidileri kovarak, bunların yerine Ahıska Türkmenlerini yerleştirir.

Heci Usıv ailesinin halk arasındaki bir diğer adı da, "Serxûn Ailesi"dir.*

Heci Usıv'ın torunu Mıhemed Eli Bey de, belalı, kavgacı biridir. O biriyle kavga ettiğinde ya da baskın amacıyla düşmanlarının köyüne gittiğinde, baştan aşağı beyazlar giyinir; diğer bir deyişle kendini kefenler. Kefenlere bürünmenin anlamı açıktır: Ya kendisi ölecektir ya da karşısındaki.

Mıhemed Eli Bey, Qerxelıx'de oturur. Meter'de oturan halasının kocası ile arası açıktır. Mıhemed Eli Bey birkaç adamı ile serseri takımından insanları yanına alarak, Meter'e baskın düzenler. Bu baskında halasının kocası ile oğlunu öldürür.

Bir süre sonra halası Mıhemed Eli Bey'e haber göndererek, evine gelip özür dilerse kendisini affedeceğini söyler.

Halasının sağır ve dilsiz olan iki oğlu daha vardır. Mıhemed Eli Bey ziyaretine gelmeden önce halası iki oğlunu yüklüğün arkasına gizleyerek, kocası ile oğlunun katilinin gelmesini bekler.

Mıhemed Eli Bey halasının evine geldiğinde, onun kadın başına bir şey yapamayacağını düşünür ve silahı ile kütüklüğünü çıkararak halasının yanına oturur. Odaya gizlenen halasının iki oğlu bu durumu fırsat bilip Mıhemed Eli Bey'i öldürürler.

Evdal'ın kılamlarından biri de bu olay üzerinedir.

Eyvah Hala**

Eyvah ki ne eyvah, eyvah eyvah, eyvah eyvah...
Körolası Hala, Mıhemed Eli Bey evden yola düşünce
hırsına hakim ol
Körolası Hala, Mıhemed Eli Bey evden yola düşünce,
Bêrivan*** hırsına hakim ol

* Serxûn, kanlı, belalı anlamında kullanılmıştır.

** Bu kılamın sözleri Şeroyê Bıro'dan alınmıştır.

*** *Bêrivan:* Süt sağan kadın.

O gün Allah'ın günü olmasın, Aşağı Tutak'taki çifte konakların
Mihemed Eli'nin bedenine, Tiklan'ın süvarisine, o kör ve
sakatlar kurşunu sıktılar
Yıkılsın baba ocakları, kimse kalmadı Serxûn ailesinin
soyunu sürdürsün.
Eyvah...
Eyvah ki ne eyvah, eyvah eyvah...
Eyvah ki ne eyvah, eyvah eyvah...

Eyvah ki ne eyvah, körolası Hala kayada, ha kayada
Eyvah ki ne eyvah, Bêrivan kaya başında, kaya başında
Umarım kopar Hala'nın iki kolu, tam bilek hizasında
Tam üç gün üç gecedir bir mermi Mihemed Eli'nin bedeninde
Eyvah ki ne eyvah, yıkılsın kötünün evi, mermi kalmış bedende.

Eyvah...
Eyvah ki ne eyvah, eyvah eyvah...
Eyvah ki ne eyvah, eyvah eyvah...

Yapma Hala, ne olur yapma Bêrivan
Yapma bu cadılığı, melaneti, hainliği
Düşürme o ateşi baba ocağına
Tiklan'ın süvarisi, Zayido'nun babası, Mihemed Eli'nin
cenazesini,
Orta yerde böyle bırakma.

Eyvah ki ne eyvah, eyvah eyvah, eyvah eyvah...
Körolası Hala, yıkılası Meter bir kaledir
Körolası Bêrivan, yıkılası Meter bir kaledir
Mihemed Eli Bey ki, kuyruğu kınalı kıratın süvarisidir
Gel Hala öldürme, Tiklan'ın süvarisi, Zayido'nun babası,
Mihemed Eli'yi
Bilirsin o dar günde, ocağının koç yiğididir
Yapma bu cadılığı, melaneti, hainliği
Düşürme o ateşi baba ocağına
Tiklan'ın süvarisi, Zayido'nun babası, Mihemed Eli'nin
cenazesini,
Orta yerde böyle bırakma.

Evdal'ın Yaşlılığı

Evdal yüz yaşını geçtikten sonra artık eskisi gibi kılam söyleyemez. Ancak bazen hatırını kıramadığı kişilerin talebi olduğunda, kısık bir sesle birkaç dize mırıldanır. Tutak yöresindeki Abdulmecit Bey ile Heci Usıv Paşa'nın torunu Eli Bey Evdal'a hürmet ettiklerinden olsa gerek, bazen bunların davetine icabet ederek Tutak'a gitmenin dışında evinden de pek dışarı çıkmaz. Özellikle Abdulmecit Bey'in evine gittiğinde, Bey onu birkaç gün misafir eder, birkaç kuruş bahşiş ile bazı hediyeler verdikten sonra uğurlar.

Yine bir gün Abdulmecit Bey'in evinden köyüne dönerken, Intab civarındaki bir köyde birinin misafiri olur. Köylüler etrafına toplanarak kılam söylemesini isterler. Evdal ise kılam söylemek istemez. Yorgun olduğunu ve sesinin artık eskisi gibi çıkmadığını söyler.

Köylüler, kısık ve düşük bir sesle de olsa kılam söylemesi için ısrarcı olurlar. Evdal bakar ki köylülerden kurtuluş yoktur, kısık bir sesle yavaşça kılam söylemeye başlar. Bir süre bu şekilde devam ettikten sonra aşka gelir ve tüm gücüyle kılamlarını dillendirmeye başlar. Ancak sesini yükseltiğinde nefesi çıkmaz, boğazı tıkanır ve sesi tamamen kesilir. Sesi kesilen Evdal, bir çocuk gibi ağlamaya başlar. Köylüler de bu duruma üzülür. Evdal'ın gönlünü aldıktan sonra onu köyüne geri gönderirler.

Evdal Ölürken

Evdal'ın yaşı artık 110'u geçmiştir. Ölüme adım adım yaklaştığını hisseder. Bu sıralarda hasta düşer. Birkaç gün yatağından çıkmaz. Bir gün oğlu Mihê yanına geldiğinde, babasının hastalığının ağırlaştığını fark eder. Evdal artık ölüm döşeğindedir. Mihê, Evdal'a, "Baba, gidip imamı çağırayım, gelip Kuran okusun," der. Evdal oğluna şöyle der: "Oğlum, ben bir gönül insanıydım. Bir tek Allah'ın kuluna bile kötülüğüm dokunmamıştır. İnşallah bu yüz akıyla giderim Allah'ın huzuruna. İmamı çağırmana gerek yoktur. İnsanın günahı ağırsa imam ne yapsın."

Ardından Evdal, torunu Emer'i yanına çağırır. Oğlu Mihê

ile torunu Emer'in kendisini dikkatlice dinlemelerini isteyerek, şunları der:

"İyi kulak verin bana. Ben dünya malına önem vermedim. Fakirliğimizin nedeni de budur. Ancak sizlere bir isim bıraktım. Bu isim sizin hazinenizdir. İnanıyorum ki, dünya varoldukça benim ismim de varolacaktır. Eserlerimin her biri altın değerindedir. Üstünden binlerce yıl geçse de onlar paslanmazlar.

"Ola ki zamanla stranlarım unutulur. Ancak iki stranım var ki, onların unutulmasını istemiyorum: Dersim ile Kozan stranları unutulmasın. Bu stranları size dize dize okuyacağım, siz de tekrar edin, bunları ezberleyin."

Evdal bir eliyle oğlunun, diğeriyle ise torununun elini tutar. Başlar ağır ağır stranlarını söylemeye:

"Vay gönlüm, vay gönlüm, vay gönlüm...
Vay gönlüm, yar gönlüm...
Vay gönlüm vay, Dersim'dir güzel Dersim'dir
Nehirlerin, çayların suyu üstümüzden gürül gürül akar
Şu gariban, Dersim'de üç güzel kıza rastlar
Biri Türk, biri Kurmanc, biri Acem'dir
Bahtınıza düştüm kardaşlar
Bakışlarıyla onlar, gönlümü yaktılar"
(...)

Evdal, Dersim stranını dize dize onlara ezberlettikten sonra durur, biraz soluklanır ve bu kez Kozan stranını söylemeye başlar:

"Kozan, yüksek dağlardır
Aman kardeşler, yıkılası Kozan, yüksek dağlardır
Hey can, eteklerinde ceylanlar inler
Eğer Qeymezê Kurmanc'ı sorarsanız
O da üç gün üç gecedir yıkılası Kozandağı'nda pınar başındadır
Ah gönlüm yar yar, gönlüm yar yar
Ah gönlüm yar yar, yiğitlerim yar yar..."
(...)

Evdal her iki stranını da dize dize onlara tekrar ettirir, ezberletir. Artık takatsiz düşmüştür. Sesi kesilir, başı yastıktan düşer, can verir.

Bölüm II

Evdalê Zeynikê'ye İlişkin Belge ve Röportajlar

Abdullah Öztürk

Süleyman Bey'in oğlu Abdullah Öztürk, Tutak'ın Bado köyündendir. Kendisi ile 1961 ve 1966 yıllarında görüştüm. 1961 yılındaki ilk görüşmemizde 81 yaşındaydı.

Ben Evdalê Zeynikê'yi gördüm. Kendisiyle yolculuk bile yaptım. Evdal, amcam Evdılmecit Bey'in yanına gelmişti. Evdılmecit Bey Evdal'ı sever ve ona hürmet ederdi. O zamanlar yaşı yüze yakındı. Ancak sıhhati yerindeydi, dolaşabiliyordu.

Bilirsiniz, Evdal yaşlanmadan önce gür bir sese sahipmiş. Derlerdi ki, Evdal stranlarını söylemeye başladığında sesi komşu köylerden duyulurmuş.

Ben o zamanlar 16 veya 17 yaşındaydım. Evdal ile atlarımıza binerek, başka bir köye gittik. Evdal'ın köye gelişinin duyulmasıyla birlikte, köylüler konağa doluştular. Herkes Evdal'ı merak ediyordu. Köylüler ısrarla Evdal'dan, kılam söylemesini istediler.

Sesi artık eskisi gibi çıkmıyordu. Bunun üzerine Evdal köylülere dönerek, "Sesim kısık, söyleyemem," dedi.

Buna rağmen köylüler, "Ne olur, kısık sesle de olsa, bize birkaç kılam söyle." diye ısrarlarını sürdürdüler.

Israrlara dayanamayan Evdal, kısık sesle kılam söylemeye başladı. Bir süre sonra kendini tutamayarak, sesini yükseltti. Evdal adeta aşka gelmişti. Ancak nefesi yetmedi. Boğazı tıkandı, öksürmeye, boğazından hırıltılar çıkmaya başladı. Akabinde de sesi tamamen kısıldı.

Sesinin kısılması üzerine Evdal küçük bir çocuk gibi ağlamaya başladı. Köylüler de çok üzülmüştü, gönlünü almaya çalıştılar: "Dünya halidir, bir şey olmaz, kendini üzme."

Köylüler Evdal'ın tüm ihtiyaçlarını karşıladılar; yemek getirip önümüze koydular. Yemeğimizi yedikten sonra köyden birlikte ayrıldık.

Melle Şekir

Melle Şekır, Malazgirt'in Çat köyündendir. Kendisi ile 1966 yılında görüştüğümde 77 yaşındaydı. Melle Şekır, Evdalê Zeynikê'nin amcasının torunudur. Melle Şekır'ın bana anlattıkları şöyledir:

Baş göz üstüne geldin, üstelik doğru da geldin. Ben Evdal'ın amcasının torunuyum. Anlayacağın Evdal'ın mirasçılarındanım.

Ben hem Evdal'ı tanıdım, hem de onunla komşuluk yaptım.

Biz Meman Aşireti'nin Pazûki kolundanız. Memanlar dört koldur: Pazûki, Qesıki, Pinanşi, Banoki.

Meman Aşireti aşağılardan (Welatê Jêr –Diyarbakır/Mardin yöresi –ç.n.) gelerek Patnos civarına yerleşmişler. Aşiret yaz başlarında aşağılardan gelerek, Sarısu civarında, Sipan dağının eteklerindeki yaylalara yerleşir, hayvanlarını otlatıp ürününü aldıktan sonra sonbahara doğru yine aşağılara gidermiş.

Zenguzêrin İsmail Ağa döneminde aşiretimiz bir daha geri dönmeyip buraya yerleşir. Meman Aşireti'nin reisi İsmail Ağa, hem zengin hem de nam salmış biridir. Öyle bir zenginmiş ki, altın süslemeli eyerin üzengileri som altındanmış. Lakabının "Zenguzêrin" olmasının nedeni budur.

Bir yıl, dönüşlerine daha 15-20 gün varken kar her zaman

yağdığından önce yağar. Yollar kapanır. İsmail Ağa yağan kar yüzünden aşiretin yaylalardan dönemeyeceğini anlayınca, herkesin küçük baş hayvanlar için barınaklar yapmasını, büyük baş hayvanları keserek kemikleri ile ateş yakmasını ve bu etleri kavurmasını emreder.

Aşiret, tüm büyükbaş hayvanları kesip kemikleri ile ateş yakar. Bu ateşin üzerinde etleri kavurduktan sonra da aşiretin erkekleri kazma küreklere sarılarak yeraltı sığınakları inşa edip koyunlarını da bu sığınaklara yerleştirirler. Meman Aşireti o kışı, bu barınaklarda koyunları ile birlikte geçirirler. Kış bittikten sonra da buraları terk etmeyerek yerleşik hayata geçerler.

Meman Aşireti zamanla büyür, artık bu bölge ihtiyaçlarını karşılamaz duruma gelir. Bunun üzerine bazıları ayrılarak başka bölgelere yerleşirler. Bugün, Patnos'un yanı sıra Eleşkirt ovasında, Tutak'ta, Malazgirt'te, Parsin ve Xaylaz'da Meman Aşireti'nden birçok aile vardır. Tümü ilk yerleştikleri bu bölgeden göç edip gidenlerdir.

Biz de, dedemin dedesi zamanında Tutak'ın köyü Cemalvêrdi'ye gelerek yerleşmişiz. Evdal, Cemalvêrdi'de doğmuş.

Evdal, daha küçükken babası ölür, yetim kalır. Annesinin adı Zeynê'dir. Annesi, genç yaşına rağmen evini terk etmez. Evdal'ın annesinin adıyla tanınmasının nedeni budur. Zeynê, onurlu ve bir o kadar da kadir kıymet bilen biriymiş. Komşularının ona Zeynê yerine Zeynık demesi, bu kadirşinaslığındanmış.

Evdal büyük bir dengbêj, büyük bir şairdi. Ondaki her şey Allah vergisiydi.

Evdal, çok gezen biriydi. Çok şey görmüştü. Başından çok şey geçmişti. Gördüğü, yaşadığı her şeyi kılamlarına konu etmişti. Bu kılamlar hâlâ halk arasında söylenir.

Evdal'ın kılamlarını iyi bilenler, Dıgnug'dan Sıloyê Gulo, Cemalvêrdi'den Bedihê Kor'dur. Evdal'ın torunu Emer de dedesinin kılamlarını iyi bilir. Emer'in kendisi de dengbêjdir. Be-

dihê Kor, dengbêjliği Evdal'ın yanında öğrenmiştir. Torunlarının evi Qanciya'dadır. Sen oraya git.

Emerê Zeynikê

Evdal'ın torunu olan Emerê Zeynikê, Qanciya köyündendir. Kendisi ile 1966 yılında görüştüğümde 66 yaşındaydı.

Ben dedemi gördüm. Kılam ve makamlarımın tümünü ondan aldım. Dedem, Birinci Dünya Savaşı'ndan bir ya da bir buçuk yıl önce vefat etti. Ben o zaman 12 ya da 13 yaşındaydım.

Serhad dengbêjlerinin birçoğu kılamlarını Evdal'ın makamında söyler. Örneğin Erivan Radyosu sanatçılarından Şeroyê Bıro'nun sesi ve makamı, neredeyse dedemin sesi ve makamı ile aynıdır.

Dedem, Cemalvêrdi köyünde, Seregola'da dünyaya gelmiş. Vefat ettiğinde 110 yaşındaydı.

Dedem daha küçükken babasını kaybediyor. Onu büyüten annesidir.

Dedem, başlangıçta dengbêj değilmiş. Yaşı 25'i geçinceye kadar bir tek kılam bile söylememiş. Kılam söylemeye başlayıncaya kadar o da herkes gibi rençberlikle uğraşır, çifte çubuğa koşarmış.

Dedem bir gece rüyasında, kustuğunu ve kusmuğun içinden beyaz darı taneleri çıktığını görür. Sabah kalkar ve köyün yaşlılarından birinden rüyasını yorumlamasını ister. Bu yaşlı bilge rüyayı şöyle yorumlar: "Allah hayırlara yorsun oğlum. Eğer bu rüyanı 15'inde görseydin, büyük bir alim olurdun. Eğer 20'sinde görseydin çok zengin olurdun. Ancak sen bu rüyayı ömrünün geç dönemlerinde gördün. Bu, senin büyük bir dengbêj olacağının delilidir. Öyle bir dengbêj olacaksın ki, ismin tüm dünyaya yayılacak."

Bu rüyadan sonra dedem dengbêjliğe başlıyor, kısa bir zamanda ünü dört bir yana yayılıyor. Hiçbir dengbêj önünde dayanamıyor.

Dedemin adının yayıldığı dönemde, Sürmeli Mehmet Pa-

şa'nın da Gulê adında bir dengbêji varmış. Ermeni olan Gulê, isim yapmış iyi bir dengbêjmiş. Evdal dengbêjliğe başlayıncaya kadar Gulê birçok dengbêjle atışmış ve tümünü alt etmiş. Bakire olan Gulê, kendisini atışmada alt edecek dengbêjin eşi olacağına and içmiş.

Dedem kararını verip hazırlığını yaptıktan sonra Gulê ile atışmak üzere köyden ayrılır.

Dedem Gulê'yle atışmasını şöyle anlatıyor:

"Bir gün Xamûr'da düğün olduğunu duydum. Hazırlığımı yapıp Xamûr'a gittim. Köy odasına girdiğimde, divanın dolduğunu, Gulê'nin çifte yastıklarla döşenmiş ipek döşekler üstünde, kılam söylediğini gördüm.

"Uzun yoldan geldiğim için kendimi tanıtmak istemedim. Yorgundum, bir süre dinlenir daha sonra kendimi tanıtırım, diye düşünüyordum.

"Gulê ise her kılamını bitirdiğinde yeni gelen konuğa dönerek kafiyeli ezgilerle merhaba diyordu. Bir süre sonra beni de fark etti. Bana dönerek, ezgiyle merhaba dedi.

"Gulê'nin merhabası üzerine kendimi tutamadım. Ben de merhabasına ezgiyle yanıt verdim. Ona, Gulê ben Evdalê Zeynikê'yim, geldim seninle atışmaya, dedim."

Bunun üzerine Evdal ile Gulê atışmaya başlarlar. Atışmaları üç gün üç gece devam eder. Gulê sonunda dedeme boyun eğerek atışmayı bırakır. Ancak dedem evli olduğundan Gulê'yi almaz.

Atışmadan sonra Sürmeli Mehmet Paşa, dedemin kendi dengbêji olmasını ister. Dedem, dünya malına önem vermeyen biriydi. Mehmet Paşa Eleşkirt'in Bêdır köyünü dedeme veriyor. Dedeme, "Evini getir, Bêdır'a yerleş," diyor.

Sürmeli Mehmet Paşa o dönem tüm yörenin hükümdarıymış. Her şey kendinden sorulurmuş. Buna rağmen dedem Paşa'nın isteğini geri çeviriyor, "Benim yeteneğim Allah vergisidir. Bu bana yeter. Bu yeteneğin yanında köyü ne yapayım?" diyor.

Memet Paşa sinirli ve geçimsiz biriymiş. Kimse önünde ko-

nuşmaya cesaret edemezmiş. Ancak dedem onun yanında serbestmiş.

Bir keresinde Türkmen beylerinden biri Mehmet Paşa'nın kirvesi olmasını ister ve onu Nahçıvan'a davet eder. Mehmet Paşa yörenin önde gelenlerini yanına alarak Nahçıvan'a gider. Paşa, Nahçıvan'da bir Türkmen kızına göz koyar. Bu nedenle uzun zaman Nahçıvan'dan ayrılmaz, keyfince davranır. Nahçıvan'a birlikte gittiği yörenin önde gelenlerinden hiçbiri cesaret edip geri dönmeleri gerektiğini Paşa'ya söyleyemez. Kendi aralarında konuşarak, "Olsa olsa dönmemiz gerektiğini Paşa'ya Evdal söyleyebilir," derler.

Daha sonra gidip dedemle konuşurlar. Ona, "Evdal, Paşa ayağını yere koydu, kaldırmaz, keyfince davranır. Çocuklarımız ise gözleri yollarda bizi bekler. Ayağına düştük, derdimize bir çare bul, bir yol bul bize," derler.

Dedem onlara, isteklerini yerine getirmesi karşılığında kendisine ne vereceklerini sorar. Paşa'nın heyetindekiler, "Sen yeter ki isteğimizi yerine getir, ne istersen veririz," derler. Bunun üzerine dedem, her birinden bir altın talep eder. Heyettekiler, dedemin bu isteğini kabul ederler.

Konuştukları günün akşamı herkes Paşa'nın divanında toplanınca, dedem kılam söylemeye başlar. Kılamında Paşa'ya ağır eleştiriler yöneltir. Heyetteki herkesi bir korku alır, "Ne yaptık, Paşa şimdi sinirlenir, bizim yüzümüzden Evdal'ın başına bir iş getirir," diye düşünmeye başlarlar.

Ancak korkuları boşunadır. Paşa sesini çıkarmaz, sonra divandakilere dönerek, "Evdal doğru söylüyor, kalkın hazırlanın, sabaha yola çıkıyoruz," der.

Mehmet Paşa ile heyettekiler hazırlıklarını yaptıktan sonra, ertesi günün sabahı Naçıvan'dan ayrılırlar.

(...)

Sürmeli Mehmet Paşa, Kozan'a gittiğinde dedemi de yanında götürür. O, Mehmet Paşa'nın sadece dengbêji değil, aynı zamanda danışmanıymış. Yolları Dersim'den geçer. Dersim

o zamanlar devletle sorunluymuş. Mehmet Paşa onca süvarisine rağmen, Dersim'den geçerken endişelenir, çekinir. Ancak korktukları başlarına gelmez, herhangi bir sorun yaşamadan Dersim'den geçerler. Dersim'in hayranlık uyandıran güzelliği dedemi de etkiler. Dedem Dersim ile Dersim güzelleri üzerine "Dersim Güzel Dersim" kılamını söyler. O, bu kılamını çok severdi.

(...)

Mehmet Paşa Kozan'a vardığında savaş başlamıştır. Paşa'nın askerleri ile Türkmenler arasında herhangi bir savaş olmaz. Ancak Kozan'ın havası sıcaktır. Sıcaklığın yaydığı hastalık nedeniyle Paşa'nın süvarilerinden 40-50'si geri dönebilir. Diğerlerinin tümü hastalık nedeniyle vefat eder. Dedemin amcası Reso ile amcasının oğlu Feqi Elyê Piri de ölür. Reso, Mehmet Paşa'nın baş danışmanlarındanmış. Feqi Elyê Piri ise Paşa'nın imamıymış. "Vay Kozan" kılamında bu kişilerin de adı geçer.

Mehmet Paşa'nın askerleri tek tek ölür. Sağ kalanlar ise kendi başlarının çaresine bakar, her biri bir yöne dağılır.

Dedemin amcası Reso'nun Senem adında güzel ve soylu bir kısrağı varmış. Feqi Elyê Piri ile Reso'nun ölümünden sonra dedem kendi atına biner, Senem'i de yedeğine alarak yola düşer. Kozan'dan, Kozan'ın gazabından kaçar. Haran ovasından Diyarbakır'a geçer. Oradan da Garzan yöresine ulaşır. Burada haramiler peşine düşer. Evdal'ı öldürüp Senem'i almak isterler. Dedem atını hızla sürerek kaçmaya başlar. Kendi atı yorulunca Senem'e biner. Atlar yoruldukça değiştirerek haramilerden kurtulur.

(...)

Memet Paşa'nın ölümünden sonra Toprakkale'deki Çerkezler çok sevinir. Davul zurna çalarak şenlik yaparlar. Çerkezlerin reisi Çerkez Ömer'dir. Devlet, Mehmet Paşa'nın etkisini kırmak için Çerkez Ömer'i aşiretiyle birlikte Sarıkamış'tan getirerek bu bölgeye yerleştirmiş. Çerkez Ömer'i kaymakam, kardeşi Hüseyin Bey'i ise jandarma komutanı olarak

atamış. Ancak buna rağmen Mehmet Paşa'nın korkusundan istediklerini yapamazlar. Mehmet Paşa'nın ölümü ile birlikte meydanın kendilerine kalması bunları sevindirmiş. Dediklerine göre devlet, Mehmet Paşa'dan kurtulmak için onu Kozan'a göndermiş.

Çerkezlerin şenlik kurması üzerine Mehmet Paşa'nın çocukları ile Çerkezler arasında kavga çıkar. Mehmet Paşa'nın büyük oğlu Evla Bey ile iki kardeşinin yanı sıra Çerkez Ömer, kardeşi Hüseyin Bey ve birkaç Çerkez jandarma bu kavgada ölür.

Mehmet Paşa'nın ölümünden sonra çıkan bu kavga, dedemin Toprakkale'den ayrılmasına da neden olur. Evini barkını toplayıp Cemalvêrdi'ye yerleşir. Uzun bir zaman Cemalvêrdi'de kaldıktan sonra Qanciya köyüne taşınır.

(...)

Dedem bazen köylülerin kervanına katılarak Erzurum'a gider. O zamanlar şimdiki gibi yol, araba yokmuş. Köylüler kağnılarla seyahat ederlermiş. Erzurum'a giderken çoğu kez Çulli yolunu kullanırlarmış. Bir keresinde Erzurum'dan dönerken yolda yağmura yakalanırlar. Erez suyunu geçtikten sonra Çulli'ye varırlar. Sağanak yağmur nedeniyle yollarına devam edemeyeceklerinden köyde konaklamak zorundadırlar. Yatma zamanı olduğu için köylülerin çoğunun kapısı kilitlidir. Birçok kapıyı çalmalarına rağmen kimse kapısını açmaz. Bunun üzerine dedem kervandakilere dönerek, "Siz bana bir saçak altı bulun kendimi yağmurdan koruyayım, köylülere kapı açtırmak kolaydır," der.

Arkadaşları ona uygun bir saçak altı bulurlar. Dedem ıslanmaktan kurtulunca elini kulağına atar ve başlar kılam söylemeye. Gür sesiyle kılam ve stranlarını bir bir dillendiren dedemi, tüm köylüler duyar. Bir süre sonra herkes evinden çıkarak kılam söyleyenin kim olduğunu sormaya başlar.

Dedemin yol arkadaşları, "Söyleyen Evdalê Zeynikê'dir," dediğinde, köylüler sevinir, tüm kervanı ve kervancıları konuk etmek üzere evlere dağıtırlar. Çünkü o zaman dedemin

ünü çok yaygınmış.

Dedemin boyu kısaymış, küçükken geçirdiği çiçek hastalığı nedeniyle yüzünde de lekeler varmış. Yani anlayacağın, dünya yakışıklısı biri değilmiş. Ancak öyle bir isim yapmış ki, halkın gözünde o, boylu boslu, dünyanın en yakışıklısı biri gibi bilinirmiş. Bu nedenle kendisini tanımayanlara "Ben Evdalê Zeynikê'yim" dediğinde önce inanmazlarmış. Ancak kılam söylemeye başlayınca Evdalê Zeynikê olduğuna inanırlarmış.

O gece Çulli'de yatarlar. Sabahleyin gitmeye hazırlanırlarken, köylüler gitmelerine izin vermez. "Zaten köyde düğün var. Sen ve arkadaşların birkaç gün misafirimiz olursun," derler.

Dedem ile kervan arkadaşları üç-dört gün Çullililerin misafiri olurlar. Misafir olduğu konakta dedeme, haşıl adı verilen yeşil otlardan yapılan bir öğle yemeği verirler. Ancak dedemin yemesine fırsat vermezler. Dedem bana bu gezisini anlatırken, "Bir kaşık haşıla sallardım, biraz ara verir tekrar kılam söylerdim," diyordu.

Köyün ileri gelenlerinden birinin güzel bir kızı varmış. O da konağa gelerek dedemi görmek ister. "Erkek kız" dedikleri cinsten pervasız bir kızmış. İçeri girdiğinde, etraftakileri yararak, "Hele çekilin, çekilin, ben de Evdalê Zeynikê'yi göreyim, bakayım nasıl biridir?" der.

Dedemin etrafındakiler yana çekilir. Kız öne çıkıp dedemi gördüğünde şaşırır: "Vay toprak başıma, Evdal Evdal dedikleri bu mu? Keşke Evdal'ın adıyla kalaydım, onu görmeyeydim," der.

Kızın bu sözü halk arasında deyim olur. Hâlâ söylenir. Hatta öyle bir söz haline gelir ki, hangi nedenle olursa olsun hayal kırıklığına uğrayan biri, "Keşke Evdal'ın adıyla kalaydım, onu görmeyeydim," demeye başlar. Bu söz o kıza aittir ve yıllardır söylenmeye devam eder.

Dedem kızın sözüne içerler ve stranlarını onun üzerine söylemeye başlar. Kız utanır, hemen çekip evine gider.

O günün akşamı köyde düğün varmış. Köylüler dedemi de

düğüne götürürler.

Dedem bu olayı şöyle anlatırdı:

"Davetliler büyük bir meydana toplanmışlardı. Köyün genç kız ve delikanlıları davul zurna eşliğinde halay çekiyorlardı. Baktım ki, beni küçümseyen kız da elinde bir mendil halayın başını çekiyor. Büyük bir aşkla oynayıp duruyor.

"Halaya girip kılam söylemeye başladığımda davul zurna sustu. Bir süre halay stranları söyledim. Daha sonra kılamlarımı kızın davranışı üzerine dillendirmeye başladım.

"Bunun üzerine kız yavaşça gelip koluma girdi. Bana dönerek, 'Ocağına düştüm, yeter artık, rezil ettin beni,' diyerek, kendisi üzerine kılam söylemeyi bırakmamı istedi.

"Kıza dönerek, önce sen beni rezil ettin, şimdi de ben seni. Artık berabereyiz, yeter, deyip kılam söylemeyi kestim."

(...)

Dedem kör olur, yedi yıl boyunca gözleri görmez. Kör olmadan birkaç yıl önce Osmanlı ile İran arasında savaş çıkar. Savaş yüzünden o da göçmen olup yollara düşer. Kaçış yolunda bir köyün yanından geçerken, yol kenarında terk edilmiş bir kundak çocuğuna rastlar. Bu çocuk Temo'dur. Yani Temo onun gerçek oğlu değil. Ancak Temo'yu kendi çocuklarından üstün tutar ve büyütür. Temo 7-8 yaşına gelince, dedem kör olur. Temo, bundan sonra ellerini tutarak onu gezdirir ve tüm hizmetini görür. Artık dedemin sığınağı önce Allah sonra Temo'dur. Bu nedenle birçok kılamını Temo üzerine söylemiştir. Bu kılamlarında kendini tanıtırken, "Evdalê Zeynikê, Kuvi'nin süvarisi, Temo'nun babası," der.

(...)

Dedem kör olduktan sonra fakirleşir. O artık tüm kılamları, stranları kendi durumu üzerine söylemeye başlar. Bilirsin, bahar aylarında turnalar göç eder ve bu göçlerinde Serhad yöresine de uğrarlar. Evdal turnalar üzerine de kılam söyler. Köy çocukları bir gün köyün merasında bir turnaya rastlarlar. Dikkatli bakınca turnanın uçamadığını fark ederler. Dedemin tur-

naları sevdiğini bildikleri için o turnayı getirip dedeme verirler.

Dedem ellerini turnanın kanatları üzerinde gezdirince onun kanadı kırık, yaralı bir turna olduğunu fark eder. Turnayı kendine benzetir ve şöyle der: "O da benim gibi yaralı; arkadaşlarından ayrı düşmüş..."

Daha sonra turnayı tedavi eder. Birçok stranını da bu turna ile kendi üzerine söyler. Turna dedeme alışır, o nereye giderse peşinden sürüklenir. Yani turna ile dedem iyi arkadaş olurlar.

(...)

Halk arasında dedemin gözlerinin kendiliğinden açıldığı söylenir. Bu doğru değil. Bir kılamında da şöyle der: "Temo oğul, baban kör değil, gözlerine kara su inmiştir."

Kara su, dedikleri katarakttır. Diğer bir deyişle gözlerinde katarakt vardır.

O dönemlerde göz hekimleri varmış. Şimdi çingeneler nasıl halk arasında dolaşır dişçilik yaparlar, o zamanlarda da göz hekimleri halk arasında dolaşır hastaları tedavi ederlermiş. Dönemin en iyi göz hekimleri İran'da bulunurmuş. Bir gün bu hekimlerden biri dedemin bulunduğu yöreye gelmiş ve dedemin gözlerini tedavi ederek, iyileşmesini sağlamış.

Ancak bu olayda ilginç olan şudur. Dedemin gözlerinin açılmasıyla birlikte turnanın kanatları da iyileşir. Turna kanatlarının iyileşmesi üzerine uçar gider.

Dedemin gözlerinin açılmasından bir iki yıl sonra, daha 15-16 yaşlarındayken Temo da hastalanır ve ölür. Temo'nun ölümü dedemi çok etkiler. Bu nedenle birçok kılamında kendini "Temo'nun babası" olarak adlandırır.

(...)

Dedemin ölümünü çok iyi hatırlıyorum. O zamanlar 12 yaşındaydım.

Dedem hastaydı. Yatağa düşmüştü. Hastalığı ağırlaştığında babam kendisine, "Gidip imamı çağırayım, gelip Kur'an okusun," dedi.

O, babamı işaretle durdurarak, "Yo yo, imamı çağırmaya

gerek yok. İnsan ardında güzel şeyler bırakmamışsa, imam ona ne yapabilir ki? Ben iyi biri olduğuma inanıyorum. Allah'ın bir tek kuluna kötülük yapmış değilim. Allah'ın izniyle onun huzuruna ak bir alınla çıkarım," dedi.

Daha sonra bize dönüp, "Beni iyi dinleyin. Söyleyeceklerim önemlidir," dedikten sonra, bir eliyle babamın, bir eliyle de benim elimi tuttu. Sözlerini şöyle sürdürdü:

"Kozan ile Dersim stranları benim iki önemli eserimdir. Olur ki ölümümden sonra stranlarım, kılamlarım unutulur. Ancak bu iki kılamımın unutulmasını istemiyorum. Bu kılamları zaten biliyorsunuz. Ama ben yine de bunları kelime kelime söyleyeyim, siz de ezberleyin."

Ölmeden önce bu iki kılamını bize kelime kelime ezberletti. Bazen bir dizeyi üç dört kez söyleyerek bize tekrarlattı. Kılamları bitirince başı yastığa düştü ve can verdi.

Beşer Berke

Evdalê Zeynikê'nin torununun oğludur. Evi Menemen'dedir. 1992 ve 1993 yıllarında kendisiyle görüştüm.

Dedemin birçok kılamını ezbere biliyordum. Sonraları birçoğunu unuttum. Bu kılamlardan ancak birkaç dizeyi hatırlayabiliyorum. Ama Heyder kardeşim bu kılamların birçoğunu hâlâ bilir. Sen onu gör, daha iyidir.

Metê'nin (Hala'nın) kılamı, yani Mihemed Eli Bey kılamı ile Mehmet Ağa sarayı, Sincari Talo ve Qelenyê stranları, Evdal'ın aklımda kalan stranlarıdır.

Örneğin Qelenyê kılamında şöyle der:

"De lo lo, Qelenyê'den eser soğuk bir rüzgâr
Zayido'nun babası Zezê'nin sevgili babasının tespih takımı
Kiraz ağacından, imamesi ise kehribardan
Acem kafirinin askeri bin beş yüzken
Babamın askeri beş yüz, korkarım gücü de yetmez"

Şakıro ile diğer dengbêjler bu kılamları amcam Emerê Zeynikê'den öğrenmişler.

Evdal, Sürmeli Mehmet Paşa'nın dengbêji olduğunda Paşa ona Bêdır köyünün tapusunu vermiş. Ancak o köye gitmemiş. Köyün önünde bir tarla var. O tarlaya, hâlâ da, "Axpina Mala Zeynikê" (Zeynikê Ailesinin Tarlası –ç.n.) derler.

Bunun sebebi de şudur: Evdal köylülere giderek, "Bana yalnız şu toprak parçasını verin yeter. Yıldan yıla biçtiğiniz buğdayı bana gönderirseniz, idare ederim. Köy ise sizin olsun," der.

Şimdi bile adam gidip Bêdır köyünün kaydını çıkarsa, o köyün Evdal'a ait olduğu ispat edilir.

(...)

Şimdilerde bazıları, Evdal'ın Malazgirt'in mezralarında (Gomika Mılazgirê) öldüğünü, mezarının orada bulunduğunu söylüyor. Bu doğru değil. Evdal Qanciya'da vefat etti. Mezarı da oradadır. Sen de geçtiğimiz yıllarda gelmiştin. Amcam Zeynel mezarı sana göstermişti. Babamı da Evdal'ın yanına gömdük. Babam İsmail ile Evdal'ın mezarları yan yanadır.

Dedemin kardeşi, yani Evdal'ın büyük oğlu Hamê, babasından ayrıldıktan sonra Malazgirt'in mezralarına yerleşir. Daha sonra orada vefat eder. Bundan dolayı bazıları Hamê'nin mezarını Evdal'ın mezarı olarak bilirler. Bu mezarı Evdal'ın oğlunun değil, Evdal'ın mezarı sanırlar.

Birinci Dünya Savaşı başladığında Ruslar da ülkemizi işgal eder. Mihê dedem ile kardeşinin çocukları birlikte kaçarlar. Seyda köprüsüne kadar birlikte yolculuk yaparlar. Ancak burada birbirlerini kaybederler. Savaştan sonra bile onlardan haber alamazlar. Hamê'nin çocuklarının ismi Akif, Sıdiq ve Qerebalıx'mış. Dediklerine göre onlar savaştan sonra Bitlis civarına yerleşmişler.

(...)

Evdal evini yüklenerek Hınıs'ın Dedeviran köyüne yerleşir. İki yıl bu köyde kalır. Ancak yöre halkının davranışlarından sıkılır, bir kez daha Qanciya'ya geri döner.

(...)

Mihê dedem, yüz yaşını aştıktan sonra Hınıs'ın Köşk kö-

yünde vefat etti. Vefat ettiğinde küçük oğlu Zeynel'in yanında kalıyordu.

(...)

Evdal 115 yıl yaşamış.

Temo onun gerçek oğlu değil. O bir kaçış sırasında Temo'yu kundağının içinde yol kenarında bulmuş ve büyütmüş. Temo'yu diğer çocuklarından daha çok sevmiş. Temo yetim ve kimsesiz olduğu için, daha çok onu korumuş, hatta onu kendine sembol olarak seçmiş. Birçok kılamını Temo üzerine söylemesinin nedeni budur.

Kanadı kırık turnayı çölde görüp Evdal'a getiren Temo'dur.

Evdal nereye giderse, Temo'yu da yanında götürürmüş. Gözünün açılmasından iki-üç yıl sonra, hastalanan Temo ölüyor. Temo öldüğünde 16-17 yaşlarındaymış.

Heyder Berke

Heyder Berke, Evdal'ın torununun oğludur. Evi hâlâ İstanbul'dadır. Kendisiyle 1967 yılı ile 1992 yıllarında iki kez konuştum. Son görüşmemizden üç yıl sonra vefat etti. Heyder'in dedikleri şöyledir:

Ahmet Bey, başım gözüm üzerine geldin. Hoş geldin, sefa geldin. Evdal'ı benden soruyorsun. Ben Evdal'ın torunu İsmail'in oğluyum. İsmail de Mihê'nin oğludur. Biz Meman Aşireti'nin Pazûki kolundanız.

En büyük dedemiz, Eleşkirt'in Hemzıka köyündenmiş.

Evdal dengbêjliğe başladıktan sonra Sürmeli Mehmet Paşa'nın yanına gitmiş.

Mehmet Paşa'nın ölümünden sonra Paşa'nın çocukları ile Çerkezler kavga eder, birbirlerini öldürürler. Daha sonra Evdal Tutak'ın Cemalvêrdi köyüne yerleşir.

(...)

Diyorsun ki, "Amcan Emer'in dediğine göre Evdal, Cemalvêrdi köyünde dünyaya gelmiş,". Ben iyi bilmiyorum. Sanırım

amcam Emer'in dedikleri doğrudur. Evdal, Toprakkale'den sonra birkaç yıl Cemalvêrdi'de kalmış. Ancak ne kadar kaldığını bilmiyorum. Daha sonra Beraza vadisindeki Qanciya köyüne yerleşmiş.

Evdal vefat edinceye kadar Qanciya köyünde kalmış. Birinci Dünya Savaşı'ndan iki üç yıl önce vefat etmiş. Mezarı Qanciya'dadır. Şu an gözlerim görmüyor. Ancak senin gibi biri benimle gelirse mezarını gösterebilirim. Mezarı, köy mezarlığının üst tarafındadır. Rahmetli babam mezarını bana göstermişti. Mezarının hemen üstünde kırmızı mezar taşlı başka bir mezar var. Bu mezar taşı deliklidir. Ayrıca mezarda çok miktarda diken var. Evdal'ın mezarı hemen bu mezarın dibindedir.

(...)

Dedemin bana anlattığına göre Evdal, 30 yaşına kadar kılam filan söylemiyor. Dedemin anlattıkları şöyledir:

Tutak'ın Berdava köyünde feqilik yapıyordum. Bir gün haber geldi, baban hastalanmış dediler. Bunun üzerine eve geldim.

Babam altı ay yatakta kaldı. Bir gün sabaha karşı annem beni uyandırarak, "Feqi Mihê kalk da bir bak, baban delirdi mi ne?" dedi. Kalktım ve hemen babamın yanına gittim. Alabildiğine gür bir sesle, aynen bir bulgur kazanı gibi için için kaynıyordu. Söylenenlerin kılam olduğunu anlamıştım. Ama babamın kılam söylediğini ilk defa duyuyordum.

Babama, "Ne oldu da böyle yapıyorsun?" dediğimde, bana "Oğlum bir rüya gördüm. Rüyamda yaşlı bir ihtiyar başımı kaldırarak bir tas dolusu darı tanesini boğazımdan aşağı döktü," dedi.

Dedemin anlattığına göre, Evdal o günden sonra dengbêjliğe başlamış.

(...)

Evdal, Sürmeli Mehmet Paşa'nın yanındayken yazları izin alır yöreyi gezermiş. Bu gezilerinde bazen 40 gün boyunca halkın arasında kalır, daha sonra geri dönermiş.

Bir keresinde Evdal yine geziye çıktığında, kendine dengbêjim diyen biri de Evdal'ın adıyla İran'a geçer Tarxanê Qelenyê'nin misafiri olur.

Tarxanê Qelenyê bu adama nereli olduğunu sorar. Adam "Eleşkirtliyim," deyince, Tarxan, "Duyduğuma göre Sürmeli Mehmet Paşa'nın meşhur bir dengbêji varmış. Adı Evdalê Zeynikê'ymiş. Duydun mu?" diye sorunca, adam "Evdalê Zeynikê benim," diye cevaplar onu.

Akşam olup cemaat toplanınca Tarxanê Qelenyê, "Tam denk geldi. Bu gece Şeyh Sılê ile Evdalê Zeynikê'nin gecesidir," diyerek, Şeyh Sılê'ye döner: "De haydi bir kılam söyle de misafirimizin yabancılığı geçsin ki, biz de onu dinleyebilelim."

Şeyh Sılê tanınmış bir dengbêjdir. Başlar kılamını dillendirmeye. Akabinde kendini Evdal olarak tanıtan adam kılam söylemeye başlar. Ancak adam bırakın dengbêj olmayı, konuşmayı bile doğru dürüst beceremeyen biridir. Bir kelimesi Halep'ten ise diğeri Muş'tandır.

Tarxanê Qelenyê'nin divanındakiler şaşkındır. Bazıları adamla dalgasını geçer.

Bu olay üzerine Tarxanê Qelenyê, Sürmeli Mehmet Paşa'ya bir mektup yazar. Mektubu ağır sözlerle doludur: "Ne sen, ne de senin adın!.. Nasıl Sürmeli Mehmet Paşa'sın ki, böyle işe yaramaz birini kendine dengbêj seçersin. Dengbêjin Evdalê Zeynikê buraya gelip dengbêjimle atıştı. Ancak ona dengbêj demeye bin şahit lazım."

Mektup Sürmeli Mehmet Paşa'ya ulaştığında Evdal çıktığı geziden hâlâ dönmemiş. Bir süre sonra Evdal döndüğünde, Mehmet Paşa ona, "Evdal, bu kez nerelere gittin?" diye sorar.

Evdal:

"Malazgirt yöresine gitmiştim, Hesenanların arasındaydım."

Paşa:

"Peki İran tarafına gitmedin mi?"

"Yo, o tarafa hiç uğramadım."

Mehmet Paşa Evdal'a, "Hele bir otur da sana bir şeyler

söyleyeyim," der.

Evdal oturunca, Tarxanê Qelenyê'nin mektubunu katibinin eline verir ve Evdal'a okumasını ister. Mektup okunduktan sonra sinirli bir sesle Evdal'a dönerek, "Koca Tarxanê Qelenyê ne diye yalan söylesin? Dediği zamanda İran'a gitmiş ve dengbêjiyle atışmışsın. Ancak onun dengbêjinin karşısında hiçbir şey yapamamış ve çok zor durumlara düşmüşsün," der.

Evdal, "Paşa'm, gönlün rahat olsun, bu haber yalandır. Hiç İran'a gitmedim. Mutlaka sahtekârın biri benim adımla gitmiş ve böyle bir olaya neden olmuş. Sen Heci Emerê İso gibi birini yanıma ver, birlikte İran'a gidelim. O şahidimiz olsun. Tarxan'ın dengbêjiyle atışacağım. Ola ki adam benden üstün çıkar. El elden üstündür arşı alaya kadar," diye yanıtlar, Paşa'yı.

Evdal'ın sözleri üzerine Paşa, Tarxanê Qelenyê'ye bir mektup yazarak Heci Emerê İso'ya verir ve ikisini birlikte İran'a gönderir.

Tarxanê Qelenyê'nin yanına ilk gittiklerinde kendilerini tanıtmazlar. Akşama doğru cemaat divanda toplandığında, Şeyh Silê kılam söylemeye başlar. Bilirsin dengbêjlerin doğasında vardır. Şeyh Silê kılamını dillendirmeye başladığında, Evdal yerinde duramaz, o da mırıldanmaya başlar. Cemaatten biri Evdal'a dönerek, "Ey misafir neden mırıldanırsın, yoksa sen de mi dengbêjsin?" diye sorar.

Evdal, "He valla! Ben de dengbêjim. Eğer cemaat izin verirse, bir iki kılam da ben söylemek isterim," der.

Evdal kısa boylu olduğu için, bir yastık getirerek Evdal'ı yastığa oturturlar. Evdal kılamına başlar ve kendini tanıtır, Evdalê Zeynikê olduğunu söyler.

Evdal ile Şeyh Silê başlarlar atışmaya. Bir tek yemek arası verirler. Atışmaları yedi gün yedi gece sürer.

Yedinci günün sonunda Şeyh Silê'nin sesi kısılır, boğazı tıkanır ve atışmadan çekilir. Şeyh Silê de Evdal'dan aşağı kalır bir dengbêj değil. O da güçlü bir sese sahiptir.

Şeyh Sılê, Evdal'ın üstün geldiğini stranla söyler:

"Evdalê Zeynikê'nin boyu ne kısa ne uzundur
Susuz derelerde boy veren bir reyhan dalı gibidir
Tarxanê Qelenyê ile Heci İso şahidim olsun ki
Zeynê'nin oğlunun cemaatinde kimse demesin Şeyh Sılê dengbêjdir"

Tarxanê Qelenyê'nin sinirlendiğini gören Evdal, biraz da Bey'in sinirinin yatışması amacıyla Şeyh Sılê'yi şu dizelerle yanıtlar:

"Şex Sılê, boyum ne uzun ne kısadır
Susuz derelerde boy veren reyhan dalı gibidir
Ancak Şeyh Sılê gibi bir dengbêj tam yedi gün yedi gecedir
Göğsünü vermiş Evdalê Zeynikê'nin göğsüne onunla kılam söyler"

Evdal'ın bu sözleri üzerine Tarxanê Qelenyê'nin siniri yatışır ve Sürmeli Mehmet Paşa'ya bir mektup yazar, Evdal'a bir at, Heci İso'ya da başka hediyeler vererek onları uğurlar. Mektubunda şunları der: "Doğrudur, Evdalê Zeynikê şairdir, büyük bir dengbêjdir. O ancak senin gibi birine yakışır."

Süheyla Koç

Malazgirt'in Gomık köyündendir. Kendisi ile 1982 yılında konuştuğumda, yaklaşık 80 yaşındaydı.

Ben Evdal'ı gördüm. Ama o zaman çok küçüktüm. Önceleri durumu iyiymiş. Ancak kör olduktan sonra iyice fakirleşmişti.

Gözleri kör olduğunda turnanın biri kendiliğinden gelip içeri girer ve Evdal'ın yanında durur. Evdal turnayı kucağına alır. Elini kanatlarında gezdirdiğinde kanatlarının kırık olduğunu fark eder. Turnaya döner ve, "Evi yıkılasıca turna, sen de bilirsin ki yaralıyım, bunun için mi yanıma gelirsin?" der.

Evdal turnanın kanatlarını sarar; artık kılamlarını da onun üzerine söylemeye başlar.

Bir gün sabaha karşı, turna ötmeye başlar. Evdal turnanın

sesiyle uyanır. Eşine seslenerek, "Hele bir kalk da şu çırayı yak, bu turna neden böyle huzursuzdur, mutlaka bir derdi vardır," der.

Eşi sinirli bir şekilde, "Senin ve turnanın derdinden ne yapayım, bilmem ki? Kalkmayacağım," der, Evdal'a.

Eşinin kalkmaması üzerine Evdal'ın kendisi yataktan kalkar ve duvara tutunarak kapıya gider. Kapıyı açmasıyla gözleri ışığı fark eder. Evden çıkar, turnası da arkasından çıkar ve kanatlarını çırparak uzaklaşır.

(...)

Sürmeli Mehmet Paşa'dan sonra Evdal kimsenin yanında dengbêjlik yapmaz. Ama onu seven birçok ağa ve bey Evdal'ı köylerine, şenliklerine konuk etmeye devam ederler. Evdilmecit Bey, Evla Bey'in babası Süleyman Bey, benim kayınbabam Seidê Sılam, Serxûn ailesinden Eli Bey, Evdal'a değer verir, onu sürekli evlerine davet ederlerdi. Mihemed Eli Bey üzerine söylenen kılam Evdalê Zeynikê'nindir. Tutak'ın köyü Meter'de kavga çıkar. Mihemed Eli Bey bu kavgada halasının kocasını öldürür. Daha sonra halası Mihemed Eli Bey'i evine çağırarak onu kendi elleriyle öldürür. Mihemed Eli Bey kılamı bu olayı anlatır.

Hıdoya Hespreş (Hediye Kamış)

Hıdoya Hespreş ile 1967 yılında görüştüm. O zaman 110 yaşındaydı. Karayazı'nın Hespreş köyünde kalıyordu. Hıdoya Hespreş, bana şunları anlattı:

Ben Evdalê Zeynikê'yi gördüm. Babamın evi Eleşkirt'in Kopala köyündeydi. Daha evlenmemiştim, bekardım o zaman. Evdal babamın evine misafir oldu. Doğrusu öyle yakışıklı biri değildi. Kısa boylu, yüzü lekeliydi. Ancak çok güzel bir sesi vardı, ünlü bir dengbêjdi. Evdal etrafını seyreder, ne görürse onun üzerine bir kılam söylerdi. Bizzat ben şahidim. Baba evimin hemen yanında "axpin" dediğimiz bir tarlamız vardı. Bu tarlaya arpa ekmiştik. Arpa yeşermişti. Evdal bir ba-

na baktı, bir de tarlada yeşeren arpaya ve başladı söylemeye:

"Be hey güzel kızcağız, baba evinin kapısındaki tarlanız arpadır
Boy vermiş arpanız, tarlayı boydan boya pençe gibi sarandır"

Evdal kılama bir başladı ve peşi sıra öylece uzattı gitti. Ancak aradan uzun zaman geçtiği için sözlerini hatırlamıyorum.

Behlül Paşa Olayı Üzerine

Tarihi Cevdet, Ahmet Cevdet Paşa, cilt 12, sayfa 8-15, "1236-1237 (1820-1821) Olayları" başlıklı bölümden.

Ahmet Cevdet Paşa, adı geçen kitapta, Behlül Paşa üzerine şunları anlatır.

Şanizade'nin dediğine göre, Bayazit emirlerinin mutasarrıfı Behlül Paşa'nın görevden atılması İran ile Osmanlı'nın arasının açılmasına neden olmuştur. Erzurum Valisi gizli bir amaç uğruna Bayazit Sancağı'nın hükmünü Behlül Paşa'dan alarak İbrahim Ağa'ya teslim eder. O da Toprakkale'nin önde gelenlerindendir.

Behlül Paşa bunun üzerine İstanbul'a bir mektup yazarak, "İbrahim Paşa'nın kardeşi İran ajanıdır," der ve Vali'nin fermanını reddettiğini açıklar.

Bunun üzerine Erzurum Valisi Hüsrev Paşa, Abdülhamit Bey'i "Miri Miran" rütbesi ile Bayazit Sancağı'na tayin eder. Abdülhamit Bey Bayazit'in önde gelenlerindendir ve valinin yakınıdır.

Abdülhamit Paşa Bayazit'e doğru yola çıktığında Karaköse [Karakilis –ç.n.] yöresinde Sıpki Aşireti'nin saldırısına uğrar. Behlül Paşa da saldıranlar arasındadır.

Kürtlerin askerleri püskürtmesinden sonra yörenin ileri gelenleri bir talepname imzalayarak, valinin silahtarı ile Erzurum'a iletirler.

Erzurum Valisi, bu ayaklanma haberini İstanbul'a iletir. Gelen yanıtta Bayazit'in güçlü bir ordu ile kuşatmaya alınması emredilir.

Devlet güçlü bir ordu ile Bayazit'i kuşatır. Daha sonra Ba-

yazit'i ele geçirerek yönetimini Abdülhamit Paşa'ya devreder. Behlül Paşa ise tutuklanarak Erzurum'da hapsedilir.

(...)

İran hacıları ile tüccarlarına yönelik soygunlar nedeniyle İran ile Osmanlı'nın arası iyi değildir. O dönemler İran Kürtlerinden birçok talancı ile harami sınıra gelerek, halkın kilimleri ile hayvanlarına el koymuştu.

(...)

İran tarafında sınırımıza komşu yerlerde Mirza Abbas'ın hükmü geçiyordu. Mirza Abbas komutasındaki İran askerleri Osmanlı topraklarına saldırarak, birkaç yerde topraklarımızı işgal etti. Mirza Abbas bu arada Bayazit'i de işgal etti.

O sıralar Erzurum cezaevinden kaçan Behlül Paşa Bayazit'e dönerek Mirza Abbas'ın komutası altına girdi. Mirza Abbas bunun üzerine Bayazit Sancağı'nın hükmünü Behlül Paşa'ya teslim etti.

Bu olaylardan sonra Celaleddin Paşa büyük bir asker gücüyle Toprakkale'ye saldırarak, bu bölgeyi kuşattı. Saldırı haberini alan Mirza Abbas, Celaleddin Paşa'nın saldırısını geri püskürtmek için Tebriz'den yola çıktı. Mirza Abbas Osmanlı hükmü altındaki aşiretler de dahil olmak üzere birçok Kürt aşiretini kendi komutası altında toplamayı başarmıştı.

Toprakkale'de amansız bir savaş başladı.

Sözümona Muş mutasarrıfı Selim Paşa da, 8 bin askeriyle Celaleddin Paşa'nın yardımına gelmişti. Bu 8 bin asker savaş meydanında ellerini mızraklarına dayayarak, savaşanları seyrettiler. Selim Paşa da İranlılara meyilliydi. Celaleddin Paşa dayanamayarak askerleriyle birlikte Erzurum'a geri çekildi.

Ancak savaştan sonra garip bir şey oldu. Mirza Abbas'ın askerleri arasında kolera salgını başgösterdi. O döneme kadar bölgede koleraya rastlanmamıştı. İranlılar hastalıktan korkarak her şeylerini bırakıp geri çekildiler.

Mirza Abbas'ın geri dönüşünden sonra İran ile Osmanlı hükümetlerinin arası kısa zamanda düzeldi. Her şey eskisi gibi oldu. Behlül Paşa da vazifesinin başında kaldı.

Dilaver Sarayhanoğlu

Dilaver Bey, Sürmeli Mehmet Paşa'nın torunu Mehmet Bey'in oğludur. Mehmet Bey, Eli Paşa'nın oğlu, Eli Paşa da Sürmeli Mehmet Paşa'nın torunudur. Kendisi ile 1990 ve 1992 yıllarında görüştüm.

Türk-Rus savaşından sonra Sürmeli Mehmet Paşa Eleşkirt Kalesi'ne yerleşiyor. Bu bölgenin asıl adı Toprakkale'dir. Savaştan sonra Bayazit Rusların eline geçince, ailemiz de buradan ayrılmak zorunda kalır. Eleşkirt, Karaköse, Kağızman ve Aşağı Pasinler'in hükmü Mehmet Paşa'nın elindedir.

Osmanlı Sultanı Mehmet Paşa'ya bir ferman göndererek Adana'nın Kozan bölgesinde Türkmenlerin ayaklandığını bildiriyor. Sultan, Türkmenlerin ayaklanmasını bastırmak için Paşa'dan da asker talep eder.

Bu ferman son döneme kadar da ailemizin yanındaydı. Ne yazık ki evimizde çıkan bir yangın sonrasında bu fermanı yitirdik.

Dedem aşiretlerden 300-400 kişilik bir süvari grubu seçerek, Kozan'a gider. Evdalê Zeynikê de dedemle birliktedir.

(...)

Bayazit Sarayı'nın, diğer ismiyle İshak Paşa Sarayı'nın kapısı som altındanmış. Ruslar savaşta bu kapıyı sökerek Rusya'ya götürüyorlar.

(...)

Senin anlattığın "Lo Miro-Hey Mirim" kılamı, Mehmet Paşa ile ona âşık olan genç kız üzerine söylenmiştir. Büyüklerimden duyduğum kadarıyla, dedeme âşık olan kız Kosa ailesinin torunlarındandır. Biliyorsun Kosa ailesi Iğdır'da kalıyormuş. Bu kız da ya Guli Cevher Ağa'nın kardeşi veya kızıdır. Mehmet Paşa bu kız ile evleniyor. Kosa ailesi dayı çocuklarımızdır.

(...)

En büyük dedemiz Heci Ehmed Paşa'dır. Çolak Evdi, onun oğludur. Osmanlı Sultanı Yavuz Selim, Şah İsmail'in üstüne yürüdüğünde, öncü gücü oluşturan askerlerin komutasını Ço-

lak Evdi Ağa'ya verir. Çolak Evdi 300 askeriyle keşfe çıkar. Şah'ın askerleriyle karşı karşıya gelirler. Şah'ın askerleri neredeyse 15-20 kat fazlaymış. Şah'ın askerlerinin sayısal üstünlüğüne rağmen, çıkan çatışmada Çolak Evdi'nin askerleri baskın gelir. Şah'ın askerlerini tarumar ederler. Çaldıran Savaşı'nda Çolak Evdi büyük bir rol oynar. Bu savaşta kolundan yaralanır; kolunun dirsekten aşağısı kopar. Çolak Evdi kolunu kızgın yağa basarak, ölümden kurtulur.

Çaldıran Savaşı'ndan sonra Yavuz Selim, komutanları ile savaşta kahramanlık gösterenleri ödüllendirmek üzere Saray'a davet eder. Evdi Bey Sultan'ın huzuruna çıktığında, sol elini Sultan'a uzatır. Sultan Selim bu duruma sinirlenir, "Bu ne hâldir, bir Kürt beyi karşımda bu saygısızlığı nasıl yapar?" der.

Sultan'ın sözcülerinden biri hemen ona yanaşarak şöyle der: "Evdi Bey'in sağ kolu savaşta koptu. Sol elini uzatmasının nedeni üzülmemeniz içindir."

Bu yanıt üzerine Sultan yatışır, Evdi Bey'e değerli hediyeler verir. Ayrıca "paşalık" rütbesi ile taltif eder ve Bayazit Kalesi'nin mirliğini ona verir. Saray'daki hekimlere, Çolak Evdi Paşa'ya altından protez bir kol yapılmasını emreder.

Evdi Bey'in, Çolak Evdi Paşa olarak anılması, bu gelişmelerden sonradır.

Çolak Evdi Paşa'nın ölümünden sonra Osmanlı Devleti bu altın kolu müzede sergilemek üzere İstanbul'a götürüyor.

Bölgedeki Kürt aşiretleri dedemi çok severlermiş. Bu nedenle Kozan seferine katılanların tümü kendi isteğiyle gelen gönüllülerdir ve seçim bunlar arasında yapılmış. Karaköse'nin Kılıçarslanları, Şamyalı Çerkez Bey, Dıhar'dan Sıltanê Elo Kozan'a gidenlerden aklıma ilk gelenlerdir.

Mehmet Paşa'nın ölümü şöyle oluyor: Türkmenler yenildikten sonra Mehmet Paşa Kozan'ın altındaki bir bölgeye çadırını kuruyor. Çadırını kurduğu bölgenin dağında ejderha büyüklüğünde yılanlar (ziya) yaşarmış. Bunlar her akşam dağdan aşağı inerek, Paşa'nın çadır kurduğu bölgedeki kaynak-

tan su içerler. Paşa'yı, "Çadırını buradan kaldır başka yere götür. Ejderhalar size saldırabilirler," diyerek uyarırlar.

Ama dedem, "Ejderha da ne oluyor? Ben çadırımı buradan kaldırmam," der.

Dedem yiğitliğiyle nam salmış biriymiş. Çadırını kaldırmayı bir korku emaresi olarak görür ve adının korkağa çıkmasını istemez. Bu nedenle de çadırını kaldırmasını isteyenlere, "Ben çadırımı burdan kaldırırsam, Mehmet Paşa yılanlardan korktu derler," yanıtını verir.

Dedem yılanların yolu üzerine bir hendek kazar. Akşama doğru ise kılıcını kuşanarak hendeğe girer.

Yatsıya doğru yılanın ıslık çalarak büyük cüssesiyle aşağı doğru indiğini görür. Yılanın gözleri aynen bir fener gibi parıldıyormuş. Dedem hemen kılıcını çekerek yılana saldırır, ilk darbede başını kestikten sonra tekrar hendeğe girer. Başı kopan yılan kuyruğuyla şuursuz bir şekilde etrafa darbeler indirmeye başlar. Çevrede ne kadar ağaç varsa yılanın kuyruk darbeleri nedeniyle kökünden koparır. Hatta yılanın kuyruk darbeleriyle, koca bir çam ağacını da kökünden söktüğü söylenir. Dedem hendekte olduğu için bu darbelerden etkilenmez.

Yılanın öldürülmesinden sonra yöreyi tanıyanlar tekrar dedemin yanına gelerek, "Paşa sen gel çadırı burdan kaldır. Bu yılanlar daima çifttirler. Üstelik yılanlar intikamcıdır. Bu yılanın bir eşi mutlaka vardır. Seni öldürmeye gelmesi muhtemeldir," derler.

Dedem bunlara kulak asmaz ve çadırını kaldırmayı reddeder.

Aradan birkaç gün geçtikten sonra, dedem, çadırın önündeki köpeğinin havlamasıyla uyanır. Yatağından kalkarak kılıcına uzanır. Kılıcı çadırın direğinde asılıymış. Elini tam kılıca uzatırken yılan birden kuyruğunu bir kamçı gibi çadıra doğru sallar. Yılan direği, çadırı ve Mehmet Paşa'yı birlikte sarar. Kılıç ise çadırın kapısına savrulmuştur.

Gürültüler üzerine Mehmet Paşa'nın eşi kendi çadırından

dışarı çıkar. Dedem eşine seslenerek, "Bu yılan kaburgalarımı parçaladı, çabuk kılıcımı al bana getir," der.

Eşi kılıcı alarak Paşa'ya verir. Ancak yılanın sarmalamasından dolayı kılıcı kullanamaz. Kılıcı tekrar eşine uzatarak, "Şu kılıcı al da, onun sarmallarını kesmeye çalış," der.

Eşi kılıcı aldığı gibi yılana savurarak onu sarmallarından birkaç parçaya ayırır. Paşa kurtulur. Ancak yılan onu öyle sıkı sarmıştır ki, bu nedenle birçok kaburgası kırılmış, çadırın direğindeki bir demir parçası da göğsüne batmıştır.

Doktorlar dedemi tedavi ederler; dedem biraz kendine gelir. Ancak bir süre sonra devletin emir kulları, doktorları dedemden uzaklaştırır, onu kendi haline bırakırlar. Çok geçmeden yaraları tekrar ağırlaşır ve yaşamını yitirir.

Denilene göre Sultan'ın hükümeti dedemin yaşamasını istememiş.

(...)

Dedemin ölümünden bir süre sonra Çerkez mahallesinde şenlik kurulur. Mehmet Paşa'nın büyük oğlu Evla Bey, Çerkez Ömer'in yanına giderek babasının yeni vefat ettiğini ve yapılan şenliğin doğru olmadığını söyler.

Çerkez Ömer üzgün bir edayla Evla Bey'in gönlünü alır, "Sen kendini üzme, hemen gider davul zurnayı sustururum," der.

Çerkez Ömer, Evla Bey'i oturtarak, kendi eliyle ona kahve ikram eder.

Evla Bey, Çerkez Ömer'in bu hürmeti üzerine, "Bey'im yaşın kemale ermiş, benden büyüksün, bu hizmet sana düşmez," der. Çerkez Ömer ise, "Mehmet Paşa nasıl senin baban ise bizim de babamızdır. Sen bugün onun yerine oturmuşsun. Sana hizmet bizim için şereftir," diyerek yanıtlar Evla Bey'i.

Evla Bey ile Çerkez Ömer kahve içerlerken, bir Çerkez kadını koşarak Çerkez mahallesine gider, "Ne duruyorsunuz, Evla Bey Çerkez Ömer'e saldırdı, onu öldürdü," diyerek bağırır.

Kadının bağırtısı üzerine Çerkez Ömer'in kardeşi Hüseyin Bey ile diğer Çerkezler koşarak divana gelirler. Hüseyin Bey, jandarma komutanıdır, Ömer ise kaymakamdır.

Hüseyin Bey divana ulaşır ulaşmaz kamasını çeker ve Evla Bey'in kafasına vurur, alnını parçalar. Evla Bey bir eliyle yarasını bastırır, diğer elindeki kama ile Hüseyin Bey'e saldırır. Hüseyin Bey'i öldürdükten sonra Çerkez Ömer'e döner ve onu da öldürür. Bu arada diğer Çerkezler Evla Bey'e saldırarak onu öldürürler. Evla Bey'in cebinde iki karabina tabanca vardır. Ancak heyecandan bu tabancalar aklına gelmez; onları kullanamaz.

Evla Bey'in çatıştığı haberi gelince, kardeşleri Teyar Bey ile Dilo Bey imdadına koşar. Onlar da birkaç Çerkez jandarma öldürürler. Ancak kendileri de ölür.

Bu kavga sonrasında haber bölgeye yayılır. Bayazit bölgesinden tutun Eleşkirt'e, Tutak'a, Karaköse'ye kadar tüm Kürtlerin ileri gelenleri Toprakkale'ye toplanır. Bunların toplanmasının bir amacı da Mehmet Paşa'nın çocuklarının öcünü almaktır.

Çerkezler bunların geliş haberini alınca, her şeylerini yerinde bırakarak apar topar Kopız vadisinden Koçoğlu'na, oradan da Sarıkamış'a kaçarlar. Zaten bunlar daha önce Sarıkamış'tan Toprakkale'ye gelmişlerdi.

Memet Paşa'nın küçük oğlu Dilo Bey, evin nazlısıymış. Babamın benim adımı Dilaver koymasının nedeni budur. Ailemizin birçok ferdi çoğu kez bana "Dilo" der.

Dr. Muzaffer Demir

Muş eski milletvekili Dr. Muzaffer Demir, Bulanıklıdır. Kendisi ile 1993 yılında görüştüğümde 45 yaşlarındaydı.

Temoyê Egid, dedemin dedesidir. O, yaklaşık 30 süvarisi ile Sürmeli Mehmet Paşa'nın güçlerine katılarak Kozan'a gitmiş ve oradan sağ dönmeyi başarmıştır.

Ailemiz Hesena Aşireti'nin torunlarındandır. Şerefname'de

yazıldığına göre atalarımız Hasankeyf'ten gelerek Avran ile Muş'a yerleşmişler. Muş Valisi Aladin Paşa, yörenin ileri gelenlerinden haraç alır asker istermiş. Büyük dedemiz Farıs Ağa haraç ve asker vermeyi reddeder. Aladin Paşa bunun üzerine Farıs Ağa'nın gözlerine mil çeker. Aşiretimiz bu olay üzerine Muş'tan ayrılarak Bulanık civarına yerleşir.

Farıs Ağa, Egid'in amcasıdır.

Aladin Paşa yöreden göç etmelerine rağmen aşiretin peşini bırakmaz, askerleriyle saldırı düzenler. Aktuzla'nın (Kara Sıpi) dibinde aşiretin askerleri Aladin Paşa'nın askerleriyle çatışırlar. Bu çatışmada Farıs Ağa'nın oğlu Xelef Bey, Aladin Paşa'nın kardeşi Reşit Paşa'yı öldürür. Xelef Bey'in askerleri büyük bir direniş gösterir. Ancak Aladin Paşa'nın askerlerine yenilmekten kurtulamazlar. Xelef Bey ile bir kısım askeri kurtularak İran'a sığınırlar. Osmanlı Devleti'ne esir düşenler ise ya öldürülür ya da sürgüne gönderilir. Devlet, Egid'i de Sinop cezaevine koyar. Dedemin dedesi Temo o zamanlar 14-15 yaşlarındaymış.

Temo küçük kardeşini de yanına alarak Sinop'a babasını görmeye gider. Ancak geri dönmez, orada hamallık yapar, cezaevindeki babası ile kardeşine bakar. Temo uzun bir süre Sinop'ta kalır. Büyük zorluklar içinde yaşamını sürdürür. Birkaç yıl sonra Temo'nun babası cezaevinde ölünce, kardeşini alarak Malazgirt'e geri gelir. Xelef Bey ile diğerleri de İran'dan geri döner. Temo, aşiretin reisliğine getirilir.

Sürmeli Mehmet Paşa ile Temo'nun ilişkileri çok iyiymiş. Mehmet Paşa Kozan'a gittiğinde, Temo'yu çağırır. Temo, 30 süvarisi ile Mehmet Paşa'nın güçlerine katılarak Kozan'a gider. Temo yiğit ve cesur olduğu kadar iyi bir dengbêjdir de. Bu yolculuklarında muhtemelen Evdalê Zeynikê ile iyi dost olur, yol boyunca birlikte kılam söylerler.

Evdal, Temoyê Egid'i çok sever. Sanırım Evdal'ın bir oğluna Temo ismini koymasının ve birçok kılamını Temo'ya adamasının bir nedeni de budur.

Kozan'da hastalık başgösterince, Temo'nun süvarilerinin de yarıya yakını ölür. Temo Kozan'a gittiğinde, Hesenan ile Heyderan aşiretleri arasında Qetevin yaylaları üzerine kavga çıkar. Temo'nun amca oğlu Xalıdê Rızga bu kavgada öldürülür. Xalıdê Rızga, Fetulla Bey ile Rızayê Xalıd'ın babasıdır.

Temo Kozan'dan döner dönmez, Erciş'e giderek Heyderan Aşireti'nin köylerini basar. Heyderanlardan birçok kişiyi öldürür. Xalıdê Rızga'nın intikamını alır.

Ancak sen gel hainliği gör ki, bir süre sonra Xalıdê Rızga'nın iki oğlu Rızayê Xalıd ile Fetulla Bey, Temo'nun iki oğlunun yolunu keserek, onları öldürürler.

Temo uzun yaşamış. O, torunlarının torunlarını bile görmüş.

Sultan Abdülhamit, Kürt ağa ve beylerini İstanbul'a çağırarak onlara hediyeler verdiğinde, Temo'ya da altından bir tütün tabakası hediye eder. Ancak bu tabaka daha sonra kaybolur veya çalınır. Bu tabakanın hikayesi uzundur. Tabaka, Cıbranlar ile Hesenanlar arasında kavgaya da neden olur. Temo öldükten sonra Maselya köyünde Cıbranlar ile Hesenanlar bu tabaka yüzünden çatışır; birçok insan ölür. "Masela Çatışması" adlı, Reso ile Şakıro tarafından dillendirilen kılam, bu kavgayı anlatır.

Heci Mecit Misirci

Kağızman bölgesinde dünyaya gelmiştir. Evi hâlâ İstanbul'dadır. Heci Mecit ile 1992 yılında görüştüğümde 75 yaşlarındaydı. Heci Mecit'in anlattıkları şöyledir:

Zamanında Eleşkirt Kalesi'nde Sürmeli Mehmet Paşa adında biri varmış. Bu zatın devlete karşı bir hatası olmuş. Devlet kendisine haber göndererek, "Kozan'da bir ejderha var. Eğer bu ejderhayı öldürürsen affedilirsin. Ancak bunu öldüremezsen cezalandırılırsın," der.

Sürmeli Memet Paşa devletin önüne koyduğu şartı kabul eder ve askerlerini toplayarak aralarından bir seçme yapar.

Paşa, askeri olmak isteyen herkesi ata bindirerek, mızrak attırarak sınar. Onları Kale etrafında koşturarak süratlerini, at üstünden mızrak atışlarını dener. Bu sınamadan sonra, en iyi askerleri seçer.

Evdalê Zeynikê, Mehmet Paşa'nın dengbêjidir. O da Paşa'yla birlikte Kozan'a gider.

Yola çıkmak üzereyken uğurlamaya gelenler, özellikle kadınlar ve çocuklar ağlamaya başlar. Paşa, Evdal'a seslenerek, "Bir kılam söyle de ağlayanlar sussun, biz de yola çıkalım," der.

Evdal başlar söylemeye. Ancak kılamı acıklıdır. Ağlayanların sesi daha da yükselir. Bunun üzerine Paşa, Evdal'a dönerek, "Allah senden razı olsun, kılamınla onları sustur, dedim; sesleri daha da yükselsin demedim ki," der.

Bunun üzerine Evdal kılamını değiştirir ve onlar da yola çıkar.

(...)

Sürmeli Mehmet Paşa askerleriyle birlikte Erzurum'a vardığında, vali onu konuk eder. Vali, Paşa için bir şenlik düzenler. Paşa, konağa gider ve şenliğe katılır. Şenlik'ten sonra vali ile sohbet ederken, Mehmet Paşa'nın kılıcı valinin dikkatini çeker. "Paşa, güzel bir kılıcın var. Şimdiye kadar bu güzellikte bir kılıç görmedim," der.

Mehmet Paşa, valiye dönerek, "Kılıç da, kola ve bileğe göredir," der ve kolunu göstererek devam eder: "Sanırım şimdiye kadar böyle güçlü bir kol da görmemişsindir."

(...)

Sürmeli Mehmet Paşa Kozan'a vardıktan sonra, kılıcını alarak ejderhanın peşine düşer. Ejderha yuvasından çıktığında Paşa'ya saldırır. Ancak Paşa tek bir kılıç darbesi ile başını gövdesinden koparır. Başı kopuk ejderha Paşa'yı kuyruğuyla sarmayı başarır ve bedenini sıkmaya başlar. Kaburga kemikleri iç içe geçen Paşa, ölür.

(...)

Kozan'ın havası çok sıcakmış. Dediklerine göre, Kozan'daki sam yeli insanları hasta edermiş. Kozan'ın bu havası Mehmet Paşa ile gidenlerin çoğunun hastalanarak ölmelerine neden olmuş.

Faruk Çamlibel

Faruk Çamlıbel Bayazitlidir. Evini İzmir'e getirdikten sonra, 1993 yılında kendisi ile görüştüm. Çamlıbel o zamanlar 50 yaşlarındaydı. Kendisi 1995 yılında vefat etti.

Sürmeli Mehmet Paşa hemşehrimdir. O, İshak Paşa'nın torunu, İshak Paşa ise Çolak Evdi Paşa'nın torunudur.

Bayazit'in önceki ismi, Vazgal'dır. Yukarı Bayazit'te bir bahçe vardır, bu bahçeye "Şêwêş Efendi Bahçesi" derler. Sêwêş Efendi, Celal Yardımcı'nın dedesidir. Bu bahçenin asıl adı "Keşişin Bahçesi"dir.

Sürmeli Mehmet Paşa'nın ailesi zorba ve bir o kadar da güçlü bir aileymiş. Yörenin tüm idaresi onlardaymış. Dediklerine göre yeni evlenen gelini önce götürür Bayazit Paşası'na sunarlarmış. Yani gelin ilk gecesini Paşa'nın evinde geçirir, daha sonra damadın evine gelirmiş.

İshak Paşa'nın zamanında yeni evlenen bir kız, düğünden sonra ilk geceyi geçirmek için Paşa'nın yanına götürülür. Ancak kız, yiğit ve akıllı biriymiş. Bu genç gelin 20 tane yumurtayı haşlayarak her birini bir renge boyar ve bir tepsinin üzerinde Paşa'ya gönderir. Der ki: "Paşa, bunların tümünün tadına baksın, daha sonra yanına giderim."

İshak Paşa, yumurtaların tümünün tadına bakar ve tepsiyi geri gönderir. Genç gelin kapıyı çalar ve izin isteyerek Paşa'nın huzuruna çıkar. Paşa'ya, "İznin varsa bir şey sormak isterim?" der.

Paşa, "Sor," diye yanıtlar.

Genç gelin sorar: "Paşa, her biri farklı renkte olan bu yumurtaların tadına baktın. Aralarında ne fark vardı?"

Paşa şöyle yanıtlar: "Valla tümünün tadı aynıydı, aralarında bir fark göremedim."

Genç gelin: "Yanına gelen genç gelinler de, bu renkli yumurtalar gibidir. Tümünün tadı aynıdır. Sana bir hayırları yoktur. Eğer içinde Allah korkusu varsa, bu işten vazgeç. Yazıktır bu insanlara." Bu olaydan sonra İshak Paşa bu uygulamaya son verir. Bir daha hiçbir bey, "ilk gece hakkını" uygulamaz.

(...)

Mehmet Paşa'ya, niçin Sürmeli Mehmet Paşa dediklerini biliyor musun? Sana söyleyeyim: Kaftanını altın sürmelerle işliymiş. "Sürmeli" lakabının nedeni budur. Bu nedenle adı, "Sürmeli Mehmet Paşa"dır.

Ahmet Cevdet Paşa

Tezakir, Ahmet Cevdet Paşa, Kozan Olayı, sayfa 107, 134, 135, 156, 164, 184, 187.

Ünlü Osmanlı tarihçisi Ahmet Cevdet Paşa, "Tezakir" adlı eserinde, Kozan olayı ile ilgili olarak şunları yazıyor:

Devletin önemli paşalarının katıldığı bir toplantı yapıldı. Bu toplantıda ben de hazır bulundum. İslam nüfusunun az olmasının nedenleri tartışılınca, söz aldım ve şunları söyledim: 1515 yılındaki fetihten bu yana, Gavur dağı yöresinde, Cebeli Bereket'te, sıkıntılarımız vardır. Devletli hükümdarımızın fermanları Kozandağı yöresinde etkili değildir. Hınsi Mansur (Adıyaman), Akçadağ ve Dersim bölgeleri de, Gavur dağı yöresi gibi sürekli ayaklanma halindedir. Bu bölgeler hırsızların, yol kesicilerin, firarilerin yuvası olmuştur. Hükümetin elinden kurtulan tüm firariler, bu bölgelere sığınıyorlar.

Bu dağlarda yaşayan aşiretlerin birçoğu bağımsız davranıyor. Devletimiz bu aşiretleri yola getirirse, bunlardan çok sayıda asker toplamamız mümkündür.

(...)

Kozan dağlarında da devletimizin hükmü hiçbir zaman geçerli olmamıştır. Geçmişten ta günümüze kadar devletimiz Kozan üzerine ne kadar asker göndermişse, başarılı olamamış, askerlerimiz geri çekilmek zorunda kalmış.

(...)

Toplantı sonrasında Kozan seferi için karar çıktı. Bu iş için Derviş Paşa görevlendirildi. Ben de Kazasker (Mülkî İdare Amiri) olarak tayin edildim.

1218 (1865) yılının Zilhicce ayında Sultan'ın donanmasına ait 5 vapur ile Dersaadet'ten yola çıktık. Beraberimizde bir süvari alayı ile 7 piyade alayı ve çalışanlarımız vardı.

(...)

Mirliva Kurt İsmail Paşa, 4. Ordu'dan bir süvari alayı ile 4 tabur asker toplayarak Sivas'tan bize katılacaktı.

Kurt İsmail Paşa, Anadolu'da kahramanlıklarıyla nam salan üç paşadan biriydi.

Diğer iki paşa ise, Gürcü Aslan Bey ile Eleşkirtli Kürt Mehmet Bey'dir. Daha sonra Aslan Bey'e "Miri Miran" rütbesi verilerek, "Aslan Paşa" lakabı ile anılmaya başlandı.

Mehmet Bey'e de Sultan'ımız tarafından Miri Miran rütbesi verildi ve "Mehmet Paşa" olarak anılmaya başlandı. Mehmet Paşa, daha sonra Sultan'ımız tarafından Devlet Şurası'na temsilci olarak atandı.

Aslan Bey, Gürcülerle Çerkezlerden toplayacağı 200 süvarisi ile Sarıkamış'tan, Mehmet Paşa ise Kürtlerden toplayacağı 300 süvarisi ile Eleşkirt'ten gelerek güçlerimize katılacaklardı.

Bunların dışında Hasan Paşa, Seyid Paşa ve Hüsnü Paşa, Girit, Adana, Maraş ve Halep'ten gelerek birliklerimize katılacaklardı.

Kozan'a yürüyen "Islah Ordusu", Gürcü, Çerkez ve Kürtlerden seçilmiş 15 piyade taburu, 2 düzenli süvari alayı ile yaklaşık 500-600 kişilik süvari birliklerinden oluşuyordu.

(...)

Kürt süvarilerinin büyük çoğunluğu Kürt aşiretlerinin reisleri, ağa ve beyleriydi. Hepsi de seçme insanlardı.

(...)

Çukurova'nın doğal yapısı elverişsizdi. Eğer önceden bir

bölüm askerimizi göndererek kendimize yol açmasaydık, ağır teçhizatlı askerlerimizi bu araziden geçirmek çok güç olacaktı.

Askerlerimiz bu geçit vermez arazide yürümeye başladığında çoğu görünmüyordu. Uzaktan bakınca, yalnızca Kürt süvarilerinin mızrakları görünüyordu.

(...)

Derviş Paşa, seçme birliklerden oluşan 7 tabur asker arasında ikinci bir seçme yaparak, ayaklarına çarık giydirdi ve Kozandağı'na saldırıyı başlattı. Kürt Mehmet Paşa'nın süvarilerinin yalnızca mızraklı olması nedeniyle, bunları beraberinde götürmedi. Ancak Aslan Bey'in Çerkez ve Gürcülerden oluşan süvarilerinin tüfekleri vardı; bunları beraberinde götürdü.

(...)

Kolera hastalığının görülmesinden sonra birçok askerimiz telef oldu. Aslan Bey'in askerlerinden de bir bölümü yaşamını yitirirken, diğer bir bölümü dağıldı.

Mehmet Bey'in de çok sayıda askeri öldü. Kalanlar da Kozan'ı terk ederek geri döndüler. Mehmet Paşa'nın yanında yalnızca 15 adamı kalmıştı.

(...)

Bu felaketten sonra meydan Kozan Beyi Yusuf Ağa'ya kaldı. Yusuf Ağa, Doğu Kozan'daki halkın bize karşı ayaklanmasını sağladı. Daha sonra Batı Kozan'a geçerek bu bölgedeki halkın ayaklanmasına da ön ayak oldu.

Ayaklanmalar üzerine Fuat Paşa'ya telgraf çekerek, kendisinden takviye birlikler göndermesini istedik.

(...)

Yusuf Ağa epeyce güçlenmişti. Adamları birçok bölgeyi kendi egemenliğine almıştı. O dönem Batı Kozan'da yeterince gücümüz yoktu. Bunun üzerine aceleyle Sis (Kozan) yöresindeki aşiretlerden bine yakın asker toparlayarak Mehmet Paşa'nın komutası altında o bölgeye yolladık. Gönderdiğimiz bu birliklere güvenmiyorduk. Bunlar Kozan beylerine daha yakındılar. Silahlarını her an üstümüze doğrultabilirlerdi.

Mehmet Bey durumun farkındaydı. Ancak çaresizlik nedeniyle kendini feda etmekten çekinmedi ve bu görevi üstlendi.

(...)

Yusuf Ağa, oğlu Ali Bey'in komutasındaki bir birliği Kozan'a göndermişti; Kuzey yolunu kesmeyi amaçlıyordu.

Mehmet Bey Sis'den yola çıkarak dağa doğru ilerlediğinde birçok askeri onu terk ediyor. Yanında kalanlar ise Ali Bey'in askerlerini gördüklerinde, Mehmet Bey'e dönerek, "Biz Kozanoğullarına silah sıkmayız," diyorlar.

Mehmet Bey ustaca bir manevrayla, "Elbette, buna hakkınız var. Sizin Kozanoğulları ile atalardan gelen ortak bir hukukunuz var. Akraba olmanızın gereği de budur. Ancak çatışmaya girmeseniz bile, dağın iki yanına dizilerek bizi izleyin; hiç olmazsa karşımızda olmayın," diyerek, bu askerlerin tarafsız kalmasını sağlar.

Askerler Mehmet Paşa'nın sözünü dinleyerek, dağın iki yanına dizilir ve izlemeye başlarlar.

Eğer Ali Bey ilerleseydi, Mehmet Bey'i ve tüm askerlerini esir alabilirdi. Ancak eskilerin dediği gibi, "Düşman, karşıdakinin halini bilmez." Ali Bey de dağın iki yanına dizilmiş onca askeri görünce, saldırmaya cesaret edemez ve geri döner.

Ali Bey askerleriyle geri çekilince yolda İsmail Paşa'nın askerlerine rastlar. İsmail Paşa'nın saldırısına direnemeyen Ali Bey'in askerleri tarumar olup dağılır.

Yusuf Ağa bir süre sonra Göksu bölgesine gider. Asker toplamak amacıyla habercilerini halkın arasına yollar.

O dönem, Sisli Hasan Ağa adamlarıyla birlikte Yusuf Ağa'nın yanına gider. Yusuf Ağa, kendisine katılacağını sandığı Hasan Kahya'dan şüphelenmez ve onu dostlukla karşılar. Ancak Hasan Kahya, Yusuf Ağa'yı yakalayarak subaylarımıza teslim eder.

Yusuf Ağa'nın yakalanması, Kozan ayaklanmasının sonunu getirdi.

Halîs Özdemîr

Aleqîça köyünden olan Özdemir ile, 1983 ve 1996 yıllarında konuştum. Son görüşmemizde 70 yaşlarındaydı. 2004 yılında bir trafik kazasında yaşamını yitirdi.

Arzuladığın gibi, Sürmeli Mehmet Paşa, Evdalê Zeynikê ve Kozan olayını anlatacağım. Bunlarla ilgili hem büyüklerden dinlediğim birçok şey var, hem de Beşirê Muso'nun bana anlattıkları var. Beşirê Muso, tarihçi biriydi. Onun gibi birinin dünyaya geldiğini sanmıyorum. Kopızlı olan Beşirê Muso, yaklaşık 120 yıl yaşadı. Anadan doğma kördü. O konuşmaya bir başladığında, tüm aşiretlerin yedi ceddini bir çırpıda sayardı. Kendisine, ben falan yerliyim, falancalardanım dediğinde, aile silsileni on iki babana kadar sayabilirdi.

Kopız ve Kelereşê mezrası, dedemin köyleriymiş. Kopız ile Toprakkale birbirine çok yakındır. Diğer bir deyimle Sürmeli Mehmet Paşa ile dedem, birbirine komşuymuş.

Dedemin kardeşi Cewer, yiğit ve yetenekli birisiymiş. Mehmet Paşa'nın büyük oğlu Evla Bey ile Cewer, kan kardeşiymişler; birbirlerini çok severlermiş. Evla Bey, ava meraklıymış. Cewer de bunun üzerine Kelereşê'de Evla Bey için özel bir oda yaptırmış. Sonbahar aylarında Evla Bey Kelereşê'ye gelerek, 20 gün, bir ay boyunca avlanırmış. Kelereşê'de "Goma Elyê Seydo" diye bilinen bir yer vardır. Kosedax'ın batısına düşer. O dönemler bu bölgede epeyce ceylan ve dağ keçisi varmış.

Huso dedem de dengbêjmiş. Evdalê Zeynikê'yi görmüş. Mutlaka onunla birlikte kılam da söylemiştir.

Amcam Ali, yörede tanınan, bilinen bir dengbêjdi. Birçok kılamı bilirdi. Sanırım onun usul ve makamı, Evdalê Zeynikê'nin usul ve makamının aynısıydı.

Sürmeli Mehmet Paşa Kozan seferine çıkmaya hazırlandığında, öyle herkesi yanında götürmüyor. Yiğit ve yetenekli olanları seçiyor. Sorup soruşturuyormuş, kimin dayısı yiğitse, özellikle onları seçiyormuş. O biliyormuş ki, işe yaramaz kimselerin yeğenlerinden yiğit çıkmaz.

Mehmet Paşa, Cewer'i de beraberinde götürmek istediğinde, Evla bey bırakmıyor. Bunun üzerine amcaoğlu Huso'yu götürüyor. Dedem Huso'ya bir miktar para vererek, onu gitmeye razı ediyor. Huso, Reşidê Heci Fetê'nin dedesidir. Yani sanatçı Burhan Çaçan'ın babasının dedesidir. Biz ile Reşit Çaçan'ın aile şeceresi dört veya beşinci babada buluşuyor. Bizim ailenin lakabı "Eyşê", Reşidê Heci Fetê'nin ailesinin lakabı ise "Çaçê"dir. Soyadlarının "Çaçan" olmasının nedeni budur.

Reşid'in dedesi Huso da, Kozan'dan sağ dönenler arasındadır. Biliyorsun, Kozan'a gidenlerden yalnızca 50-60 kişi sağ dönebilmiştir. Seferde başgösteren bir hastalık nedeniyle, gidenlerin birçoğu ölmüş. Evdalê Zeynikê'nin "Hey Kozan" kılamı bu olayı anlatır.

Evdal, Mehmet Paşa'nın çocukları ile Çerkezlerin çatışması üzerine de kılam söylemiştir. "Narin Bey'imin Evla Bey'i" bu olay üzerine söylenmiştir. Bana gösterdiğin kılam tam olarak doğrudur. Kılamda, olay olduğu gibi anlatılıyor.

Mehmet Paşa'nın ölüm haberi geldiğinde, Çerkezler şenlik düzenleyip davul zurna çalıyorlar. Ki bunlar daha önce Mehmet Paşa'nın korkusundan yerlerinden kımıldayamazlarmış. Kavga, bu şenlik nedeniyle çıkmış.

Bu kavgada Çerkez Ömer, iki kardeşi ve 6-7 Çerkez jandarma ile Mehmet Paşa'nın üç oğlu ölüyor. Evla Bey, bu kavgada ağır yaralanıyor. Süleyman Bey, Teyar Bey ve Dılo öldürülüyor. Dılo Bey, Mehmet Paşa'nın en küçük oğluymuş ve öldürüldüğünde 15 yaşındaymış. Çerkez Ömer ile diğer Çerkezler, Sarıkamış'ın İslamsor köyünden Toprakkale'ye gelmişler. Devletin onları görevlendirmesi üzerine, Toprakkale'ye yerleşiyorlar. Çerkez Ömer kaymakam, kardeşi Hüseyin Bey ise jandarma komutanıymış. Tüm jandarmalar Çerkezlerdenmiş.

Mehmet Paşa'nın ailesinden kimsenin Kale'de olmadığı bir gün, Çerkezler hep birlikte kaleye saldırırlar. Kale'de kalan çocuk ve kadınlar yüksek yerlere çıkarak Çerkezleri taş yağmuruna tutarlar.

Çerkez Ömer, Evla Bey tarafından öldürülmemiş. Evla Bey kaması ile Çerkez Ömer'i yaraladıktan sonra kapıya çıkar. Evla Bey kapıya çıktıktan sonra Çerkez Ömer de peşinden çıkar ve Evla Bey'i öldürmek için hamle eder. Zorê adıyla bilinen yiğit bir kadın o sırada kale surlarının üstünde bulunuyormuş. Kadın, Çerkez Ömer'in Evla Bey'e hamle ettiğini görünce surun üstündeki koca bir kayayı kaldırıp Çerkez Ömer'e savurmuş. O taşın çarpmasıyla Çerkez Ömer hemen orada can vermiş.

Kavgadan sonra Çerkezler cenazelerinin dışında her şeylerini bırakarak, Sarıkamış'a kaçarlar. Yöre Kürtlerinin Mehmet Paşa'yı sevmesi nedeniyle, sürekli Kürtlerin intikam alacağı korkusuyla yaşarlar.

Evla Bey kavgada ağır yaralanır, ancak ölmez. Yakınları Evla Bey'i tedavi eder ve yatağına yerleştirirler. Aradan bir süre geçtikten sonra bir grup süvari köye doğru yanaşınca, Evla Bey'e "Çerkezler Toprakkale'yi basacaklar," diye haber verirler.

Evla Bey yaralı haliyle yatağından kalkarak Çerkezlerin saldırısına karşı koymak için atına binmek ister. Tam atına binecekken düşer ve orada yaşamını yitirir. Daha sonra duyarlar ki, gelenler Çerkez değil, yardım amacıyla gelen Kürt süvarilermiş.

Mehmet Paşa Kozan'da çadırındayken ejderhanın biri gelir ve çadırı Paşa ile birlikte sarmalar. Bir yandan da Paşa'nın ayağını ağzına alarak yutmak ister; zehrini de Paşa'ya zerkeder. Karısı bu durumu görür. Paşa karısına seslenerek, "Aslanların aslanı, kılıcımı al da beni bu ejderhanın sarmalından kurtar," der.

Kadın kılıcı alarak yılanı lime lime eder. Ancak Osmanlı yöneticilerinin umursamaz tutumu nedeniyle Mehmet Paşa tedavi edilemez ve ölür.

Münir Binici

Karayazı ilçesinin Yukarı Söylemez köyünden olan Binici, Qulixan Bey'in torunudur. Kendisi ile 1992 yılında görüştüm. O zaman 72 yaşındaydı.

Evdalê Zeynikê, ömrünün sonuna doğru fakir düşmüş. Bunun için nafakasını halk arasında dolaşarak elde edermiş. Elbet Evdal'ı eskiden bilenler ona değer verirlermiş. Ancak onun değerini bilmeyip dalga geçenler de varmış. Evdal bir keresinde Tekman ve Karayazı bölgesine gelmiş. Ağalardan birinin evine gittiğinde, adam eşine seslenip, "Değerli misafirimize kilerden bir tas tuz ile biraz bulgur ver, gitsin," demiş.

Kadın, Evdal'a bir tas tuz ile bir çift eski çarık getirip vermiş. Çocuklarının, torunlarının olumsuz etkilenmesini istemediğimden, bu ağanın adını vermek istemiyorum. Ancak bu ağa bizim aşiretimizdendir, Zirki'dir, köyleri de Tekman'a bağlıdır.

Evdal kadının getirdiklerini kabul etmeyip oğluna seslenmiş:

> "Temo oğul, Heneş ovası çayırdır, yeşilliktir
> Kahrolası bu dünyada en zor şey yoksulluktur, yaşlılıktır
> Falan ağanın babana armağanı, bir tas tuzla bir çarıktır"

Evdal bu köyden ayrılarak Kulli'ye Elyê Temo'nun köyüne gider. Elyê Temo, Evdal'a değer veren biridir. O, bu ziyaretinde Evdal'a bahşiş olarak bir altın verir. Evdal'ın aşağıdaki dizeleri bunun üzerinedir:

> "Temo oğul, güzelim Kulli Aras nehrinin kıyısındadır
> Elyê Temo'nun babana armağanı bir sarı altındır"

Evdal, Kulli'den sonra Aşağı Söylemez'de Evdal Ağa'nın, Yukarı Söylemez'de ise Qulixan Bey'in misafiri olur. Qulixan Bey Evdal'ı çok sever, ona büyük değer verirmiş. Evdal daha önceleri de birçok kez Qulixan Bey'in misafirliğine gelmiştir.

Qulixan Bey, Evdal'ı birkaç gün bırakmaz, konuk eder, tüm hizmetlerinin görülmesini sağlar, gönlünü hoş eder. Evdal'a, "Ömrünün sonlarına doğru bu hale düştün. Fakirliğine

bakıp kendini üzme. Bu dünyada fakir olsan bile, Allah'ın katında zengin birisin. Allah sana öyle bir zenginlik vermiş ki, bu zenginlik hiç kimsenin nasibi olamaz. Kendini üzme," der.

Evdal, Qulixan Bey'in yanından ayrıldığında, Bey kendisine bahşiş olarak 5 altın lira verir. Buna rağmen gönlü rahat etmez, oğlu İbrahim'i çağırarak "Oğlum, git sürünün içinden en iyi öküzlerden birini seç, Evdal amcana ver," der.

Oğlu, sürünün içinden benekli güzel bir öküzü seçerek, tüm takım taklavatıyla Evdal'a verir.

Evdal, Qulixan Bey'in yanından gönlü hoş bir şekilde ayrılır.

(...)

Senin sözünü ettiğin yol, Evdalê Zeynikê'nin Erzurum kervanı ile yolculuk ettiği zaman kullandığı yoldur. Bu yol Qanciya'dan gelir, Beraza vadisinden geçerek Karayazı'ya, oradan da Paywêran'a-Çulli'ye ulaşır. Kervanlar, bahar aylarında suyun seviyesi yüksek olduğundan Mescitli'nin altından geçerek Qereqoçê köprüsünü kullanırlar; suyun seviyesi az olduğunda da Avzıhêrê değirmeninden geçerek Ketvan dağını aşar, Alvar-Korucuk'tan Erzurum'a ulaşırlar.

Ehmed Mirazi

Anılarım, Hayestan Yayınları, Erivan 1966.

Ehmed Mırazi, "Anılarım" adlı kitabında Kozan olayı ve Mehmet Paşa ile Evdalê Zeynikê üzerine, yaşlı bir kadının ağzından [Emê] şunları yazıyor:

Sürmeli Mehmet Paşa güçlü biriydi. Emê hala başladı onu anlatmaya: O, bir gün ölebileceğini hiç düşünmezdi. Kalesini inşa ettiği zaman adamlarıyla birlikte kaleyi seyretti. Onlara, "Bu kale ne kadar dayanır?" diye sordu.

Yanındakiler, "Hiç gitmezse yüz yıl gider," deyince, "Yüz yıl sonra yeniden inşa ederim," diyerek yanıtlar onları.

Kendini ölümsüz sayardı, dedi Emê hala, şöyle devam etti: Sevgili oğluma şöyle diyeyim, Kozan kumlu ve sıcak bir böl-

gedir. Kozan halkı yiğit olduğu kadar, inatçı ve sert yaratılışlıdır da. Osmanlı devletine karşı ayaklanır, vergi ve haraç vermeyi reddederler. Devlet de çaresiz, bunları dize getirmek için sefer düzenler. Yine de gücü bunlara yetmez. Dediklerine göre bunlar iki gruba ayrılır ve kumun içinde gizlenirlermiş. Böylece askerler geldiklerinde kimseyi göremedikleri için geri dönerlermiş. Askerlerin geri dönüşlerinde kumun içine gizlenen gruplardan biri önden diğeri arkadan ortaya çıkar ve askerleri pusuya düşürerek yok ederlermiş. Bu şekilde birçok Osmanlı askerinin öldürüldüğü söylenir. Bunlarla savaşanlardan sağ kalanlar, evlerinden çıkmayanlarmış.

(...)

Bazıları, bunların süvarilerden bile hızlı koştuklarını söyler. Süvariler ne kadar hızlı koşarlarsa koşsunlar, bunlara yetişemezmiş.

Osmanlı Sultanı çaresiz kalınca, Sürmeli Mehmet Paşa'yı İstanbul'a çağırarak, ona şöyle diyor: "Kozan'a bir çare bulamadık. Sen tüm aşiretlerden asker topla ve Kozan'a yürü. Onları alt eder ve haraç ile vergilerini getirirsen, rütbeni yükseltirim."

O da, rütbesinin yükselmesi için binlerce asker toplamış. Bunların yarısı geri dönememiş. Buna rağmen Kozanlıları alt etmeyi ve yedi yılın haracı ile vergilerini toplamayı başarmışlar.

(...)

Değerli oğluma şunları da söyleyeyim: O dönemde kötü bir hastalık Mehmet Paşa'nın askerleri arasında yayılıyor. Mehmet Paşa ölen her askerini gömer; ancak öyle kötü bir hastalıktır ki, daha eski ölenlerin günü dolmadan yenileri ölürmüş. Paşa bu şekilde bir sürü askerini yitirdikten sonra, sağ kalanlar Serhad'a geri döner.

(...)

Toprakkale'de Çerkezler de vardı. Dediklerine göre zamanında Rus çarlarından biri onları sürgün etmiş. Toprakkale'nin hükmü Çerkezlerin elindeymiş. Ancak Sürmeli Mehmet

Paşa, Çerkezlerin başlarını kaldırmalarına hiç fırsat vermemiş. Çerkezler Mehmet Paşa'nın ölümünü duyunca, Çerkezlerin reisi olan Toprakkale kaymakamı inadına davul zurna çaldırır. Velhasıl, büyük bir namertlik yapar.

Mehmet Paşa'nın on çocuğu vardır. Evla Bey büyükleriymiş. O, kardeşlerinin gelmesini beklemeden Çerkez Ömer'in divanına gider ve Çerkez Ömer'e, "Bu davul zurna da neyin nesidir?" der.

Çerkez Ömer, "Niye bilmez misin, bu benim ile anan Cevahir Hanım'ın düğünüdür," diye yanıtlar onu.

Bunun üzerine Evla Bey hiç fırsat vermeden kamasını çıkarır ve Çerkez Ömer'in kalbine saplar. Odadaki Çerkezler de, Evla Bey'e saldırır. Evla Bey'in kardeşleri ardından yetişirler. Her iki taraftan ölenler olur. Evla Bey kapının önünde Çerkez'in birine kamasını saplamaya çalışırken, kaması kırılır. Çerkez de kamasını Evla Bey'in başına sallar. Kama, Evla Bey'in alnındaki deriyi parçalar, tüm derisi yüzünde toplanır. Denilene göre, Kale halkı Çerkezlerin namertliklerine rağmen taş ve sopalarla saldırarak onlardan birçoğunu öldürür.

(...)

Oğluma diyeyim ki, Evdalê Zeynikê dengbêjmiş. O her konaklamada süvariler ile hastalar üzerine stranlar söylermiş. Ancak sam yeli Evdal'ı da vurmuş. O, ölmedi ancak gözlerinden oldu.

Bir gün rençberler kanadı kırık bir turnayı tutarak köye getirirler. Evdal rençberlerden turnayı kendisine vermelerini rica eder. Rençberlere, "Bu turna da benim gibi yaralıdır. Verin kanatlarını sarayım, belki iyileşir, arkadaşlarına kavuşabilir. Safından ayrı kalmasın," der.

Rençberler Evdal'a acıyarak turnayı ona verirler.

Evdal turnayı eve getirerek kırık olan kanadını bağlar. Bir süre sonra turnanın kanatları iyileşir. Ancak Evdal'a alıştığı için ondan ayrılmaz, nereye giderse peşinden gider.

Bahar'ın gelişine yakın Evdal turna sürülerini beklemektey-

miş. Öterek köyün üzerinden geçen ve boyunlarını ileri uzatarak kanat çırpan turnalar, köy merasındaki çimenliğe gidip konarlarmış. Uzak diyarlardan geldikleri belliymiş. Ötüşleriyle, sanki "Tümünüze selamlar, yine yaylalarınızın misafiri olduk. Sonbahara doğru da ardımızdan dua edersiniz," diyorlarmış.

Evdal o gece yatmamış. Sabah erkenden kalkarak turnayı sürüsüne, arkadaşlarına yetiştirmek istiyormuş. Sabah erkenden Evdal, turnayı serbest bırakmak için birkaç genç ve bir o kadar da çocukla beraber köyün otlağına gitmiş. Turna genç birinin kucağındaymış. Bu genç turnayı serbest bıraktıktan sonra, turna uçmuş sürünün içine girmiş. Ama diğer turnalar, yeni gelen yabancıyı aralarına kabul etmemişler. Tümü birden saldırarak turnayı gagalamaya başlamışlar. Evdal'ın turnası gagalardan kurtulmak için geri dönmese, ölecekmiş.

Evdal durumu öğrendikten sonra, "Getirin turnamı, getirin. Görünen o ki, bu turna bana sunulmuş. Madem bana sunulmuş, o zaman arkadaşım olsun," der.

Evdal ile turnası öyle yakınlaşmışlar ki, biri olmayınca diğeri tahammül edemiyormuş. Evdal'ın geç kaldığı akşamlar, turna saatlerce öterek, "Neredesin? Kalk da kılamlarını söyle," der gibiymiş.

Evdal'ın kör olmasının üzerinden yedi yıl geçmiş. Hiçbir hekim derdine çare bulamamış. Bir gece turna acı acı ötmüş. Evdal, yatağından kalkarak kılam söylemek istemiş, henüz kılamı dilindeyken, tavandaki bacayı fark etmiş. Gözlerini ovmuş, gördüklerine inanamamış. Bir daha bakmış. Bırakın bacayı, bacadan görünen yıldızları bile görmüş. Evdal bağırarak eşi ile çocuklarını uyandırmış: "Kalkın, kalkın! Müjdeler olsun ki gözüm açıldı."

Gözlerinin açıldığına önce kimse inanmamış. Evdal, "İnanmıyorsunuz değil mi? Aha senin elbisen bu renktir, diğerinin rengi budur. Daha da inanmıyorsanız, iğne ile iplik getirin ipliği iğnenin deliğinden geçireyim," der.

Aha oğlum, Allah kendi kuluna işte böyle merhamet etmiş.

Mihemedê Qanciya (Mehmet Biliz)

Mihemedê Qanciya, Evdalê Zeynikê'nin kabilesindendir. Evi, Karayazı'nın Qanciya köyündedir. Kendisi ile 1985 ve 1992 yıllarında görüştüm. Son görüşmemizde 76 yaşındaydı. 2004 yılında vefat etti.

Ailemiz beş dede önce Qanciya köyüne yerleşmişler. Evdal evini, dedelerimden sonra Qanciya'ya taşımış. Sürmeli Mehmet Paşa'nın ölümünden sonra buraya yerleşen Evdal, bu köyde vefat etmiş.

Evdal, Sürmeli Mehmet Paşa'nın dengbêjiymiş. Mehmet Paşa gittiği her yere Evdal'ı da götürürmüş. Sürmeli Mehmet Paşa Nahçıvan'a davet edildiğinde, Evdal da onunla beraber gitmiş. Mehmet Paşa Nahçıvan'da kadının birine âşık olunca, geri dönmek istememiş, uzun zaman kalmış. Bunun üzerine Paşa'nın eşi Evdal'a haber göndererek, "Ne yaparsan yap, Paşa'yı geri getir," demiş.

Evdal, Paşa'nın divanında söylediği kılamları ile ona sert sözler söylemiş. Paşa, bu kılamlardan sonra geri dönmüş. Bilirsin, o zamanın dengbêjleri ağa ve beylerin yanında istediklerini serbestçe söyleyebiliyorlarmış.

Evdal, Sürmeli Mehmet Paşa ile Kozan'a da gitmiş. Beraber gittiği savaşçıların birçoğu sıcağa dayanamayarak yaşamlarını yitirmiş. Ölenlerin tümü de seçme insanlarmış. Bilirsin, Kozan stranında Qeymezê Êzdi'den de bahsedilir. Tutak Yezidilerinden olan Qeymezê Êzdi, yiğit ve cesur biriymiş.

Tutak'ın adı o zaman Êzdixane'ymiş. Bunların öncülleri olan Sipkan'lar da Yezididirler. Tutak'ın, Dêrık, Xanık, Esmer, Mele Şemdin, Bedborya ile birkaç köyü daha Yezidiymiş.

Sipkanların reisi Heci Usıv Paşa ile Ahıska Türklerinin reisi kan kardeşi olunca, Heci Usıv Paşa Yezidileri bu köylerden çıkarıp Ahıska Türklerini buralara yerleştirmiş.

YAŞAR KEMAL

Yazar'ın "Yer Demir Gök Bakır" adlı romanından, sayfa 125-129.

Gün, Kel Aşığın günüydü. Altı ayda, yılda, iki yılda Kel Aşığın böyle coşkun günleri olurdu. Böyle günler sazının ucuna üç tane püskül takardı. Her zaman da püskülün biri mavi, biri sarı, birisi de kırmızı olurdu. Başka zamanlar sazın ucundaki püskül bir ak püsküldür. Püskül üçleşince, herkes bilirdi ki Kel Aşık büyük coşkunluğu içindedir. Ve duyulmadık, görülmedik türküler, destanlar söyleyecek, hikayeler anlatacaktır.

Kel Aşığın başı her zaman olduğundan daha kalabalıktı. Üç püskülü gören bu gecede bir olağanüstülük olduğunu biliyordu. Kel Aşık böyle günlerde yerine oturduktan sonra tam bir saat sazına düzen verirdi. Sazını okşar, sazını severdi. Her haliyle sazına tepeden tırnağa tutkun olduğu belli oluyordu.

Bu gece bir ayaz geceydi. Gökte üşümüş yıldızlar, donmuşca bir pırıltıya gömülmüşlerdi, tek tük. On dörtlük bir ay gökyüzünden akıyor, köyün evlerinin, yalnız kalmış ağaçlarının, derimevine, Kel Aşığa gelen insanlarının gölgelerini ak karın üstüne uzatıyordu.

Kel Aşık:

"Ocağa daha çok odun, daha çok atın," dedi. "Ateş harlasın, ateş delirsin."

Bu da onun huylarından biriydi. Yaz olsun, kış olsun bir yanında büyük bir ateş yanmıyorsa türkülerini en güzel söyleyemezdi.

Ateşe kütük üstüne kütük attılar.

Kel Aşık sazı kucağına yatırdı, dikeldi, sustu kaldı. Böyle bir zaman, gözleri yumulmuş, kendinden geçmiş olarak kalacaktı. Bu, Kel Aşığın bir oyunu değildi. Oyun olsa herkes sezerdi. Birisinde sezmez, ikisinde sezmez, onuncusunda sezerdi.

Neden sonra Kel Aşık sazı usul usul kucağına çekti, bir kere tele dokundu ve başladı. Uzun uzun, kendinden geçmiş, saz çaldı. Birdenbire de kesti:

"Bugün kıssadan hisse almak günüdür. Heheeey, tellice turnalar."

Gözlerini kalabalığın üstünde gezdirdi. Kalabalık bir ağızdan:

"Heheeey, tellice turnalar!" dedi.

"Dedem Karacaoğlanın, dedem Pir Sultanın, dedem Dadaloğlunun başı için. Heheeey, tellice turnalar. Bugün de dedem Kürt Aşığı Abdale Zeynikinin başı için... Heheeey, tellice turnalar. Heheey, başı boranlı dağlar!"

"Abdale Zeynikinin başı için. Yolu yordamı için. Heheey, karlı dağlar, tellice turnalar."

Aşık sazına bir el daha vurdu, söze başladı:

"Abdale Zeyniki derler bir er kişi. İki gözden de yoksun büyük bir aşık kişi. Dağa taşa, kurda kuşa türkü söyler. O, başka aşıklara benzemez. Sabahtan akşama, akşamdan sabaha kadar durmadan türkü söyler. Bir akar su akmaktan hiçbir vakit usanmaz, akması hiçbir zaman durmazsa Abdalın da sözü kesilmez, türküsü durmaz. Yolda belde, ovada kırda, ormanda kayada, insan içinde, her yerde durmadan söyler, insan bulamazsa ağaca, suya, çiçeğe, yola, karıncaya, böceğe, dünyada ne yaratık bulursa, onun üstüne söyler.

"Uzun söyler. Bir türkü söyler ki, kırk gün kırk gece söyler de gene bitmez. Abdalın türküsünü, ondan sonra gelen hiçbir aşık başlayıp da bitirememiştir. Türkülerini Kürtçe söyler. Kürtçe söyler ama, Türkü de, Arabı, Acemi de, Rusu, İngilizi de ne dediğini anlar. Bu bir sırrı hikmettir kimse bilemez. İşte bu Abdal her gece gün kavuşurken türküye başlar, gün atarken daha günün ucu görünür görünmez sesini keser.

Bu Abdale Zeynikinin de hiç görmediği, göremediği, elini dokunduramadığı bir sevgilisi var. Türküye başlarken, ne türlü bir türküye başlarsa başlasın, gün batarken sevgilisine bir türkü söyler. Asıl türküsüne ondan sonra geçer. Bir de gece yarısı, hangi türküyü söylerse söylesin, keser türküyü, sevgilisi üstüne söyler. Bir de günün ucu görünmeden az önce türkü-

sünü keser, tam gün atarken, sevgilisinin türküsüne başlar. O gece de böylece biter. Heheey, tellice turnalar."

Kalabalık:

"Heheey, karlıca dağlar," dedi. "Garipçe turnalar."

Kel Aşık saza yumuldu.

Bu ıssız yolda, yordamlayarak yürüyen Abdaldır. Büyük dağların, geniş ovaların, börtü böceğin, iyi insanların, kötü insanların aşığıdır. Bir karanlık gece çökmüştü üstüne. Taş gibi ağır bir gece. Omuzları bu karanlık gecenin ağırlığı altında çökmüştür. Yoğun geceye tutunarak yürür. Bu ıssız ova dümdüzdür. Abdal altmışını geçmiştir. Yolda türküsünü söyler yürür. Abdal kördür, yolları göremez. Gecesini yordamlayarak, gecesine tutunarak yürür. İşte bunu da böylece söyler. Issız bir dünyada, yapayalnız kalmıştır. Hiçbir yaratık soluk bile almaz, kıpırdamaz. Abdaldan başka.

Yürür boyuna. Bir elinde gecesi, bir elinde ucu ışıltılı bir bıçak. Gecesini keserek yürür.

Yolunda böylece yürürken, ayağına sıcacık, yumuşak bir canlı değer. Elini uzatır alır. Bakar ki bir kuş. Kuş dediğin uçar. Bunun da başına bir hal gelmiştir. Bunun da omuzlarında taş gibi ağır bir gece. Ne olmuştur ki buna?

Kuşu kucağına alır, bir köye girer. Köylüler onun başına birikirler. Abdal sorar: Bu ne kuşudur? Ne hal gelmiştir başına? Köylüler Abdalın kucağında sıkı sıkıya tuttuğu, bağrına bastığı kuşa bakarlar. Bu bir turnadır, derler. Bunun bir kanadı yaralı, bir kanadının da ucu kopmuş, derler. Bu artık ölünceye kadar uçamaz.

Bu hal Abdala çok koyar. Demek ki böyle ha, der. Benim gözlerim yok, göremem. Onun kanatları yok, uçamaz.

Bu dünya dolu dünya. Gözlerim olsa çiçeklerini açtırırdım. Denizlerini dalgalandırır, yağmurlarını yağdırırdım. Yıldızlarını parlatır, gününü doğurturdum. Karlı dağlarına ben karını, ışıltısını verirdim. Böceklerine kanat açtırır, renk verirdim. Uçan kuşlara yuva yapar, yavrularına ben yem verirdim. Hal-

buki omuzlarımda bir karanlık, ağır gece. Karanlık içinde dönüp durmaktır işim.

Kanatları olsa turnanın, uzak derin suların üstünden geçerdi. Büyük şehirlerin göğünde kanat çırpar salınırdı. Van gölü onun kanadı olurdu. Çakmak taşından bir dağ var derler, onun üstüne gider konardı.

Bu turnalar bir ömür boyu bahar yaşarlar. Nerde bahar, oraya taşınırlar. Kış yüzü, yaz yüzü görmezler. Tüyleri bahar kokar.

İşte şimdi, belki ilk olarak kış görecek. Karı, soğuğu tanıyacak.

İki kader bir yerde birleşmiştir.

Abdal turnayı alır, bir dağa çekilir. Yaz bitmek üzere, güz gelmek üzeredir. Üstlerinden turna katarları çekilir, süzülür, bahar ülkesine gider. Abdal görmez ama, çığlık çığlığa turnaların geçişini duyar.

Abdal turnayı karşısına koyar. Gün batarken türküsüne başlar. Günün battığı nasıl bilinir. Abdal bilir. Gözü görmez, etinde duyar. Gün batarken, artık türküye sevgilisiyle başlamaz. Turnayla başlar, turnayla bitirir. Abdal sabahlara kadar, gün atıncaya kadar turna üstüne söyler. Turna için, insanlara, ulu dağlara, anamız toprağa, akar sulara, yerdeki karıncaya, sudaki balığa, gökteki yıldıza söyler. Karanlık gecesine söyler.

Turna karşısında onu dinler.

Bir gün, beş gün, bir ay, iki ay söyler. Durmadan söyler. Ağaçlar, çiçekler, böcekler, anamız toprak dile gelir.

Bir sabah, gün doğar. Abdalın türküsü biterken bir acaip hal olur. Birdenbire Abdalın gözlerinin önünde bir ışık patlar. Abdal ışığın şiddetine dayanamaz. Yıllardır içinden çıkamadığı dönüp durduğu karanlığın paramparça olup yere dökülmesine dayanamaz, toprağa kapaklanır. Korkusundan gözlerini açamaz. Bir süre cansızcasına toprağa kapaklanmış kalır. Sonra usul usul doğrulur, gözlerini açar. Önünde dünya açılır. İlkin uçsuz bucaksız mavi gökyüzünü görür. Hayran kalır.

Lal ü ebkem kalır. Sonra gözünü indirir, toprağa bakar. Toprakta hiç görmediği karıncalar, çiçekler, otlar. Toprağı doğurgan bir ana gibi zengin, şehvetli... Toprağa da hayran bakakalır. Eğilir toprağa, ışığı öper.

Bu arada, turna önündedir, onu hiç görmez. Sonra bir de bakar ki, telli turnası önünde durup durur. Güzel telli turna. Onu tutmak, okşamak, öpmek için elini uzatır. O elini uzatır uzatmaz turna kanat çırpar, havalanır, uzak göklere gider. Abdal onu uçsuz bucaksız gökte, bir nokta kalıncaya kadar gözler, sonra turnayı gözden yitirir.

Gün atıyordu. Kel Aşık sazına son bir kere daha dokundu.

"Heheey, tellice turnalar, Abdalın turnaları," dedi. "Bu kıssadan da hisse alanlar öğünsün... Dedem Abdalın hikayesidir bu. İşte bundan sonra dedem Kürt Abdal ölünceye kadar ışık üstüne söylemiş. Karanlığı lanetlemiş. Dedem Kürt Abdaldan, bu kıssadan hisse alanlar öğünsün. Heheey ışıklar, heheey, tellice turnalar. Heheeeyt... İnsanoğlu öğünsün."

"Öğünsün," diye bağırdı kalabalık.

Kel Aşık yorulmuştu. Sazını öptü, yanına koydu. Saz aşağılara, dizinin oraya aşağı kaydı.

Ahmet Aras 1944 yılında Erzurum'un Karayazı ilçesinde dünyaya geldi. Atatürk Üniversitesi İşletmecilik Fakültesini bitirdi. 1965-66 yıllarında siyasi nedenlerle Erzurum'da hapis yattı. Siyasi çalışmalarını 1971 yılına kadar TİP içinde yürüttü. Bu dönemde Kürt sorunu üzerine yazıları çeşitli dergilerde yayınlandı. 1971, 12 Mart darbesinden sonra tutuklanmak istenince yurtdışına çıktı. İsveç'e yerleşerek 1978 yılına kadar orada öğretmenlik yaptı. Yurda döndükten sonra, o zaman iş başında bulunan Ecevit hükümeti tarafından pasaportu alınarak yurtdışına çıkışı engellendi. 1980 darbesinden sonra tekrar tutuklandı. Aras, ilk gençlik yıllarından itibaren Kürt folkloru üzerine araştırmalar yaptı. Bu konudaki yazıları değişik dergilerde yer aldı. Kerr û Kulık ve Siyabend û Xece adlı Kürt destanları 1993 yılında yayınlandı. Kerr û Kulık 1995'te İsviçre'de Almanca olarak basıldı. Evdalê Zeynikê adlı çalışması 1996 yılında Kürtçe olarak yayınlandı. Aras evli ve bir çocuk babasıdır ve İzmir'de yaşamını sürdürmektedir.

Yasaklarla dolu bir halkın edebiyatının ağırlıklı olarak sözlü edebiyat olması kaçınılmazdır. Bu edebiyatın taşıyıcılarının halkın içinden çıkmış, halkın kültürünü özümsemiş ve bununla yoğrulmuş ozanlar olmasından daha doğal bir şey olamaz. Bunun Kürt edebiyatındaki temsilcileri dengbêjler, çirokbêjlerdir. Dengbêjler, büyük söz ustalarıydılar. Kürt halkının acılarını, sevinçlerini kendi sanatkârlıklarının süzgecinden geçirerek ve onları yeniden üreterek sonraki kuşaklara aktardılar. Yaşadıkları dönemin olaylarını destanlaştırarak, kılamlaştırarak geleceğe taşıdılar. Bu dengbêjlerden biri de Evdalê Zeynikê'dir. Evdalê Zeynikê 1800'lü yılların başlarında doğmuş, 1913 yılında ölmüştür.

Evdal, kendinden önce söylenen destanlara yeni tatlar katmış, onları kendi makamında, kendine özgü bir biçimde yeniden yorumlamıştır. Ayrıca döneminde yaşanan, tanıklık ettiği her olayı kılam biciminde söyleyerek Kürt edebiyatında ayrı bir yer edinmiştir. Bu özellikleriyle Evdal kendinden sonra gelen dengbêjlere de esin kaynağı olmuştur. Yayınevimiz, Kürt Tarihi ve Kültürü Dizisi kapsamında yayınladığı eserin modern Kürt edebiyatına da esin olması dileğindedir.

EVRENSEL BASIM YAYIN

ISBN 975-6525-89-4
9 799756 525899